

פנינים יקרים
מפרד"ס התורה
על סדר פרשיות השבוע

דברים

מאוצר שיחותיו ומאמרו
של הרב"ג מז"ר המקובל
רבי בניהו יששכר שמואל שליט"א

התשפ"ה

כל הזכויות שמורות
למכון "בני יששכר"
שע"י ישיבת המקובלים "נהר שלום" תכב"ץ

ניתן להשיג את הספר בישיבתנו הקדושה

רחוב שילה 6 י-ם

02-6249000

או בחנויות הספרים,

הפצה ראשית

"סגולה"

02-6443300

ניתן לשלוח הארות והערות

למכון "בני יששכר"

באמייל: m6222560@gmail.com

אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמהה

לעילוי נשמת מור אבינו עטרת ראשנו
ראש ישיבתנו הקדושה "נהר שלום" תכב"ץ
האי חסידא קדישא ופרישא
עמוד התפילה ענוותן כהלל
שייף עייל שייף נפיק
ולא מחזיק טיבותא לנפשיה
כמוהר"ר **שלום אהרן שמואל** זצוק"ל
ב"ר **שמואל ורחל** ז"ל
נלב"ע ביום שב"ק כ"ג סיון התשפ"ד

ולעילוי נשמת
אמנו היקרה הצנועה והחשובה
שזכתה לזכות את הרבים
ולהעמיד דורות ישרים מבורכים
מסרה עצמה למען התורה הקדושה
הרבנית הצדקנית
מרת **שולמית רחל שמואל** ז"ל
בת נחמיה ומזל ז"ל
נלב"ע ביום השישי ז"ך אלול התשע"ט

ת.נ.צ.ב.ה.

לזכר עולם יהיה צדיק

לעילוי נשמות

מורנו ורבנו

שר התורה ועמוד ההוראה

גאון ישראל ותפארתו

הרועה הנאמן פוסק הדור

ראש ממשלת התורה

מרון הראשל"צ הגאון כמוהר"ר

עובדיה יוסף

זצוקלה"ה זיע"א

נפטר ג' בחשוון התשע"ד

ת.נ.צ.ב.ה.

ט' באב

הלכות תשעה באב שחל בשבת ונדחה למוצאי שבת

פנינה יפה

כאשר חל ר"ח בשבת אז הר"ח הוא אורח של שבת ומכבדת אותו השבת במוסף מיוחד לר"ח, ובשבת חול המועד מכבדת השבת את האורח בקריאת התורה ומפטיר, וכשחל יו"ט בשבת מכבדת אותו השבת בכל התפילות, וכשחל כיפור בשבת מכבדת השבת את כיפור שמוותרת על כל הג' סעודות, כשחל תשעה באב בשבת אומרת לה השבת לכי מכאן אני לא רוצה אורחים כאלה עצובים.

- א. נכון להחמיר שלא להסתפר ולהתגלח בע"ש חזון כדי שיכנסו לתענית כשהם מנוולים^א.
- ב. יש לזכור ולהכין בערב שבת בגדי חול שאינם מכובסים לתענית, ע"י שילבשם קודם לכן זמן מועט.
- ג. אין עושין באותה שבת שום שינוי אלא לובשים מלבושי שבת כבכל שבת, ולא ישנו הפרוכת ולא הניגונים ולא שאר דברים. ובשבת בבוקר רשאי לטבול^ב.
- ד. מותר ללמוד תורה גם אחר חצות היום עד השקיעה ואפילו אם גמר סעודה שלישית^ג.
- ה. אין אומרים צדקתך במנחה של שבת^ד.
- ו. יקדימו להתפלל מנחה בשבת זו כדי שיספיקו הציבור לסיים סעודה שלישית קודם השקיעה.
- ז. בסעודה שלישית מותר לאכול כמה מאכלים ואפילו בשר ודגים ולשתות יין, ואין להימנע ולהחסיר שום מאכל וכפי הרגלו בכל שבת, וכן יושבים יחד כל בני המשפחה, ואם אכלו בשלשה או בעשרה, חייבים בזימון^ה.
- ח. אף שמוותר לשיר ולזמר אין לזמר אלא עד השקיעה, ומיד לאחר השקיעה בבין השמשות יש לחלוץ את נעלי העור שנועל, ויעשה באופן שלא נראה כחולץ מחמת התענית, וכגון שיחלוץ על מנת לנוח וכדומה. אבל אין צורך לפשוט את בגדי השבת בבין השמשות, אלא לאחר צאת הכוכבים^ו.
- ט. אסור לגבאי בית הכנסת להסיר את הספסלים ולפרוס מחצלאות ושטיחים, וכן להכין את ספרי הקינות

עיונים והארות

הוא יום ט"ב או ח' באב, לכבוד שבת ילבש מלבושי שבת, וכל שכן שלא יאמר שום קינה. ואם במקומו יאמרו, הוא ימנע עצמו, כי קדושת שבת חוסמת כל מיני אבל קטן וגדול.

ג. **ברכ"י** (סי' תקנ"ג אות ג) שכתב להסכים לדברי הט"ז שמותר ללמוד בשבת זו, והוסיף: ומה גם לדין דקי"ל דאף דברים שבצנעה שרי, כמו שפסק מרן וכו'. וכן דעת שדי חמד (בין המצרים סי' ב' אות ד). בא"ח (פ' דברים אות ח). הליכות שלמה (עמ' תלח). משנ"ב (סי' תקנ"ג ס"ק י). וכ"כ מו"ר מופת הדור בחזו"ע (דיני ערב תשעה באב הלכה א).

ד. **שו"ע** (סי' תקנ"ג סעי' א').

ה. **מושו"ע** (סי' תקנ"ג סעי' י', ובמשנ"ב ס"ק כד)

ו. **שו"ת** אור לציון (ח"ג פרק כח תשובה ד). ומו"ר מופת הדור בחזו"ע (תשעה באב שחל במוצאי שבת הלכה ב) כתב שיחלוץ מנעלי כעבור כעשרים דקות אחר השקיעה, שאז הוא לילה ודאי.

א. **בן** כתבו הראשונים דמנהג הזקנים שלא לגלח קודם שבת זה כדי שיכנסו לתענית כשהם מנוולים. והובא בב"י בשם הכל בו, וסיים שם דגוערין מאד למי שיספר. וכן דעת הבא"ח (פר' דברים אות יב) וז"ל: מיהו לענין תספורת ראוי להורות לעם כמנהג הזקנים שכתב הכל בו שלא להסתפר כלל לפני אותה שבת כדי שיכנס ליום התענית כשהוא מנוול, ופה עירנו אין אנחנו גוערים ביד המקילין בזה בחזקה, עכ"ל. ובאול"צ (ח"ג פכ"ז אות ו) כתב דכן ראוי לנהוג לבני תורה.

ב. **כמבואר** בדברי השו"ע (סי' תקנ"ג סעי' יט) דאפי' דברים שבצנעה אינו נוהג, וכ"ש דברים שבפרהסיא.

וכתב מרן החיד"א בברכ"י (סי' תקנ"ג ס"ק ב) אפילו בט' באב שחל בשבת מעלה על שלחנו בשרא שמנה אפתורא דמשלם, לעשות יקר ביומא דשבתא. ומי שם פה לבכות ואב"ל הביא גם הוא כאשר קונ'ן, ומה גם בפרהסיא קבל עם ביום שבת קדש, הא ודאי ראוי לבטל מנהג זה ולכבוד השבת. ובמורה באצבע (סימן ח אות רלד) כתב וז"ל: בשבת איכה, אפילו

קודם צאת השבת^י.

- י. קודם החלפת הבגדים יאמרו "ברוך המבדיל בין קודש לחול" ללא שם ומלכות^ה.
 יא. במוצ"ש מותר לסדר מעט את הבית ולטאטא הרצפה, אולם אין לשטוף הבית^ט.
 יב. נכון להימנע מלשטוף כלים עד למחרת ביום ראשון אחר חצות היום, גם אם נצטברה כמות גדולה של כלים אחר השבת, אולם כלים שצריכים בכדי להאכיל את הקטנים, מותר לשטפם^י.
 יג. אין מבדילין על הכוס ולא מברכים על הבשמים, ורק על הנר יברכו - ברכת מאורי האש^{יא}.
 יד. נוהגים שהשליח ציבור מברך על הנר בבית הכנסת בקול רם לאחר תפילת ערבית קודם מגילת איכה ומכוון להוציא את כל הקהל י"ח^{יב}.
 טו. האשה תברך בביתה ברכת מאורי האש בשם ומלכות^{יג}. ויכולה לברך במשך הלילה. ואם שכחה ולא ברכה במוצ"ש, לא תברך למחרת ביום^{יד}.
 טז. חולה שהותר לו לאכול בתענית ע"פ מורה הוראה ורופא, חייב להבדיל תיכף במוצ"ש גם אם מרגיש שיכול להתענות עד למחרת בבוקר^{טו}. וי"א דיבדיל קודם אכילתו^{טז} ומ"מ לכו"ע כשמבדיל טוב וראוי שיוציא גם את בני ביתו בהבדלה זו^{יז}. [ובכל אופן אין מברך על בשמים].
 יז. מעוברות, ומניקות בפועל, אע"ג דבכל שנה חייבות בצום ט"ב, בשנה זו שהצום נדחה יש להקל ולפטרם מהתענית, ואינם צריכות לאכול בשיעורין, ואם הרגשתם טובה, יצומו עד הבוקר^{יח}. ומכל מקום אסורות בנעילת הסנדל, וברחיצה ובשאר עינויים. ובדאי צריך שקודם אכילתן יבדילו, וישתו כמלוא לוגמם^{יט}.
 יח. חולה המבדיל בתענית תשעה באב, יבדיל על יין או מיץ ענבים וישתה כמלא לוגמיו, וכך הוא מנהג בני ספרד^כ.
 יט. הלוקח תרופות וצריך לזה מעט מים, אינו חייב בהבדלה וצריך שיתן במים תמצית תה מרוכזת^{כא}.
 כ. מבדיל בתפלה ואומר "אתה חוננתנו", ואם שכח, אינו חוזר אע"פ שאין מבדילין על הכוס^{כב}.
 כא. מנהג המקובלים חסידי ק"ק בית-אל תכב"ץ שאומרים בתפלת ערבית אחר העמידה שובה "ויהי נועם" עד סופו ואראהו בישועתי^{כג} ואח"כ ברכת מאורי האש ואח"כ קינות ואיכה. ולבסוף ואתה קדוש וקדיש

עיונים והארות

ולגבי סעודה רביעית ע"י בשו"ת מעין אומר (ח"ג עמוד קפ"ו) שכתב דאין לחולים לאכול סעודה רביעית במוצ"ש.

יח. מו"ר מופת הדור בחזו"ע (עמוד נז). ומיהו ע"י בשו"ת אול"צ (שם תשובה ג) משכ"ב. ולענין אשה שהיתה מניקה, והפסיקה להניק עיין למו"ר מופת הדור בחזו"ע (בדיני החיבים והפטורים מן התענית הלכה ה).

יט. שו"ע (סי' רצו סעי' ח), מו"ר מופת הדור חזו"ע (תשעה באב שחל במוצאי שבת במקורות להלכה ח ד"ה היולדת ושאר נשים).

כ. שו"ת אור לציון (שם תשובה ח'). מו"ר מופת הדור בחזו"ע (שם הלכה ח) אולם בכה"ח סופר (סי' תקנו ס"ק ט) כתב שלא יבדיל על היין אלא על שאר משקים או שיתן לתינוק.

כא. שו"ע (סי' רצט סעי' א). שו"ת אור לציון (שם תשובה ה' ותשובה י"א).

כב. שו"ע (סי' רצד סעי' ג). מ"ב (סי' תקנו ס"ק ב).

כג. ודעת השו"ע (סי' תקנט סעי' ב) דאין לומר בתפילת ערבית ויהי נועם אלא מתחיל מואתה קדוש, והוא מדברי המרדכי וכ"כ הראב"ה והטעם משום שבמקום שנהגו שלא לעשות מלאכה אין עושים. א"נ מפני שט"ב נקרא מועד. ובסמ"ק כתב דהטעם משום שפסוק זה נוסד על הקמת המשכן ואין לאומרו

ז. רמ"א (סי' תרסז). מו"ר מופת הדור בחזו"ע (שם הלכה א).

ח. רמ"א (סי' תקנ"ג סעי' ב). ובמ"ב (שם), שש"כ (פס"ב אות מ).

ט. ראה ברמ"א (סי' תקנ"ד סעי' כב).

י. אול"צ (ח"ג פכ"ט תשובה יד) ע"פ השו"ע (סי' תקנט סעי' י), וע"פ ברמ"א (סי' תקנ"ד סעי' כב), ועי"ע הליכות מועד (עמוד קט).

יא. שו"ע (סי' תקנו).

יב. משום ברוב עם, ברכות (נג ע"א), ובשו"ע (סי' רח"צ סעי' יד). מו"ר מופת הדור בחזו"ע (שם הלכה ה).

יג. החיד"א בברכ"י (סי' תרצ"ס"ק א), כה"ח (סי' רצו ס"ק נה). מו"ר מופת הדור בחזו"ע (שם הלכה ז).

יד. מ"ב (סי' תקנו ס"ק א), כה"ח (סי' תקנו ס"ק ג).

טו. כן מבואר בתשו' כנה"ג (סי' עא), ברכ"י (סי' תקנו ס"ק ב) שחולה האוכל יבדיל בליל ט"ב דחוי, וכ"פ בשו"ת אול"צ (ח"ג פכ"ט תשובה ח') ובחזו"ע (שם הלכה ח ועי"ש במקורות).

טז. כ"כ הכה"ח (סי' תקנו ס"ק ט) דכ"ז בנצרך לאכול בלילה, אבל הנצרך לאכול ביום יבדיל רק ביום. וכ"כ הישכיל עבדי (ח"ז ס"ס לו).

יז. כ"כ בחזו"ע (שם בהערה ד"ה וכתב).

תתקבל כד.

כב. תשעה באב שנדחה, בעל ברית מתפלל מנחה גדולה ורוחץ, ואינו משלים תעניתו, לפי שהוא יו"ט שלו כה. ובכלל זה אבי הבן ואמו, המוהל והסנדק יי. ומ"מ אם רוצה להשלים התענית רשאי יי.

כג. מילה שלא בזמנה בת"ב דחוי, נחלקו האחרונים אם נחשבת כיו"ט שלו בזמנו, כדי להתיר שלא להשלים תעניתו כמו בכל מילה כה.

כד. אין ראוי לברך את חבירו בברכת "שבוע טוב" כט. ואין אומרים "ויתן לך" ל.

כה. צריך לעשות הבדלה במוצאי הצום ללא בשמים ונר, ואפילו אם לא בירך על האש במוצ"ש לא.

כו. אסור לאכול או לטעום קודם ההבדלה, ואם שכח להבדיל ונזכר לאחר אכילתו, יבדיל ללא שם ומלכות יי.

כז. במוצאי התענית מותר לאכול בשר ולשתות יין יי.

כח. תספורת וגילוח הזקן, רחיצה בחמין, כיבוס הבגדים, מותרים לכולי עלמא מיד במוצאי התענית לז.

דיני צום תשעה באב

א. גזרו חז"ל שינהגו חמשה עיניים ביום זה: אכילה ושתייה, רחיצה, נעילת הסנדל, סיכה, תשמיש המיטה, ואיסורים נוספים. ודברים אלו אסורים מתחילת התענית בשקיעת החמה ועד סופה למחרת בצאת הכוכבים, ואין להקל בהם לה. וכל אדם, בין איש או אשה, שהגיעו לגיל מצוות, מזהירים בכל האמור לעיל.

ב. לא ילכו יחפים ממש בט"ב אלא ילבשו מנעל של בגד, אבל של עור אסור, ואם נגע בידיו בזה המנעל צריך נטילה כדין נוגע במנעל של עור יי.

עיונים והארות

קח אות קמח (קמח) ובחזו"ע (שבת ח"ב עמוד תטו)
לג. ברכי יוסף (סי' תקנח ס"ק ב), כה"ח (סי' תקנא ס"ק קל), שו"ת
אור לציון (ח"ג פכ"ט תשובה כו), חזו"ע (מוצאי תשעה באב
במקורות להלכה ג).

לד. מ"ב (סי' תקנח ס"ק ד). ספר הליכות שלמה (עמ' תמט). מו"ר
מופת הדור בחזו"ע (שם במקורות להלכה ד ד"ה ומיהו במוצאי ת"ב).

לה. שו"ע (סי' תקנ סעי' ב. תקנ סעי' ב. תקנ סעי' א) מ"ב
(סי' תקנ ס"ק א. ותקנה ס"ק ג).

וכתב מו"ר מופת הדור בחזו"ע (איסור נעילת הסנדל הלכה
ו) וז"ל: כל מצות שנוהגות באבל ונוהגות גם בתשעה
באב אסורים כל היום כולו, ואין אומרים אפילו באחד מהם
מקצת היום ככולו (חוץ משיבה על הקרקע דשרי אחר חצות
לישב כרגיל), ולכן אנשים שמקילים לבוא למנחה של תשעה
באב במנעליהם יש למחות בהם, ולהודיעם חומר האיסור,
ושאין להקל בזה כל היום עד צאת הכוכבים. ואף הנשים אין
להם להקל בזה ודינם כאנשים.

לו. בא"ח (ש"א פר' דברים אות כא).

ובענין נתינת עפר בתוך מנעל עור, כתב מו"ר האול"צ (ח"ג
פכ"ט בביאורים לתשובה טו) וז"ל, ופשוט שאין
להתיר להלך בתשעה באב בנעלי עור על ידי שיתן עפר
במנעלים. ומה שהביא במ"ב (סי' תקנ ס"ק לג) בשם הט"ז
ליתן עפר במנעלים, היינו למי שהותר בנעילת הסנדל, כגון
ההולך בדרך, וכמו שמבואר שם, אבל ודאי שאין להתיר לילך
בנעלי עור על ידי נתינת עפר במנעלים.

וביותר, שלפי מה שכתב הרב מבריסק בחידושיו על הרמב"ם
(חידושי רי"ז הלוי בהלכות תעניות), שהעניינים
בתשעה באב באים גם מדין עינוי וגם מדין אבילות, ע"ש. ועל

ביום שנחרב. וכ"פ מו"ר מופת הדור בחזו"ע (הלכות ט"ב שחל
במוצ"ש הלכה ו).

כד. פתח עינים להרב ששון בכר פרסידו (דף נג ע"ג ד"ה וגם)
ובכה"ח סופר (סי' תקנ ס"ק ט) הביא בשם הטור וב"י לומר
תתקבל אחר תפילת שמונה עשרה של ערבית ושכן כתבו
האחרונים ע"ש.

כה. שו"ע (סי' תקנ סעי' ט). ודעת מו"ר האול"צ (ח"ג פכ"ט תשובה
ט) שאם המילה קודם חצות מותרים אף קודם חצות.

כו. משנ"ב (ס"ק לו).

כז. אול"צ (שם).

כח. דעת מרן החיד"א בברכ"י, וכ"ה בכה"ח (סי' תקנ ס"ק ט)
בשם עוד אחרונים דבמילה דחוייה משלימין התענית. וכ"ה
במשנ"ב (ס"ק לח) לענין פדיון הבן דחוי. אבל באול"צ (שם) כתב
דמסתבר דהגם דהמילה דחוייה, מ"מ היו"ט הוא בזמנו ביום
שנעשית המילה, ועל כן הוי ככל יו"ט ידידה דדחי תענית
דחוייה. וכ"כ הגרש"ז אויערבאך זצ"ל.

כט. מ"ב (סי' תקנ ס"ק מא), כה"ח (שם ס"ק צ).

ל. רמ"א (סי' תקנ סעי' ב), והטעם כתב הכה"ח (שם ס"ק ח"י)
בשם הלבוש דלאו זמן ברכה ושמחה הוא. והוסיף עוד
שכמו כן אין לברך הבנים וכמו שכתב בסי' תקנו (סוף אות א)
ע"ש.

לא. שו"ע (סי' תקנו), ובמ"ב (ס"ק ד), והטעם דאין מברכים על
הנר אלא במוצאי שבת בזמן שנבראו וכן אין מברכים על
הבשמים אלא במוצאי שבת דוקא דמשום נפש יתירה היא,
וכמובא בשו"ע (סי' רצט) ובמ"ב (ס"ק יח).

לב. שו"ע (סי' רצט סעי' ו) כ"א. כה"ח (ס"ק כו). שו"ת אול"צ (ח"ב
פכ"ב תשובה י). ועין למו"ר מופת הדור בשו"ת יביע אומר (סי'

- ג. מותר ללבוש מנעל העשוי מבד ומגומי ומשאר מינים^ל ואף אם הם נוחות ביותר כדוגמת נעלי קרוקס ורגיל ללבשן במשך השנה, דגזירת חז"ל הייתה רק על נעלי עור^{לח}.
- ד. יולדת תוך שלושים ללידתה, פטורה מהתענית [ואף לאשכנזים יש להקל בזה], ואפילו אם מרגישה טוב^{לט}. והוא הדין לאשה שעברה הפלה (והיא תוך ל' יום)^מ. ולאחר שלושים יום, חייבת להתענות, אף אם היא מניקה, אלא אם כן היא חלשה וצריכה לאכול, שאז דינה כחולה^{מא}.
- ה. חולה שהוא חלוש וחש בגופו, אף על פי שאין בו סכנה, פטור מלהתענות, לפי שבמקום חולי לא גזרו חכמים^{מב}. וכן ילדים שלא הגיעו לגיל מצוות, פטורים מן התענית, אפילו שנה קודם גיל מצוות, ואין להם להתענות אפילו תענית שעות^{מג}.
- ו. החולה וכן היולדת שמוותר להם לאכול בצום, אינם צריכים לאכול לשיעורין^{מד}, ומותרים לאכול מיד בבוקר כהרגלם^{מה}. והוא הדין אם הוצרכו לכך בלילה, אבל יזהרו שלא לאכול לשם תענוג^{מו}.

הלכות ליל תשעה באב ויום תשעה באב

ליל תשעה באב וסדר תפילת ערבית

- א. מסירין הפרוכת מארון הקודש, ע"פ הכתוב (איכה ב, יז) בצע אמרתו, ובחצות היום מחזירין הפרוכת למקומה^{מי}.
- ב. נוהגים בת"ב לשבת לארץ, ומניחים בגד ע"ג קרקע, שלא לישב להדיא ע"ג קרקע^{מ"ב}, ויכול לשבת ע"ג

עיונים והארות

ליולדת תוך שלושים שלא להתענות, בכל ענין. ולא אכחד שהרופאים אומרים שבזמנינו שהרפואה התפתחה גם היולדות מסוגלות להתענות תוך שלושים. וכ"כ בשו"ת דברי יציב (חאו"ח ח"ב סי' רלג). מ"מ אין לנו לזוז מדברי הפוסקים הרמב"ן והריטב"א והר"ן והרב המגיד והטור ומרן השלחן ערוך, שיולדת תוך שלושים פטורה מלהתענות. (וע' בשו"ת קנין תורה חלק ו סי' לב). ודו"ק. ומכל מקום אף שהותר ליולדת בתוך שלושים לאכול בט' באב, לא תאכל להתענג במאכל ומשתה, וכמבואר בתוספתא (ספ"ב דתענית) ובירושלמי (תענית פ"א ה"ה). וכ"כ ראבי"ה (סי' תתסד) והאור זרוע (סי' תטז). וכן פסק מרן בש"ע (סי' תקנד סעי' ה).

מ. מו"ר מופת הדור (שם הלכה ד).

מא. מו"ר האול"צ (שם תשובה ד).

מב. מו"ר מופת הדור (שם הלכה ג).

מג. בה"ל (ריש סי' תקנ). מו"ר מופת הדור (שם דין החייבים ופטורים מן התענית הלכה ז).

מד. מו"ר מופת הדור (שם הלכה ה).

מה. כנ"ל בביאורים (להלכה ב).

מו. שו"ע (סי' תקנד סעי' ה).

מז. רמ"א (סי' תקנט סעי' ב).

מח. שו"ע (סי' תקנט סעי' ג) וז"ל: ליל תשעה באב ויומו, יושבים בבית הכנסת לארץ עד תפלת מנחה.

והמהרי"ל (דרשות מהרי"ל הלכות תשעה באב בסדר התפלה) ישב להדיא על הרצפה, והיה לובש בתשעה באב סרביל רע וגרוע ולא הטוב המיוחד לו לבית הכנסת שלא להפסידן בישיבת הקרקע, ובמנחה החליף מן

כן אף אם היה מועיל מצד עינוי ליתן עפר במנעלים, הרי שמצד אבילות אין חילוק בזה, וודאי שלא מועיל ליתן עפר במנעלים. עכ"ל.

לז. שו"ע (סי' תקנד סעי' טז) וז"ל: נעילת הסנדל, דוקא של עור; אבל של בגד או של עץ או של שעם (פי' קליפי עץ) וגמי, מותר. וכ"כ הבא"ח (ש"א פר' דברים אות כא).

לח. מו"ר מופת הדור (איסור נעילת הסנדל בת"ב הערה ב ד"ה נעלי ספורט וכו').

לט. שו"ע (סי' תקנד סעי' ו) חיה כל שלושים יום, וכן חולה שהוא צריך לאכול, אין צריך אומד אלא מאכילין אותו מיד.

וכ"כ מו"ר מופת הדור בחזו"ע (שם הלכה ג), וכתב בביאורים וז"ל: מסקנא דדינא שיולדת בתוך שלושים מיום הלידה פטורה מן התענית של תשעה באב, וכמו שפסק מרן השלחן ערוך שקבלנו הוראותיו, וכל שכן בדורות הללו שירדה חולשה לעולם שאין היולדת רשאית להתענות. ואפילו לא אמרה צריכה אני מאכילים אותה, ותאכל בבוקר מיד כהרגלה, וכמ"ש הגאון אבני נזר. ונראה לפע"ד שאף לאחינו האשכנזים היוצאים ביד רמ"א יש להקל ליולדות בתוך שלושים שלא להרשות להן להתענות, וכמ"ש הגרי"מ אפשטיין בערוך השלחן (סי' תקנד סעי' ח), שלא החמיר הרמ"א ביולדת בתוך שלושים אלא בימיהם שהיו בריאים וחזקים, אבל בדורות הללו חלילה ליולדת להתענות בתוך שלושים בט' באב, כי בודאי עדיין חלושה היא מהלידה, והיא כמו חולה ממשי, ולכן אין להניחה להתענות בט' באב. ע"ש. וכ"ש שאף הרמ"א סיים שהמיקל לא הפסיד. ושלא כמ"ש המשנה ברורה, וכן בשו"ת שבט הלוי ח"ו (סי' ע אות ד), שיש להחמיר כהרמ"א, ורק בט' באב דחוי יש להקל. דליתא, שהעיקר כמ"ש מרן הש"ע להתיר

דבר שאינו גבוה מטפח^מ. וכן מותר לישב ע"ג מדרגה, שגם היא קרקע ממש. ומי שקשה לו יש להקל עד פחות מג' טפחים^ג.

ג. זקן או חולה או מעוברת ישבו על כסא נמוך כפי יכולתם^{נא}.

ד. סדר תפילת ערבית אומרים תחילה מזמור על נהרות בבל, ופרשת האזינו עד וכפר אדמתו עמו, תפילת ערבית, וקדיש תתקבל אחר תפילת לחש^{יג}, קינת "למי אבכה" מגילת איכה, ואח"כ קינות בליל זה יבכיו, אליכם עדה קדושה, אז בחטאינו חרב בית המקדש, שמעו נא אחינו בית ישראל, ואתה קדוש וכו' קדיש לתשעה באב שהוא עתיד לחדתא^{יז}, שיר למעלות, קדיש יהא שלמא, עלינו לשבח.

עיונים והארות

על ספסל נמוך פחות מג' טפחים. וכ"כ בגשר החיים (עמוד ריב), שכיום אין נזהרים אף בט' באב לישב על פחות מטפח כדברי האדני פז, אלא יושבים על דרגש הגבוה יותר מטפח מן הקרקע. ובחלש וזקן כתב הש"ך להקל. ע"ש. וע"ע במשמרת שלום (מערכת ישיבה ע"ג ספסל אות טז). וכן עיקר.

נא. נר ציון (פ"י הלכה לו) ועי' במקורות להלכה הקודמת.

נב. **הטור** (סי' תקנט) כתב לומר קדיש שלם, והיינו קדיש תתקבל כפי שביאר הב"י. וכן דעת המ"ב (שם ס"ק ד) שאומרים קדיש תתקבל. ובכה"ח (ס"ק ט) הביא בזה מחלוקת. ודעת מו"ר מופת הדור בחזו"ע (הלכות ומנהגי ליל תשעה באב הלכה א) שאומר קדיש תתקבל.

וכתב שם במקורות וז"ל: והנה בנוגע לקדיש תתקבל אחר תפלת י"ח של ערבית, כן כתב הטור שאומר קדיש שלם, וכתב מרן הבית יוסף, כלומר קדיש תתקבל. וכ"כ בהגהות אשרי (תענית פ"ד הל' לה), והוא מהאור זרוע (סי' תטז), וראבי"ה (סי' תתצ עמוד תרעג). ורש"י בפרדס הגדול (סי' קנה). וכ"כ במעשה הגאונים (ריש עמוד לה), ובשבולי הלקט (סי' רסז). וכ"כ הרוקח (סי' שיא), שלאחר סדר קדושה שאומרים אחר איכה, אין משלימין קדיש תתקבל, משום שנאמר שתם תפלת, אבל קודם איכה וקינות משלימין. וכ"כ רבי דוד אבודרהם (דף סט ע"ב), ומהריק"ש בהגהותיו. וכן כתבו האחרונים הובאו בכף החיים (סי' תקנט סק"ט). וכן מנהגינו בעה"ק ירושלים. אולם בארחת חיים (הל' ט' באב אות יז) כתב להיפך, וז"ל: אחר תפלת ערבית אומר "קדיש זוטא", ואח"כ יושבים לארץ בדאגה ושממון, ואומרים איכה בבכי ונהי גדול. ואחר ואתה קדוש, אומר קדיש שלם. ע"ש. וכ"כ הכל בו (סי' סב דף כו ע"ב). והנה גם בספר הפרנס (סי' רעו), ובמנהגי מהרי"ל (עמוד רנא), כתבו שאומרים חצי קדיש אחר התפלה. וכן מנהג בני בבל, כמ"ש בזבחי צדק ח"ג (סי' כב). וכ"כ בשו"ת אהל יעקב הרופא (סוף עמוד עח), שאין אומרים קדיש תתקבל בט' באב לא בלילה ולא ביום, עד מנחה. ע"ש. וע"ע בספר גדולות אלישע (ר"ס תקנט, עמוד יח, סק"א). ובשו"ת בית דוד (חאו"ח סי' שלח) יגע למצוא סמך למנהגם שנהגו שאף לאחר תפלת ערבית (קודם איכה) אין אומרים תתקבל. ולא זכר שר דברי הפרנס ומהרי"ל הנ"ל. וע"ע במאמר מרדכי (סי' תקנט סק"א) מה שהעיר על מנהגם, וסיים, ויותר נכון לנהוג כדברי הטור ושאר פוסקים, לומר תתקבל אחר תפלת י"ח של ערבית. ע"ש. ומכל מקום גם אנו נוהגים שאחר איכה אין אומרים עוד תתקבל בלילה, על פי הכתוב גם כי אזעק ואשוע "שתם תפלת". אבל בשחרית אחר סיום איכה וקינות ופסוקי נחמה, אומרים קדיש תתקבל.

נג. **בה"ח** (שם ס"ק טו).

הגרוע אל הטוב. הביאו כה"ח (ס"ק כא) והוסיף (ס"ק כב) ומיהו מותר לישב על השק דאינו אלא מנהג לישב על גבי קרקע. והגם שכתבנו באות הקודם שמהרי"ל ישב להדיא על הרצפה, יש לומר זהו מצד חומרא בעלמא. ועיין באשל אברהם שם שכתב לתרץ בענין אחר. ועוד דהא יש מחמירין לישב על גבי קרקע ממש כמו שכתבנו לעיל סימן תקנ"ב אות ט"ל יעו"ש. וגם יוכל לישב על ספסל נמוך למי שקשה לו לישב על הארץ. (מ"ב ס"ק יא).

וב"כ הבא"ח (ש"א פר' דברים אות כ) ולא ישב על קרקע ממש כי ד"ז קשה הוא ע"פ הסוד.

וכן מובא במכתב של הגה"צ שדי חמד לר' אפריים ביינארד ז"ל, שכתב שגם בעיר הקודש ירושלים ראיתי שבישבת בית אל יושבים על כרים וכסתות.

והחיד"א כתב על זה וז"ל: והפשוט הוא שעושים שינויים לעגמת נפש ולהרבות עלי עצ"ב אולי יחנן ה' ויגאלנו וכן יהיה במהרה בימינו ישראל נושע בה' תשועת עולמים כיר"א עכ"ל.

והלבוש (סי' סימן תקנ"ט סעי' א) כתב שהמנהג לישב על גבי קרקע ולא לנהוג כמנהג האבלים שיושבים על גבי ספסלים ורק משנים מקומם וז"ל: והקהל מתפללין ברכת ערבית על הקרקע בנחת ודרך בכי כאבלים, ואין צריך לשנות מקומם כאבלים, כי ישיבת הקרקע היא עצמה השינוי דאמרינן בגמ' תענית (ל). כל מצות הנוהגות באבל נוהגות בט' באב, ולכן יושבין לארץ דומם כאבל שיושב על גבי קרקע כל ז' ימי אבלות עכ"ל.

מט. **בא"ח** (שם). מ"ב (שם).

נ. **מו"ר** מופת הדור (שם דיני סעודה מפסקת בביאורים להלכה י) וז"ל: והנה באדני פז (דף כו סע"ב) כתב, דרשאי לישב על נסר של עץ שאינו גבוה טפח מן הארץ, דלא חזי לשיבה. ע"ש. וכ"כ במועד לכל חי (סי' י אות לה), ובבן איש חי (פרשת דברים אות כ). ע"ש. ובילקוט הגרשוני (סי' תקנט סק"א) כתב, שאף בט' באב רשאי לישב על ספסל קטן שאינו גבוה שלשה טפחים, דהאי חומרא לישב על גבי קרקע יש לה סימוכים מהירושלמי (פ"ג דמ"ק), דמאי דכתיב גבי איוב, וישבו אתו לארץ, על הארץ לא נאמר, אלא לארץ, דבר הסמוך לארץ, וסמוך היינו ג' טפחים. ולכן יש מקום להקל בזה לזקן ולכל מי שאינו יכול. ע"ש. והכי מסתברא, דהא ביזמא (יא): אמרינן דכל פחות משלשה טפחים ארעא סמיכתא היא. וכ"כ הגרי"מ אפשטיין בערוך השלחן יו"ד (סי' שפז סק"ג). והביא ג"כ דברי הירושלמי הנ"ל, ולכן התיר לאבל לשבת ע"ג ספסל נמוך. וכ"כ הגאון מהרש"ם בדעת תורה יו"ד (סי' שפז) להתיר בפחות מג' טפחים. וכ"כ בקונטרס עיון תפלה, שמותר לישב

ה. מנהג חסידי בית אל שאין אומרים נחם בבונה ירושלים לא בערבית ולא בלחש דשחרית, רק הש"ץ בחזרת שחרית, ובמנחה כל הקהל בלחש ובחזרה. וכן מנהגינו פה בק"ק נהר שלום^י. ו"עננו" אומרים בכל ג' תפילות.

ו. יש נוהגים לשכב בליל ת"ב מוטה על הארץ, ונוהגים לשים אבן תחת הראש^י. ועל כן טוב למי שיכול שישים מזרן על הרצפה וישן כך^י.

ז. בליל הצום אומרים תיקון רחל בלבד^י, ללא וידוי^י. אבל ביום אין אומרים תיקון רחל, כיון שכבר אמרו קינות ומגילה איכה. ועוד שאחר חצות אנו בטוחים בחסדי ה' להתנחם^י.

תפילת שחרית

ח. מברכים ברכות השחר. ומדלגים ברכת שעשה לי כל צרכי ולא מברכים אותה כי כן מנהג האר"י ז"ל וחסידי קהל קודש בית-אל תכב"ץ שאין לברכה, כיון שבאותו יום הכל אסורים בנעילת הסנדל^ס. ומור מופת הדור פסק לברכה, לפי שאין הברכה אלא ברכת השבח, על מנהגו של עולם, ועוד שמותר לנעול נעלי גומי^{סא}.

ט. מנהג ק"ק בית אל שמתעטפים בטלית ומניחים תפילין בשחרית^י ומתפללים כל התפילה על הסדר בלי

עיונים והארות

ס. עיין בשעה"כ (דף א' ע"ג) שכתב וז"ל: כל הח"י ברכות וכו' כולן חייב האדם לסדרם ולברכם בכל יום אף על פי שלא נתחייב הוא בהם, לפי שכולם הם רמזים נפלאים אל אורות עליונים ואין לבטלם אפילו אם האדם לא ישן בלילה או אם לא הסיר מצנפתו או בגדיו או סודרו או מנעליו וכיוצא בזה, צריך לברכן בכל יום כולן, אף על פי שלא נתחייב בהם לפי שעל מנהגו של עולם נתקנו, חוץ מברכת שעשה לי כל צרכי ביום תשעה באב ויום הכיפורים שאז כל העולם יחפים, וגם חוץ מברכת על נטילת ידים ומברכת אשר יצר, ששתי ברכות אלו אם לא נתחייב בהם אין להם לברך עליהם עכ"ל.

וב"כ הרב דברי שלום (נכד הרש"ש דף ס"ח ע"א) שאין לברך ברכת שעשה לי כל צרכי בט' באב וביום הכיפורים, אף שיכול לברך מטעם שהוא נהנה, מ"מ מטעם שכל העולם יחפים אין לברך. וכן דעת מור"ר הבא"ח (שם אות כג).

סא. כ"כ בחזו"ע (שם הלכות ומנהגי יום תשעה באב הלכה ג) וז"ל: בדין ברכת "שעשה לי כל צרכי", נחלקו הפוסקים אם יש לברך ברכה זו בתשעה באב וביום הכיפורים, כיון שבאותו יום הכל אסורים בנעילת הסנדל. ובברכות (ס:) אמרין כי סיים מסאני אמר בא"י שעשה לי כל צרכי. מבואר שבכמה זו נתקנה על נעילת הסנדל, ורוב הפוסקים ראשונים ואחרונים הסכימו שיש לברך ברכה זו גם בתשעה באב וביום הכיפורים, לפי שאין הברכה אלא ברכת השבח שנתקנה על מנהגו של עולם, ועוד שמותר לנעול נעלי גומי, ונעלי לבדים וכיוצא בהן, ולא נאסר לנעול אלא נעלים של עור. הילכך שפיר מברך "שעשה לי כל צרכי". וכן המנהג אצל רבנים וגדולים.

סב. ודלא כאותם שאין מניחים בשחרית מפני שנאמר (איכה ב, יז) "בָּצַע אֶמְקָתוֹ" והיינו שבזע פורפירה וכן נאמר (שם פסוק א) "השליך משמים ארץ תפארת ישראל" והיינו תפילין, ורק במנחה מניחים, אלא כדברי האומרים להניחם בשחרית וכמו שכתב מור"ר מופת הדור בחזו"ע (שם הלכות ומנהגי יום ט"ב הלכה ד ובהערה) בשם הרבה מאחרונים שהחזירו עטרה ליושנה והנהיגו להניח תפילין אף בשחרית ע"י ש.

נד. הנה דעת השו"ע (בסי' תקנז) וז"ל: בתשעה באב אומר בבונה ירושלים: נחם ה' אלהינו את אבלי ציון וכו'. וכתב המ"ב (ס"ק א) מסתימת המחבר משמע דדעתו שיאמרו בכל התפלות וכן הוא המנהג בירושלים אבל במדינותינו המנהג כמו שכתב הרמ"א (וז"ל: והמנהג פשוט שאין אומרים נחם רק בתפלת מנחה של תשעה באב, לפי שאז הציתו במקדש אש ולכן מתפללים אז על הנחמה). ע"כ.

וכתב הכה"ח (שם ס"ק ז) וז"ל: מנהג חסידי בית אל יכב"ץ אשר בירושלים ת"ו ההולכים על פי דברי האר"י ז"ל נוהגין לאומרו השליח ציבור בחזרת תפלת שחרית לבד ובמנחה לחש וחזרה. ע"כ. ודעת מור"ר האול"צ (שם תשובה כא) דראוי לנהוג כמנהג בני ספרד בירושלים לומר בכל התפילות.

כתב הדברי שלום (אות ז) שמעתי מפה קדוש רב חמא כמוה"ר אברהם שרעבי ז"ל שהיה בק"ק חסידים שלא אומרים נחם בתפלה של לחש אלא בחזרה של שחרית שכן קיבל מוהר"ר יום טוב אלגזי ז"ל.

ובכתר שם טוב (גאגין ח"ה דף 56) כתב, טעם למנהג ק"ק בית אל לומר "נחם" בחזרת עמידת שחרית ובמנחה אומרה הן בלחש והן בחזרה היא מעין פשרה לצאת ידי חובת כל הפוסקים ואולי כי יש טעם על פי הסוד ונעלם ממני.

נה. שו"ע (סי' תקנה סעי' ב) ויש מי שנוהג לשכב בליל תשעה באב מוטה על הארץ, ומשים אבן תחת ראשו.

נו. מור"ר האול"צ (שם תשובה יט) וז"ל: ולענין השינה, טוב למי שיכול, שישים מזרן על הרצפה, וישן כך. והרגיל בשתי כריות, טוב שיוריד כרית אחת, אלא אם כן אינו יכול להרדם מחמת כן.

נז. בא"ח (שם אות כה).

נח. שו"ע (סי' תקנט סעי' ד).

נט. בא"ח (שם).

הוספות עד אחר עלינו לשבח^{סג} ואח"כ פושטים הטלית והתפילין ואומרים שירת האזינו^{סד} ומגילה איכה וקינוח. ולבסוף אומרים קדיש שהוא עתיד לחזקתא.

י. כהן העולה לדוכן בתשעה באב, נוטל ידיו עד סוף הפרק, כדרכו בכל ימות השנה^{סה}. וכן חולה שאין בו סכנה הצריך לאכול בתשעה באב, נוטל ידיו עד הפרק כדרכו בכל ימות השנה^{סו}. ואין אומרים נחם בברכת המזון^{סז}.

עיונים והארות

הלכה ה) וכתב שם במקורות וז"ל: הנה הרמ"א בהגה (סי' תקנז) פסק, שחולה שאוכל בתשעה באב אומר "נחם" בברכת המזון. והוא ממנהיג"ל (עמוד רמה). וכתב המגן אברהם, שאפילו לפי מ"ש הרמ"א שאין נוהגים לומר נחם בתפלה אלא במנחה, מכל מקום בברכת המזון שאין מנהג ידוע, יש לאומרו גם בשחרית. אך בספר בן איש חי (פרשת דברים אות כז) פסק שדוקא כשאוכל מזמן מנחה גדולה ומעלה אומר נחם בברכת המזון. ע"ש. וכן פסק הגר"ח פלאגי' במועד לכל חי (סי' י אות פג). גם הטורי זהב שם האריך בזה, והעלה שמכיון שמצד קדושת היום אין בו היתר אכילה אלא במקרה של פקוח נפש, אין לו להזכיר מעין המאורע בברכת המזון. ושב ואל תעשה עדיף. ע"ש. והאליה רבה (ס"ס תקנז) העיר על דברי הרמ"א הנ"ל, כדברי המג"א והט"ז שאין להזכיר ביום הכפורים מעין המאורע בברכת המזון, והוסיף, שאף הטור ומרן המחבר שפסקו להזכיר יעלה ויבא בברכת המזון ביום הכפורים, אפשר שידו בתשעה באב שאין להזכיר. ולכן לא כתבוהו כאן. ע"ש. גם בספר שער הכולל (פרק לד אות ט) כתב, שדעת הגר"ז בסיידורו שלא להזכיר ביוהכ"פ ובט' באב מעין המאורע, ומשום שהפסק בברכת המזון הוא חמור ביותר, כדין הפסק בתפלה, וכדברי השבולי הלקט (סי' רסז וסי' שיב), בשם רבינו אביגדור כ"ץ, שהאריך בראיות ברורות שאין לומר בבהמ"ז מעין המאורע לא ביום הכפורים ולא בט' באב. ע"ש. (והוסיף בסוגריים, "שמהר"ם מרוטנבורג כתב לווינא בזה"ל: והלא עמכם ארון הברית הכרתי והפלתי מורי רבי אביגדור כ"ץ, הכהן הגדול אשר חושן המשפט על לבו, וחלילה לי להורות ולפסוק שום דין והוראה בתוך שלש פרסאות מקום תחנונו של מורי. והוא בתשובות מהר"ם דפוס קרימונה סי' יב). ולכן בודאי דהכי נקטינן שלא להפסיק בבהמ"ז ולהוסיף מה שלא תקנו חז"ל. (וע"ע בשערי תשובה ובמשנה ברורה ס"ס תקנז). לפיכך אף שאנו אין לנו אלא דברי מרן שפסק שבברכת המזון ביום הכפורים צריך להזכיר מעין המאורע, וכמ"ש כן גם המאמר מרדכי (סוף סימן תריח). וכן כתב המשנה ברורה (בשער הציון סימן תריח אות כא). מכל מקום הבו דלא להוסיף עלה לומר כן גם לגבי תשעה באב, וכמו שחילקו בזה הגר"א והאחרונים ז"ל. וכן כתב הכנסת הגדולה בתשובה או"ח ח"ב (סי' עא) שאין לדמות תשעה באב ליום הכפורים לענין הזכרה בברכת המזון. והובא בברכי יוסף (סי' תקנז סק"ב). ע"ש. ומ"ש בשו"ת הלכות קטנות ח"ב (ס"ס קלו), שאם סיים סעודה המפסקת בערב ט' באב, ולא הספיק לברך בהמ"ז עד שחשכה בליל ט' באב, נראה שיאמר "נחם" בבהמ"ז, דומיא דמ"ש הרא"ש והטור (סי' רעא), שאם סיים סעודתו בע"ש וקדש עליו היום מזכיר של שבת. ע"ש. לפי האמור ליתא, שאין הזכרה לט' באב בבהמ"ז. ודו"ק. הילכך שב ואל תעשה עדיף, ואין לומר נחם בברכת המזון כלל.

סג. ודעת מו"ר מופת הדור (שם הלכה טו) שאין אומרים קדיש שתקבל אלא יהא שלמא בלבד. ואח"כ מסיימים כרגיל. וכן אין אומרים תחנון ומזמור יענך ה' ביום צרה ומזמור תפלה לדוד.

סד. ומו"ר מופת הדור (שם הלכה ז) כתב דהמניח תפילין דר"ת אחר העמידה, מניח תפילין דר"ת וקורא עמהם ק"ש, ואחר פרשת האזינו חולצים אותם.

סה. מקור הלכה היא מיום הכיפורים וה"ה בנידון דידן. דעת ספר היראים (סי' תכ) והובא בהגהות מיימוני (פ"ג מהלכות שביית עשור הלכה ב) וכן הוא בדרשות מהרי"ל (הלכות יום כיפור), שכהן שעולה לדוכן נוטל ידיו. וכ"פ הרמ"א (סי' תרי"ג סעי' ג).

ונחלקו הפוסקים האם נוטל נטילה גמורה ככל ימות השנה, או שנוטל רק עד סוף קשרי אצבעותיו. והביאם הכה"ח (סי' תריג ס"ק טו) וז"ל: וכן כהן שעולה לדוכן נוטל ידיו. נטילה גמורה עד הפרק, וכן היה קידוש כהנים במקדש. דרשות מהרי"ל (הלכות יום הכפורים), מטה משה (סימן תננא), שייירי כנסת הגדולה (בהגהות בית יוסף אות א), אליה רבה (שם), דגול מרובה, ושב הכהן (בתשובה סימן ג), והביא דבריו השערי תשובה (סימן תקנז על השלחן ערוך סעי' ט), חיי אדם (כלל קמה אות יא), מטה אפרים (אות ח), משנה ברורה (אות ז). אמנם דעת אשל אברהם (אות ג) דלא יטול רק עד קשרי אצבעותיו. וכן נראה דעת מו"רם ז"ל בהגה שכתב דבריו על השלחן ערוך ולא כתב עד הפרק כמו שכתב מהרי"ל, משמע דבזה סבירא ליה כדברי השלחן ערוך דאינו נוטל רק עד קשרי אצבעותיו. וכן נראה דעת ה"ר זלמן (אות ו) ודרך החיים (אות ג) שלא כתבו עד הפרק משמע דדינו כשאר נטילות דיום הכפורים דאין נוטלין רק עד הפרק. ועבודת כהן במקדש שאני דהכא אינו אלא לזכר בעלמא. וכן כתב היפה ללב (חלק ב אות ד) דדעת מרן ומו"רם ז"ל בהגה דהוא הדין לכהנים העולים לדוכן שלא יטלו רק עד סוף קשרי אצבעות וגם שמע על כהני חשיבי שזזהרים בכך יעו"ש. וכן כתבנו לעיל (סימן קכ"ח אות ט"ל) יעו"ש. ומכל מקום מי שנוטל עד הפרק אין מזניחין אותו כיון דאיכא כמה רבנותא דסברי הכי כנזכר. עכ"ל.

אולם כתב בתורת המועדים (אלול וימים נוראים סי' יג אות ו) בשם מו"ר מופת הדור (בקובץ קול סיני תשרי תשכג) שהעיקר כדעת רוב האחרונים שכתבו שנוטל ידיו עד הפרק. וכן פסקו במועד לכל חי (סי' יח אות ג). ובשו"ת דבר שלום (או"ח סי' יג).

סו. כן דעת האול"צ (ח"ג פכ"ט תשובה יב). ומו"ר מופת הדור (הלכות איסור רחיצה בט"ב הלכה ב).

סז. כ"פ מו"ר מופת הדור (הלכות איסור אכילה ושתייה בט"ב

יא. פותחים ההיכל ואין אומרים קינה לפי שלובשים תפילין ס"ה, ומוליכים ס"ת בקול דממה ומראים לקהל הקריאה "כי תוליד בנים ובני בנים" סט ועולים שלשה ואין אומרים מי שברך ע"א.

יב. אחר קריאת התורה אומרים חצי קדיש ע"י ומפטירין "אסוף אסיפם" ע"י בניגון איכה, ומברך ברכה אחת לפניה ושלש ברכות אחריה ומסיים מגן דוד ע"י.

תפילת מנחה

יג. בתפלת המנחה נוהגים לשבת בביהכנ"ס על כסאות ואין יושבין על הרצפה. ומתחילים מנחה כרגיל עד אחרי "אשרי", ואומרים חצי קדיש ומוציאים ס"ת וקוראים "ויחל" ואין אומרים קדיש אחרי הקורא השלישי, ומפטירים "שובה ישראל", ומברך ברכה אחת לפניה וג' לאחריה ומסיים "מגן דוד". והחזן אומר חצי קדיש קודם העמידה ותפילת י"ח. בתפילת לחש ובחזרה אומרים "נחם" ו"עננו". אח"כ אומרים קדיש תתקבל, פסוקי נחמה ע"ה, שיר המעלות בשוב ה', קדיש יהא שלמא ועלינו לשבח ע"י.

יד. מי ששכח לומר בתשעה באב תפלת "נחם" בברכת בונה ירושלים, ונזכר אחר שחתם בא"י בונה ירושלים, לכתחלה יש לו לאומרה "בעבודה", דהיינו בברכת רצה (במקום שאומרים בר"ח יעלה ויבא), קודם ואתה ברחמך הרבים תחפוץ בנו, שהוא מקומה הראוי לה לפי הדין, ובדיעבד אם אמרה בברכת שומע תפלה (אחר תפלת עננו שהיא תדירה יותר), יצא ידי חובתו, ואין צריך לחזור ולאומרה בעבודה. ואם לא נזכר לאומרה אף בעבודה יאמרה בסוף התפלה באלהי נצור ע"י.

טו. יחיד המתענה אומר בתפילת לחש "עננו". ואם שכח לומר "עננו", כל עוד שלא הזכיר שם ה' של "ברוך

עיונים והארות

עד. בן כתב בסדר רב עמרם גאון ח"ב (סי' ק, דף קלג ע"ב) וז"ל: אחר ההפטרה מברך שלש ברכות, צור כל העולמים, רחם על ציון, ואת צמח דוד עבדך, [שמחנו ה"א באלהיו הנביא עבדך]. אך הברכה הרביעית (על התורה וכו') אינו מברך. וכ"כ בשבולי הלקט (סי' רסח), והכל בו (סי' סב דף כו ע"ב). וכ"כ רבי דוד אבודרהם (דף סט ע"ג). כה"ח (ס"ק מ"א). מו"ר מופת הדור (שם הלכה ג)

עה. וטוב שיכוין החזן לסיים החזרה עם שקיעת החמה כדי שיאמרו הפסוקי נחמה אחרי השקיעה ולא ביום ט"ב עצמו. וכמו שכתב מו"ר מופת הדור (הלכות מנחה של ט"ב הלכה ג).

עו. עיין כה"ח (סי' תקנ"ט ס"ק מב וס"ק עו).

עז. כ"ב מו"ר מופת הדור בחזו"ע (הלכות ומנהגי ט"ב הלכה ח).

ודע. דאף בזה"ז שישאל יושבין על אדמתן אין לשנות כלל מנוסח המובא בסידורים שנוסח זה יסודתו בהררי קודש ונזכרה בירושלמי (פ"ד דברכות ה"ג) והוא מרבותינו אנשי כנסת הגדולה. ובביאור הברכה כתב רבי דוד אבודרהם, את העיר האבלה, על שם הכתוב דרכי ציון אבלות (איכה א, ד). החרבה, על שם אשר ירושלים חרבה ושעריה נצתו באש (נחמיה ב, יז). וכן נאמר ניהם כל חרבותיה. והבזויה, על שם ראה ה' והביטה כי הייתי זוללה. והשוממה מבלי בניה, על שם כי רבים בני שוממה, ונאמר כל שעריה שוממים. וראשי תיבות של אבלה חרבה בזויה שוממה, אחבש, לרמוז ביום חבש ה' את שבר עמו. ע"ש. ולכן מי הוא זה ואיזהו בדורות אלו שיכול להרהיב עוז לתקן, ולשנות מנוסח התפלה שנתקן ע"י רבותינו הקדושים, אשר רוח ה' דבר בם ומלתו על לשונם. ובכל תיבה ותיבה ובכל אות ואות שתיקנו במטבע הברכות והתפלות,

וב"פ האול"צ (ח"ג פכ"ט תשובה ז) וסיים והמזכיר נחם בברכת המזון בברכת בונה ירושלים יש לו על מה לסמוך.

סח. ומו"ר מופת הדור (הלכות ומנהגי יום ט"ב הלכה יג) פסק לומר הקינה על היכלי אבכה יומם ולילה ושאר הקינות המסודרים בסידור שאומרים בשעת פתיחת ההיכל.

סט. כה"ח (סי' תקנט ס"ק לה).

ע. כה"ח (שם ס"ק ט"ל). וז"ל: כהן עד ובכל נפשך, לוי עד מלבדו, ישראל עד כל הימים. לבוש. ומפטיר הוא השלישי. טור ובית יוסף. והטעם כתב שם הלבוש דלא נהגו לקרות רביעי למפטיר כדי שלא להעלותו לקדושת ראש חודש וחול המועד, ועוד שאין בו ביטול מלאכה לעם בכל מקום אלא במקום שנהגו עכ"ד. וכתוב במסכת סופרים (פי"ח ה"ז) שהקורא בתורה קודם שמתחיל פרשת כי תוליד בנים וכו', אומר ברוך דיין האמת בלחש בלי שם ומלכות, וע"י ב"י (סי' תקנט).

עא. כה"ח (סי' תקנט ס"ק מז).

עב. בן הוא בהגהות אשרי (תענית פ"ד סי' לח). אבודרהם (סדר תפילת התעניות). כל בו (סי' סב). לבוש (סעי' ד). כה"ח (סי' תקנט ס"ק מז). וכ"כ הרה"ג ר' שריה דבליצקי בשם הגהות חת"ס (סי' רפב) שהסתמך על דברי על אבן העזר שהמנהג לומר בשחרית ט"ב הקדיש בין הקריאה להפטרה, וכ"פ מו"ר האול"צ (שם תשובה כג), ומ"מ דעת מו"ר מופת הדור (שם בסוף הערה יד) דאין לומר הקדיש אלא אחר ההפטרה וכדברי הגרעק"א ועוד, ומ"מ הנוהגים לומר בין הקריאה להפטרה יש להם על מה שיסמוכו.

עג. רמ"א (שם סעי' ד).

אתה ה' שומע תפילה" חוזר ואומר "עננו", אך אם הזכיר שם ה' לא חוזר. ואומרו באלוקי נצור ע"י.

טז. אומרים ברכת כהנים בחזרת התפלה כשמתפללים תוך חצי שעה לשקיעה ולא קודם לכן ע"י.

דיני יום תשעה באב

יז. אין להריח בשמים בתשעה באב^פ. ויש מתירים^{פא}.

יח. אסור לקרות בתורה נביאים וכתובים, ולשנות במשנה ובמדרש ובגמרא בהלכות ובאגדות, משום שנאמר

עיונים והארות

אל, (ראה סוכה נב:). וכמה בתי כנסת שהיו לתפארת עמנו בעיר העתיקה, עודם חרבים ושוממים, מעת נפילת ירושלים העתיקה בידי הלגיונות של ירדן. ועוד כהנה וכהנה, היש לך בזיון וחורבן ושממה גדולים מאלה? על זה היה דוה לבנו על אלה חשכו עינינו. (וכן בספר ויצבור יוסף בר (ח"ד עמוד קכח): כתב לקיים הנוסח הנז'. ושלא כמתחכמים לשנות את הנוסח. ע"ש). וכבר אמרו רבותינו בירושלמי (יומא פרק א הלכה א): כל דור שלא נבנה בית המקדש בימיו כאילו הוא החרבו. ואמנם אנו שמחים על שזכינו לחזור אל הכותל המערבי, שהוא שריד בית מקדשינו, שכולו זכר לחורבן, וכמ"ש זכור תזכור ותשוו עלי נפשי, וכמ"ש בספר כפתור ופרח (פרק ו דף יט ע"ב), שגם העליה לרגל בזמן הזה היא כדי להרבות עגמת נפש וכו'. ע"ש. וידוע המשל של הרה"ג ר' יעקב קרנץ, המגיד מדובנא בספר אהל יעקב (פרשת וילך דף סא ע"א), על הפסוק הטה אזורך לרנתי, כי שבעה ברעות נפשי וכו'. ע"ש. ועדיין רחק ממנו מנחם משיב נפש.

ומלבד זה גם המצב הרוחני של ירושלים הוא בעוה"ר בשפל המדרגה, כמו שפירשו במאמר: אזכרה אלקים ואהמיה בראותי כל עיר על תלה בנויה, וירושלים מושפלת עד שאול תחתיה. כי מה מאוד ידאב לב כל החרד לדבר ה' על התפרקות כמה מן הדור מחיי תורה ומצוה, חינוך אלפים ורבבות מילדי ישראל ללא תורה וללא מצוה, והרס חומת הצניעות והמוסר, וריבוי חילולי השבת והמועדים, והפרת סדרי הכשרות, ועוד כהנה וכהנה. בושנו וגם נכלמנו כי שודדו ארמנותינו, אלו הארמונות של תורתנו הקדושה. ותפלתנו ותחנתנו להבורא יתברך, ישוב ינחמנו יכבוש עוונותינו. עכ"ל.

עח. שו"ע (סי' תקסה סעי' ב).

עט. עיין בא"ח (פר' תצוה אות כג) ומ"ש בשו"ת רב פעלים (ח"ד סי' ה).

פ. שו"ע (סי' תקנט סעי' ז ויו"ד סי' רסה סעי' ד). מו"ר מופת הדור (שם דיני תשעה באב שחל במוצאי שבת הלכה ד).

פא. מו"ר האול"צ (שם תשובה כ) וביאר שם בביאורים וז"ל: בשו"ע (סימן תקנו סעיף א) כתב, שאין מברכים על הבשמים בליל תשעה באב שחל באחד בשבת. וכן כתב בשו"ע (סימן תקנט סעיף ז), שבמילה בת"ב מברכים ברכת המילה בלא בשמים. וכתב במג"א (סימן תקנו ס"ק א), שאף שמותר להריח ביום התענית, מכל מקום כיון שהבשמים באין במוצאי שבת לתענוג להשיב נשמה יתירה, אין נכון לעשות כן. וע"ש מש"כ בהבנת השו"ע. וראה גם בשערי תשובה שם בשם השכנה"ג. וכן עיקר, שאין איסור להריח בשמים בתשעה באב, ומעיקר הדין מותר להריח. וראה עוד בכה"ח שם אות ד'.

גנוזים בהן סודות נשגבים ומופלאים, ודברי קדשם מיוסדים על אדני פז ברזין עילאין טמירין. וכמ"ש מרן החיד"א בשו"ת חיים שאל (סוף סימן יא): כי נודע שכל עניני התפלות בנויים ומיוסדים על אדני רזי עולם כמו שנראה מהזוהר הקדוש וכתבי רבינו האר"י זצ"ל, שהכל מתוקן ומסודר ככוונות עליונות, ובה נבין מ"ש (בברכות כח:), אמר להם רבן גמליאל הזקן לחכמים, כלום יש בכם אדם שיודע לתקן ברכת המינים, עמד שמואל הקטן ותיקנה, ולכאורה יפלא על גדולי ישראל רבן גמליאל וחכמים שבדורו, כי מה חכמה היא זו לתקן דברות שנים בלשון הקודש וכו', אלא שלהיות וכל אות ואת מנוסח הברכות סוד שתו ביחוד וזיווג מדות העליונות, לפיכך צריך חכם גדול שרוח הקודש שורה עליו לכיון את הדברים לפי סודן, לדעת פגם המינים והמשכת האורות לדחות יניקת הסט"א וכיו"ב, דברים העומדים ברומם של עולם. (ועמד שמואל הקטן ותיקנה, כי לו נגלו כל תעלומות חכמה, וכל רז לא אניס ליה, כמבואר בסנהדרין יא.). עכת"ד. וכן כתב הפני יהושע בחידושי לברכות (כח:). וכ"כ הגאון יעב"ץ בספר מגדל עוז, הגר"ח מואלוז'ין בספר נפש החיים (שער ב פרק יג). ע"ש. ואם כן מה כוחנו לשנות הנוסח שבתפלת נחם, שהוא מעין המאורע בתפלות תשעה באב, ואין אתנו יודע עד מה.

ובאמת שגם לפי פשוטו יתבאר הנוסח של תפלת נחם, שהוא על הר ציון ששמש שועלים הלכו בו. כי מקום המקדש וסביבותיו נתונים ביד זרים שונאי ישראל, וירושלים העתיקה עונדה מלאה גילולים של עכו"ם, בכמה כנסיות טמאות, ואשר על ידי כמריהם ומנהיגיהם דם ישראל נשפך כמים בכל הדורות, ובסביבות בית המקדש קבורים ישמעאלים, סביב רשעים יתהלכו, וגם לכל עם ישראל אסור מן התורה להכנס להר הבית משום טומאת מת, והערים מכניסים פגרי מתייהם אל המקום המקודש לנו ביותר. (וכמ"ש בזוהר חדש פרשת ויצא, פעם אחת ראו חכמים את רבי אלעזר בן ערך שהיה יושב ובוכה, וכשנשאל לפשר הדבר, אמר, אני בוכה על אבן השתיה שבתוך בית המקדש, והמשיך: הוי אבן הקדושה העולה על כל קדושה! היאך עתידים אומות העולם לזלזל בר, ולהושיב מתייהם הטמאים עליך, לטמאות המקום המקודש, כי אנכי הרואה שעל אבן השתיה עתידין לתת האומות את פגרי מתייהם, מי לא יבכה על כך, אוי לאותו הדור שיתרחשו בו דברים אלה! וכתב על זה בספר אלה מסעי (דף יב ע"א), ועינינו הרואות שחזיון נבואתו של רבי אלעזר בן ערך נתקיים כעת בעוה"ר, שהישמעאלים מכניסים מתייהם קודם קבורה על אבן השתיה, שהיא בכפת קודש הקדשים. וכ"ה בספר חבת ירושלים עמודים רסד-רסה). ועיקר יישובה של ירושלים בזמן הבית שהיה בצד דרום של בית המקדש, מאוכלס עדיין על ידי הערבים שונאי ציון, ישליו אהלים לשודדים ובטוחות למרגיזי

(תהילים יט, ט) פקודי ה' ישרים משמחי לב. אבל קורא הוא באיוב ובדברים הרעים שבירמיה, ואם יש ביניהם פסוקי נחמה, צריך לדלגם. ומותר ללמוד מדרש איכה ופרק אלו מגלחין, וכן ללמוד פירוש איכה ופירוש איוב^ב.

יט. מותר ללמוד בספרי מוסר המעוררים את האדם לשוב בתשובה ולהטיב אורחותיו, ומ"מ במקומות שמביאים ביאורי פסוקים בדברים המביאים לידי שמחה, אינם בכלל ההיתר^ב.

כ. אין שאלת שלום לחבירו בתשעה באב. והדיוטות שאינם יודעין ונותנים שלום, משיבין להם בשפה רפה ובכובד ראש^ד. אולם לשאול מחבירו, איך הוא מרגיש מן התענית, אין זה בכלל שאילת שלום, ומותר^ה.

כא. אין לילך ולטייל בשוק, כדי שלא יבא לידי שחוק וקלות ראש^ו. והרצה לילך לכותל המערבי בת"ב, לא יעשה כן אלא אם כוונתו להתפלל על החורבן, אבל לא יעשה כן לשם טיול או כדי לשאוף אויר^ז. וטוב ונכון שלא לילך בכנופיא גדולה, דאין זה אלא טיול, ומביא לידי שיחת חולין, ומסיחין דעתן מאבלות^ח.

כב. מנהג ישראל בכל מקום שלא לעשות מלאכה בתשעה באב^ט. אולם מלאכת דבר האבד מותרת^י. וכל העושה מלאכה בתשעה באב אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה^{יא}.

כג. בעל חנות מכולת המוכר דברי מאכל ומשקה, מותר לו למכור כל היום, ואפילו קודם חצות^{יב}.

מוצאי ט' באב

א. המנהג פשוט לברך ברכת הלבנה במוצאי הצום^{יג}. וצריך להזהר לברך בשמחה^{יד}.

ב. לאחר התענית מותר מיד להסתפר ולכבס, וכן להתרחץ^{יז}. ונכון להחמיר שלא לברך ברכת שהחיינו עד מוצאי עשירי באב^{יח}.

ג. נהגו ישראל שלא לאכול בשר ולא לשתות יין כל יום עשירי דעיקר החורבן היה בט"ב לעת ערב והמשיך עד לסוף יום עשירי^{יט}, ויש שנהגו עד חצות היום ולא יותר. ואם חל ט"ב בשבת ונדחה ליום ראשון מותר לאכול בשר ולשתות יין אפי' במוצאי התענית מיד^כ.

עיונים והארות

פב. שו"ע (סי' תקנד סעי' א-ב). ומ"מ אם אין בקי בלימודים אחרים יכול לקרוא תהילים כדי שלא יתבטל וה"ה שמותר לקרותם דרך בקשה ותפילה. עי' בחזו"ע (הלכות איסור ת"ת בט"ב הלכה ב בהערה שם ובד"ה תהילים).

אולם דעת האול"צ (ח"ג פכ"א תשובה א) שאין לקרוא תהילים בט"ב, ושכן דעת והגר"ח פלאג'י בספר מועד לכל חי (סימן י אות צ).

פג. מו"ר מופת הדור בחזו"ע (שם הלכה ג) ובביאורים שם. ודעת האול"צ (שם) שיש להמנע מלקרא ספרי מוסר.

פד. שו"ע (סי' תקנד סעי' כ). והטעם הוא כי לא עת שלום הוא רק עת צער ויללה על חרבן בית המקדש. (לבוש כה"ח ס"ק צב). וכתב המ"ב (ס"ק מא) ואפילו צפרא דמרי טב אסור לומר לחבירו בת"ב. והביאו הכה"ח (ס"ק ק). ומו"ר מופת הדור (שם איסור שאילת שלום הלכה א) כתב שיש מתירים בזה וכן נראה מצד הדין, אבל טוב שלא לומר כלום.

פה. מו"ר מופת הדור בחזו"ע (שם בביאורים).

פו. שו"ע (שם סעי' כא).

פז. מו"ר אול"צ (שם תשובה יח).

פח. מ"ב (סי' תקנט ס"ק סא בשם השל"ה).

פט. שו"ע (סי' תקנד סעי' כב). מו"ר מופת הדור (שם איסור עשיית מלאכה הלכה א).

צ. שו"ע (שם סעי' כג).

צא. שו"ע (שם סעי' כד).

צב. כה"ח (שם ס"ק קו). מו"ר מופת הדור (שם הלכה ג).

צג. רמ"א (סי' תכו סעי' ב. וסי' תקנא סעי' ח). מו"ר מופת הדור (שם מוצאי תשעה באב הלכה ב).

צד. בא"ח (שם אות כח).

צה. שו"ע (סי' תקנא סעי' ד). מו"ר מופת הדור (שם הלכה ד).

צו. מו"ר מופת הדור (שם ברכת שהחיינו בימי בין המצרים הלכה א).

צז. שו"ע (סי' תקנח סעי' א).

צח. הרמ"א ז"ל (שם) ולדינא משמע מהב"ח להחמיר כל יום עשירי באב, וכן ראוי לעשות לת"ח ופרושין, וכ"כ המחבר"ר

מאמרי הזוה"ק

זהר - בין המצרים

ח"ב בשלח נ"ח ע"א

ר' חייא אָמַר פירש את הפסוק (שמות טו ו), **יְמִינֶךָ יְהוָה נֶאֱדָרִי כַּבֵּת, דָּא אֲוִרֵיתָא זֵו** התורה. **וְעַל דָּא** ועל זה נאמר, **יְמִינֶךָ יְהוָה תִּרְעֵץ אוֹיֵב. דְּלִית מְלָה בְּעֵלְמָא** **דִּיתְבַּר חֵילִיהוֹן דְּעַמִּין** שאין לך דבר בעולם שיסבור את כוחם של העמים **עוֹבְדֵי בּוֹכְבִּים** ומזלות, **בַּר בְּשַׁעְתָּא דִּישְׂרָאֵל מִתְּעַסְקִין בְּאֲוִרֵיתָא** מלבד באותה שעה שישראל מתעסקים בתורה. **דְּכָל זְמַן דִּישְׂרָאֵל מִתְּעַסְקִין בְּאֲוִרֵיתָא, יְמִינָא אֶתְתַּקַּף, וְאַתְבַּר חֵילָא** **וְתוֹקְפָא דְּעוֹבְדֵי עֲבוֹדַת בּוֹכְבִּים וּמִזְלוֹת** שכל זמן שישראל מתעסקים בתורה, צד הימין מתגבר, ושובר את כוחם וחוזקם של עמים עכו"ם. **וּבְגִינִי בְּךָ אֲוִרֵיתָא אֶקְרִית עֵז, כְּמָה דְּאַתָּ אָמַר** ומשום כך התורה נקראת עוז כמו שנאמר (תהלים כט יא) **יְהוָה עֵז לְעַמּוֹ יִתֵּן.**

וּבְשַׁעְתָּא דִּישְׂרָאֵל לָא מִתְּעַסְקִין בְּאֲוִרֵיתָא, שְׂמָא לָא אֶתְתַּקַּף ובשעה שישראל לא מתעסקים בתורה, צד השמאל שהוא בחי' הדין והגבורה מתחזק, **וְאַתְתַּקַּף חֵילִיהוֹן דְּעוֹבְדֵי עֲבוֹדַת בּוֹכְבִּים וּמִזְלוֹת** ומתחזק כוחם של העמים עכו"ם, **וְשְׁלִטִין עַל־יְהוָה וְשׁוֹלְטִים** על עם ישראל, **וְגִזְרִין עַל־יְהוָה גִּזְרִין, דְּלָא יְכַלִּין לְמִיקָם בָּהוּ** וגוזרים עליהם גזרות שאינם יכולים לעמוד בהן. **וְעַל דָּא אֶתְגַּלְיָאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְאַתְבַּדְרוּ בִּינֵי עַמְמָא** ועל זה גלו בני ישראל ונתפזרו בין אומות עולם. **הָדָא הוּא דְּכֶתִיב** זהו מה שכתוב (דף נ"ח ע"ב) (ירמיה ט יא) **עַל מָה אֲבָדָה הָאָרֶץ וְגו'** עליונה ותחתונה וכל הטוב וכל השפע, **וַיֹּאמֶר יְהוָה עַל עֲזוֹכֶם אֶת תּוֹרָתִי. דְּהָא כָּל זְמַנָּא דִּישְׂרָאֵל יִשְׁתַּדְּלוּן בְּאֲוִרֵיתָא** שהרי כל זמן שעם ישראל ישתדלו ויעסקו בתורה, **בְּכָל זְמַן שִׁישׁ לָהֶם, אֶתְבַּר חֵילָא וְתוֹקְפָא דְּכָל עַמִּין** יישבר כוחם וחזקם של כל העמים **עוֹבְדֵי עֲבוֹדַת זָרָה, הָדָא הוּא דְּכֶתִיב** וזהו מה שכתוב, **יְמִינֶךָ יְהוָה** התורה שנתנה בימין, כמ"ש (דברים לג ד) מימינו אש דת למנו, וכמ"ש (משלי לא כו) תורת חסד על לשונה, **תִּרְעֵץ אוֹיֵב** תרעץ ותהרוס את כח האויב

עיונים והארות

(אות ד') דיראי ה' נהגו להחמיר כל היום כולו (כה"ח שם ס"ק ס"ק יט). וכ"כ מו"ר מופת הדור בחזו"ע (שם במקורות להלכה י). ובט"ב נדחה יש להתיר אכילת בשר אף במוצאי התענית (ג). כמ"ש מהרש"ו ז"ל בשעה"כ וכ"כ החיד"א זלה"ה (כה"ח שם

אָמַר רַבִּי אֱלֶעָזָר, וַדַּאי הָבִי הוּא, דְּכָל זְמַנָּא דְקַלְיָהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל, אֲשֶׁתַּמַּע אמר ר"א לרבי חייא בודאי הוא כך כמו שאמרת, שכל זמן שקולם של ישראל יהיה נשמע **בְּכַתִּי בְּנִסְיוֹת וּבְכַתִּי מִדְּרָשׁוֹת וְכוּ'** אז אין שום אומה ולשון יכולים לשלוט בשום אופן על עם ישראל, **בְּמָה דְתַנִּינָא** כמו ששנינו (בראשית כז כב) **הַקֵּל קוֹל יַעֲקֹב,** בזמן שקולו של יעקב שומעים אותו בבתי כנסיות ובבתי מדרשות בתורה ותפילה, אין הידים ידי עשו, **וְאִי לֹאֹ** ואם לאו ח"ו אין קולו של יעקב קול התורה חזק, **תִּידִים יְדֵי עֵשָׂו,** הוא ח"ו שולט ויכול על עם ישראל **וְהָא אוֹקִימָנָא** והרי כבר פירשנו זאת.

וּבְרַב גְּאוּנָדָה תִּתְהַרֵם קְמִיד. ר' חֲזַקְיָה פָתַח וְאָמַר, (תהלים י א) לָמָּה יְהוָה תַעֲמֹד בְּרַחֹק תַעֲלִים לַעֲתוֹת בַּצָּרָה, בַּשַּׁעֲתָא דְחֻבֵי עֲלָמָא גְרָמוּ (שמות טו ז) **בְּשַׁעֲתָא דְחֻבֵי עֲלָמָא גְרָמוּ** בשעה שעוונות של בני העולם, גורמים להחליש כח הקדושה, וזה בעיקר ע"י שהנשים הולכות בפריצות ואין כח של הקדושה בעולם, **קוּדְשָׁא בְּרִידָה הוּא סְלִיק לְעִילָא לְעִילָא** הקב"ה שהוא פרצוף ז"א עולה למעלה מאימא, ועוד למעלה מאבא, והכח הגדול הזה דו"א מסתלק מאתנו, **וּבְנֵי נָשָׁא צְוֹחִין וְנִחְתִּין דְּמַעִין, וְלִית מֵאֵן דִּישְׁנָח עֲלֵיהֶוּ** ובני אדם צועקים ומורידים דמעות מהצרות שבאות עליהם, ואין מי שישגיח עליהם. **מֵאֵי טַעְמָא** מה הטעם שאין מי שיאזין אליהם, **בְּגִין דְּאִיהוּ סְלִיק לְעִילָא לְעִילָא, וְתִשׁוּבָה אֲתַמְנַע מִנֵּיהֶוּ** היות שהוא הקב"ה עלה למעלה למעלה מאימא ואבא, ששם הוא מקום התשובה כמ"ש גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד שזה מקום אימא, ומדת התשובה נמנעת מהם, **בְּרִידָן בְּתִיב** ועל זה כתוב, **וּבְרַב גְּאוּנָדָה** שעולה ז"א עד מקום א"א, למעלה מאו"א שהוא מקום הגאות **תִּתְהַרֵם קְמִיד** ח"ו הם עם ישראל שלא הולכים בדרך הנכונה.

ר' יִצְחָק אָמַר חולק על פי' קמ"ך שהם פושעי ישראל, אלא "קמ"ך" נאמר על הגוים, **הָאֵי קָרָא** זה הפסוק תהרס קמ"ך, **בַּשַּׁעֲתָא דְאֲתַלְבֵּשׁ קוּדְשָׁא בְּרִידָה הוּא גְּאוּתָא, עַל עֲמֻמֵּי דִיתְבְּנִשׁוֹן עֲלִיהּ** בשעה שיתלבש הקב"ה בלבוש גאות, על העמים שיתאספו ללחום נגדו, **בְּמָה דְבְּתִיב** כמו שכתוב, **וְרוֹזְנִים נֹסְדֻּי יָחַד עַל יְהוָה וְעַל מְשִׁיחוֹ.** וזה נאמר על גוג ומגוג והשרים אשר אתם, שיעמדו בזמן מלך המשיח על ה' ועל משיחו, **וְתֵאנָא, וְמִינִין אֲנוּן שְׂבָעִין קַסְטוּרִין מְכַל עֵיבָר, לְאֲתַבְּנִשָּׁא בְּהָהוּא זְמַנָּא** (נ"א עמ"ן) ולמדנו, שעתידים אותם שבעים שרים מכל צד, והממונים על שבעים אומות, להתאסף באותו זמן של ביאת המשיח, **בְּאוֹכְלוּסִין דְּכָל עֲלָמָא** באוכלוסין של המוני האומות של כל העולם, **וְלִמְעַבְדֵּי קֶרְבָּא עַל יְרוּשָׁלַם קֶרְתָּא קִדְיָשָׁא** ולעשות מלחמה על ירושלים עיר הקודש, **וְלִאֲחַדָּא עֵיטִין עֲלִיהּ דְּקוּדְשָׁא בְּרִידָה הוּא** ולתפוס ולטבס עצות על הקב"ה, על עיוות הדין לטובת ישראל, ולטעון שאינם ראויים לגאולה ולשלום וכו'. **וּמֵאֵי אָמְרִי, נֹקִים עַל פִּטְרוֹנָא בְּקֶדְמִיתָא, וּלְבַתָּר עַל עֲמִיָּה, וְעַל הִיכָלִיהּ** ומה הם אומרים, נעמוד על פטרונם בתחילה על שעושה עיוות הדין, ואח"כ על עמו ועל היכלו.

בְּרִין וְזִמִּין קוֹדֶשׁא בְּרִיד הוּא לְחֵיכָא עֲלֵיהּ אז עתיד הקב"ה לצחוק עליהם, **בְּכַתִּיב** שכתוב, **יֹשֵׁב בַּשָּׁמַיִם יִשְׁחָק** על עצתם ומחשבותם **אֲדֹנָי יִלְעַג לָמוֹ** ה' ילעג עליהם. **בְּהָהוּא זְמַנָּא יִלְבַּשׁ קוֹדֶשׁא בְּרִיד הוּא גִּאוּתָא עֲלֵיהּ**, וישיצנינו מן **עֲלָמָא** באותו זמן יתלבש הקב"ה בלבוש גאות עליהם, וישמיד אותם מן העולם, **בְּמָה בְּכַתִּיב** כמו שכתוב, **זֹאת תִּהְיֶה הַמִּנְפָּה** באופן זה תהיה המגפה **אֲשֶׁר יִנָּף יְהוָה אֶת כָּל הָעַמִּים** **אֲשֶׁר צָבָאוּ עַל יְרוּשָׁלַם** כל אותם שחונים סביב לירושלים למלחמה, **הַמֶּלֶךְ בְּשָׂרוֹ** והוא עומד **עַל רִגְלָיו** ימס בשרו של כל אחד ואחד כשהוא עדיין עומד על רגליו, ואז יתבטלו השרים למעלה ולמטה ולא ישאר בהם עד אחד.

רַבִּי אָבָא אָמַר מִשְׁמִיָּה משמו **דְּרַב יִיסָא סָבָא, וְהָכִי** וכך **אָמַר רַבִּי שְׁמַעוֹן, וְזִמִּין** **קוֹדֶשׁא בְּרִיד הוּא לְאַחֲיָא לְכָל אַנּוּן מַלְכִין דְּעָקוּ לְיִשְׂרָאֵל וּלְיְרוּשָׁלַם** עתיד הקב"ה להחיות לכל אותם מלכים שהצירו לישראל ולירושלים, כלומר להביאם בגלגול בזמן ביאת המשיח, **לְאַנְדְּרִיאָנוּס** קיסר שהחריב את ביתר, **לְלוֹפִינוּס** שהרג עשרה הרוגי מלוכה, **וְנִבְּוֹדְנֶצֶר** שהחריב בית ראשון, **וְלִסְנַחְרִיב** שהגלה את עשרת השבטים, **וְלְכָל שְׂאָר מַלְכֵי עַמִּין**, דְּחָרִיבוּ בֵּיתָהּ, ולכל שאר אומות העולם שהחריבו את ביתו, **וְלִשְׁלֹטָאָה לֹזִין בְּקִדְמִיתָא** ולהשליט אותם כבתחילה, כדי לעורר את הקליפות הקשות שלהם כדי שיהיו ככוחם אז, ואז יבטל אותם בנקמה גדולה, **וְיִתְבַּנְּשׁוּן עֲמָהוֹן** **שְׂאָר עַמִּין** ויתקבצו עמהם שאר האומות וילחמו בעם ישראל, **וְזִמִּין קוֹדֶשׁא בְּרִיד הוּא** **לְאַתְפָּרְעָא מְנִיָּהוּ בְּאַתְנָלְיָא, סַחְרֵנִי יְרוּשָׁלַם** ועתיד הקב"ה להפרע מהם בגלוי כשהם חיים בגוף ונפש, ולא באתכסיא בגיהנם, אלא בגלוי סביבות ירושלים. **הָדָא הוּא בְּכַתִּיב** זהו שכתוב (זכריה יד יב), **זֹאת תִּהְיֶה הַמִּנְפָּה אֲשֶׁר יִנָּף יְהוָה אֶת כָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר צָבָאוּ עַל יְרוּשָׁלַם. אֲשֶׁר יִצְבָּאוּ** לשון עתיד **לֹא כְּתִיב** לא כתוב, **אֱלֹא אֲשֶׁר צָבָאוּ** לשון עבר, שהם כל אלה שכבר היו בעולם. **בְּרִין כְּתִיב** שאז כתוב שמות טו ז, **וְכָרַב גְּאוּנָה תִּהְרַם קָמִיד** יבטל אותם מן העולם, **וְדָא, לְזִמְנָא דְּאַתָּא מְשִׁיחָא כְּתִיב, וְשִׁירְתָּא דָּא, שִׁירְתָּא דְּעֲלָמִין** היא וזה לזמן שיבא מלך המשיח כתוב, ושירה זו, היא שירת עולמים שישוררו אותה לעולם, שיש בה נסים על העבר ועל העתיד. (וכפי שרואים שנשיא אמריקה ששמו אובמ"ה צורת פניו בדיוק כמו פרעה של זמן מצרים, וכאשר אובמ"ה היה במצרים אמר בפיו זה אני, כאשר הצביע על פרעה, וכן אשתו של אובמ"ה בדיוק צורת פניה של אשת פרעה).

ח"א ויצא קנ"א ע"א

רַבִּי חֵיִיא וְרַבִּי חִזְקִיָּה, הָווּ יְתִבִּי תַּחֲוֹת אֵילָנִי דְּחֶקֶל אוֹנוֹ רבי חייא ורבי חזקיה היו יושבים תחת האילנות אשר בשדה בכפר אונו, **אֲדָמוּד רַבִּי חֵיִיא, חָמָא לִיה לְאַלְיָהוּ** נתנמם רבי חייא וראה את אליהו הנביא זכור לטוב בחלומו, **אָמַר** ר' חייא לאליהו הנביא, **מִקְסָטִיטוּרָא דְּמָר, חֶקֶלָא נְהִיר** מהזיו והאור וההדר של כבודו, השדה מאירה. **אָמַר** אליהו הוכיח לר' חייא, **תְּשַׁתָּא אֲתִינָא לְאוּדְעָא, דִּירוּשָׁלַם קָרִיב אִיהוּ לְאַתְחָרְבָּא** עתה באתי להודיע לכבודו שירושלים

קרובה היא להחרב, וְכָל אֲנֹנִי קִרְתִּין דְּחִבְמִיָּא וְכָל אוֹתָן עֲרִים שֶׁל הַחֲכָמִים יִחַרְבוּ עִמָּהּ. בְּגִין דִּירוּשָׁלַם דִּינָא אִיהוּ הֵיטָּן וִירוּשָׁלַם, כִּיּוֹן שְׁאִין בַּה תּוֹרָה, מִיּוֹסְדָתָּהּ עַל הַדִּין הִיא, וְעַל דִּינָא קִיִּימָא וְעַל הַדִּין הִיא עוֹמְדָתָּהּ, כִּי יִירוּשָׁלַם שֶׁל מִטָּה כִּנְגַד יִירוּשָׁלַם שֶׁל מַעְלָה, שֶׁהִיא בַחֲוֵי הַמַּלְכוּת בַּחֲוֵי הַדִּין, וְעַל דִּינָא אֶתְחַרְבַּ וְעַל הַדִּין שֶׁעָבְרוּ עָלֶיךָ תַּחֲרַב חֲוֵי, וְהָא אֶתְיָהִיב רְשׁוֹ לְסַמָּא"ל עָלָהּ, וְעַל תַּקִּיפֵי עֲלָמָא וְהָרִי נִתֵּן רְשׁוֹת לְסַמָּא לְשַׁלּוּט עַל יִירוּשָׁלַם, וְעַל גְּבוּרֵי הָעוֹלָם שֶׁהֵם הַתִּי"ח וְהַצְדִּיקִים הַמַּעֲמִידִים אֶת הָעוֹלָם, וְאַתִּינָא לְאוֹדְעָא לְחִבְמִיָּא, דְּלָמָּא יוֹרְכוּן שְׁנֵי דִירוּשָׁלַם וְבַאתִי לְהוֹדִיעַ לְחֲכָמִים, אוֹלֵי יֵאֲרִיכוּ אֶת הַשָּׁנִים שֶׁל יִירוּשָׁלַם, ע"י עֶסֶק הַתּוֹרָה וְהַתְּפִילָה, דְּהָא כָּל וְמָנָא דְּאוֹרִייתָא אֶשְׁתַּבַּח בָּהּ, הִיא קִיִּימָא שֶׁהִיא כָּל זְמַן שֶׁהַתּוֹרָה פִּי לִימּוּד הַתּוֹרָה נִמְצָא בָּהּ הִיא קִיִּימָתָּהּ. בְּגִין דְּאוֹרִייתָא אִילָנָא דְּחִי דְּקִיִּימֵי עָלָהּ לְפִי שֶׁהַתּוֹרָה הִיא עֵץ הַחַיִּים שֶׁהָעוֹלָם עוֹמֵד עָלֶיהָ, (תְּרִי נֹסְחֵי אֲנֹנִי) כָּל וְמָנָא דְּאוֹרִייתָא אֶתְעַר לְתַתָּא, אִילָנָא דְּחִי לָא אַעֲדִי לְעִילָא כָּל זְמַן שֶׁהַתּוֹרָה מִתְעוֹרֶרֶת לְמַטָּה ע"י שְׁלּוּמֵי תּוֹרָה וּמִקִּיָּמִים אוֹתָהּ, אִילָן הַחַיִּים שֶׁהוּא פְּרָצוּף ז"א לָא יִסְתַּלַּק לְמַעְלָה, אֲבָל אִם חֲוֵי פֶסֶק אוֹרִייתָא לְתַתָּא, אִילָנָא דְּחִי אֶסְתַּלַּק מִעֲלָמָא (מִיָּנָה) פֶּסֶק לִימּוּד הַתּוֹרָה לְמַטָּה, אִזְ אִילָן הַחַיִּים שֶׁהוּא ז"א, מִסְתַּלַּק מִן הָעוֹלָם וְעוֹלָה לְמַעְלָה לְמַעְלָה.

וְעַל דָּא, כָּל וְמָנָא דְּחִבְמִיָּא יַחְדוֹן בָּהּ בְּאוֹרִייתָא, לָא יָכִיל סַמָּא"ל בָּהּ וְעַל זֶה כָּל זְמַן שֶׁהַחֲכָמִים יִשְׁמְחוּ בַתּוֹרָה וּלְמוֹדִים וּמִשְׁתַּדְּלִים בָּהּ, לָא יָכִיל הַסַּמָּא לְקַטְרֵג בְּהֵם וּלְהוֹזִיקֵם, דְּהָא בְּתִיב שֶׁהִיא כְּתוּבָה, (בְּרֵאשִׁית כֹּז כב) הַקָּל קוֹל יַעֲקֹב וְהִידִּים יְדֵי עֲשׂוֹ וּדְרָשׁוּ חֲז"ל, הַקּוֹל קוֹל יַעֲקֹב, דָּא הוּא אוֹרִייתָא עֲלָתָהּ, דְּאֶקְרִי קוֹל יַעֲקֹב זֶה תּוֹרָה שֶׁל מַעְלָה שֶׁנִּקְרָאת קוֹל יַעֲקֹב, בְּעוֹד דְּתַהוּא קוֹל לָא פֶּסֶק בְּעוֹד שְׁאוֹתוֹ קוֹל הַתּוֹרָה לָא פֶּסֶק, דְּבִיּוֹר, שְׁלֵטָא וְיִכְלָא דְּבוֹר שֶׁהִיא הַשְׁכִּינָה שׁוֹלֶטָהּ, וְיָכִילָה לְעַמּוּד נֶגֶד הַסַּמָּא וְהַקְלִיפּוֹת לְהַכְנִיעֵם, וְעַל דָּא לָא אֶצְטְרִיךְ אוֹרִייתָא לְמַפְסֵק וְעַל כֵּן לָא צְרִיךְ אֶת קוֹל הַתּוֹרָה לְהַפְסִיק. וְאַתְעַר (דִּף קֵנָה ע"ב) רַבִּי חֵיִיא, וְאִזְלוּ וְאַמְרוּ מָלָה דָּא לְחִבְמִיָּא וְנִתְעוֹרֵר רַבִּי חֵיִיא וְהִלְכוּ וְאִמְרוּ דְּבַר זֶה לְחֲכָמִים שִׁיזְהָרוּ יוֹתֵר עַל הַתּוֹרָה.

אִמְר רַבִּי יִיסָא כֹּאשֶׁר שָׁמַע אֶת הַחֲלוֹם, כֹּלָא יְדַעִין דָּא כּוֹלָם יוֹדְעִים שֶׁעֶסֶק הַתּוֹרָה מִקִּיָּים אֶת הָעוֹלָם, וְרוֹצִים מִן הַשָּׁמַיִם שֶׁנִּתְחַזַּק יוֹתֵר בַּתּוֹרָה, וְהַכִּי הוּא, דְּבְּתִיב וְכַךְ הוּא שְׁכָתוּב, (תְּהִלִּים קכז א) אִם יִהְיֶה לָא יִשְׁמַר עִיר שְׁוֹא שְׁקֵד שׁוֹמֵר, אִלִּין אֲנֹנִי דְּמִשְׁתַּדְּלִין בְּאוֹרִייתָא, קִרְתָּא קְדִישָׁא קִיִּימָא עֲלִייהָ אֵלֶּה הֵם אוֹתָם שֶׁמִּשְׁתַּדְּלִים לְעֶסֶק בַּתּוֹרָה, עִיר הַקּוֹדֶשׁ עוֹמְדָתָּהּ, וְלָא עַל גְּבָרִין תַּקִּיפִין דְּעֲלָמָא וְלָא עַל אֲנָשִׁים גְּבוּרִים שֶׁנִּקְרָאִים בְּפִי הָעוֹלָם בְּעִלֵּי מַלְחָמָה וְכו', הִיִּינוּ דְּבְּתִיב זֶהוּ שְׁכָתוּב, אִם יִהְיֶה לָא יִשְׁמַר עִיר וְגו'. כִּיּוֹן שְׁאִין עוֹסְקִים חֲוֵי בַתּוֹרָה, אִזְ שׁוֹא שְׁקֵד שׁוֹמֵר שֶׁהוּא בַחֲוֵי הַמַּלְכוּת. כִּי הַשְׁכִּינָה לָא תוֹכֵל לְעוֹזֵר לַעַם יִשְׂרָאֵל, כִּי מִסְתַּלַּק מִמֶּנָּה כַּח ז"א כַּח הַתּוֹרָה, וְאִינָה יָכִילָה לְבַדָּה לְעַמּוּד נֶגֶד הַמַּקְטָרִגִּים.

מאמרי הפרשה

"אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן במדבר בערבה מול סוף בין פארן ובין תפל ולבן וחרצת ודי זהב" (א, א)

אלה הדברים - כדבורים, שלהם דבש אך גם עוקץ

כתב רבנו הגדול כמוה"ר יוסף חיים זצ"ל בספרו עוד יוסף חי (ריש דברים), איתא במדרש (דברים רבה פרשה א' סי' ו') אלה הדברים - כדבורים, דובשן מתוק ועוקצן מר. וצריך להבין מהו הדבש ומהו העוקץ שיש בתוכחות הכתובות כאן.

ונראה לי בס"ד דמצינו כאן שנתחכם משה לדבר עם ישראל ברוח הקודש תוכחות ברמזים, על ידי שהזכיר להם המקומות הכתובים כאן [במדבר בערבה וגו']. והוא על פי משל שהובא במדרש רבה (על הפסוק זכור את אשר עשה לך עמלק). משל למלך שהיה לו פרדס החביב עליו עד מאוד, והנה עת הזמיר הגיע, והפרדס הניב פירות מדושנים. על כן הניח המלך לשמור את השדה כלב עז, לבל יכנסו לשדהו גנבים, ויטלו את תנובת שדהו החביבה עליו. יום אחד הציץ המלך מארמונו, והנה רואהו להפתעתו כי אהובו נכנס בהיחבא מן פירצה אחת בגדר, כדי לגנוב מן הפירות ולאכול מהם. מיד הכלב רץ אליו וקרע לו בגדיו! האיש תיכף ומיד ברח כל עוד נפשו בו. אמר המלך לעצמו, אם אשאל את רעי אהובי במפגיע, כיצד גנבת מן פירותי, הרי שהוא יתבייש. ואם לא אומר לו דבר, הוא יחשוב שלא ידעתי במעשיו ויחזור וינסה לגנוב. מה עשה המלך, למחרת שפגשו אמר לו ברמיזה, כמה עז וקשה זה הכלב שקרע את כל בגדיך. וכך הבין שהמלך היה רואה בעת שבא לגנוב מפרדסו והכלב קרע את בגדיו.

כן הענין גם כאן, אמר משה רבינו עליו השלום, אם אומר לעם ישראל ראו איך חטאתם במקום הזה, ואיך חטאתם במקום זה, הרי הם מתביישים, ובפרט כשאומר להם תוכחה זאת בתחילת דברו אתם במשנה תורה. מה עשה, הזכיר להם "במדבר", הן שם היטיב איתם הקב"ה טובה גדולה שנתן להם לחם מן השמים, אולם הם יודעים שהלחם היקר הזה שנתן להם במדבר, היה אחר שחטאו בדיבור שלהם, בתלונה שנתלוננו כשכלתה צידתם. על כן כשזכר להם את טובת הלחם שנתן להם השם במדבר, ממילא הם זוכרים את החטא שחטאו ב"דיבור", כי "במדבר" הוא גם במשמעות "דיבור". נמצא כי יש כאן "דבש מתוק" והוא הזכרת הטובה של הלחם שהוריד להם השם "במדבר" מן השמים, ויש כאן גם "עוקץ" שיזכרו את חטאם שחטאו ב"דיבור", שבעבורו נתן להם את הלחם.

כך גם הזכיר להם "בערבה" היא ישיבתם בשיטים, שהיו שם דשנים ורעננים ושבעים מהטובה הגדולה של שלל סיחון ועוג, ועל ידי כך יזכרו ממילא מה שאירע להם מחמת טובה זו שזנו את בנות מדין ובנות מואב. הרי גם כאן מחד דבש מתוק ומאידך עוקץ מר. גם הזכיר להם "מול סוף" זו קריעת ים סוף, שמחד היא טובה גדולה שהיטיב להם השם, הן ביזת הים גדולה מביות מצרים (במדבר רבה נשא פרשה י"ג סי' כ'), ועוד זכו שם להשגה נפשית על הים מה שלא ראה יחזקאל הנביא ע"ה (ילקוט שמעוני בשלח רמז רמד), וממילא יזכרו את מה שהמרו על הים בים סוף, ודיברו קשות באומרים "המבלי אין קברים" (שמות יד, יא), עד שאמר להם "התייצבו וראו את ישועת ה'" (שמות יד, יג). הרי לנו שהזכיר להם דברים אשר דבשם מתוק ועוקצם מר, לכן אמרו רבותנו ז"ל, אלה הדברים - כדבורים.

"אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל" (א, א)

עיקר הנהגת האדם בעולם היא רק ע"פ הנהגת גדולי הדור

הנה ספר דברים, הוא ספר המוסר של משה רבנו: "אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל". בראש חודש שבט, חמישה שבועות קודם פטירתו לחיי עולם, עמד וסיכם ארבעים שנות הנהגה (ילקוט ראובני כאן). ארבעים שנה נצר את הביקורת בלבו, ארבעים שנה הבלג: "מלמד שלא הוכיחן אלא סמוך למיתה, וממי למד, מיעקב, שלא הוכיח את בניו אלא סמוך למיתה" (רש"י בסמוך א, ג).

יעקב אבינו הוכיח את השבטים לפני פטירתו (בראשית מט, ג-ז) כי כאשר האדם נוטה למות, לב קרוביו מתמלא צער ויגון, ואז לב השומעים מתעורר לקבל את תוכחת המוסר וכן עשו גם יהושע בן נון (יהושע פרק כד) וכן שמואל הנביא (שמואל א, יב, ג) וכן דוד המלך (מלכים א, ב, א).

והנה רבותינו כאן אמרו שמשנה רבנו שאב את הנהגתו מיעקב אבינו, והשאלה הנשאלת היא, הרי משה רבנו היה רבם של ישראל, והוא סוד הדעת, והיה כל כך גדול ויודע לבד כיצד לנהוג, ואינו צריך לאחרים, ובכל זאת רבותינו אומרים שלמד הנהגתו מיעקב אבינו? אין זאת אלא משום שכך היא האמת, שבכל הנהגה ושאלה העומדת לפני האדם, צריך לראות מה עשו אבותינו החכמים בדורות הקודמים וכך לנהוג.

הגמרא במסכת סנהדרין (יא). מביאה מעשה ברבנו הקדוש, רבי יהודה הנשיא מחבר המשניות, שמסר שיעור לפני תלמידיו. והיות והוטרד מריח שום שנדף שם, התקשה באמירת השיעור. ביקש ואמר, מי שאכל שום, יצא. עמד גדול תלמידיו, רבי חייא הגדול, ויצא, כמו כולם בעקבותיו, ויצאו.

למחרת עם שחר פגש רבי שמעון, בנו של רבנו הקדוש, ברבי חייא. אמר לו אתה הוא שציערת לאבא, באכילת שום לפני השיעור, אמר לו: חלילה, לא תהא כזאת בישראל, פירש רש"י: אלא כדי שלא להלבין פניו של אוכל השום יצאתי, כדי שייצאו כולם ולא ידעו מי הוא.

ושואלת הגמרא, ומהיכן למד רבי חייא הנהגה זו? מרבי מאיר. מעשה בנערה שבאה לפני רבי מאיר, ואמרה לו, רבי, אחד מכם נשא אותי לאשה, ואני יודעת מי הוא. ביקשה שתערך חקירה, אך במקום לעשות זאת, קרא רבי מאיר לשני עדים, כתב גט ונתן לה. הבינו כולם, כתבו כולם גיטין ונתנו לה. עמדה הנערה ובחיקה המוני גיטין, כך שכעת גם מי שקידשה גירשה ושוב היא מותרת לשוק, בלא שתערך חקירה, ויצוצו חשדות ותתפתח חרושת שמועות... **ממשיכה** הגמרא ורבי מאיר מהיכן למד הנהגה זו? מהתנא שמואל הקטן, שהיה גדול דורו ונקרא כך על שם ענוותנותו. ומעשה שהיה כך היה, כשראה רבן גמליאל הנשיא שיתכן ויצטרכו לעבר את השנה, קבע דיון בנוכחות שבעה מגדולי הדור, שזהו המספר הקבוע לדיון בעיבור השנה. עלה רבן גמליאל לאולם הכינוס, ומצא שם שמונה חכמים. אמר, מי שעלה בלא רשות, יעזוב את המקום. עמד שמואל הקטן ואמר, אני הוא שעליתי שלא ברשות. ולא לעבר את השנה עליתי, אלא לעקוב אחר הדיון, ללמוד הלכה למעשה. נענה רבן גמליאל ואמר, שב בני, שב, ראויות כל השנים כולן להתעבר על ידך, אלא שאמרו חכמים שאין מעברין את השנה אלא במוזמנים לדיון.

וגילתה הגמרא, שלא שמואל הקטן היה, אלא אדם אחר מבין הנוכחים. וכדי שלא יידעו מי הוא וילבינו פניו, נטל זאת על כתפיו. ושמואל הקטן, ממי למד? משכניה בן יחיאל, ששכניה בן יחיאל היה מגדולי הדור בתקופת שיבת ציון, בימי עזרא ונחמיה. כשנודע לעזרא הסופר שיש בעם כאלו שנשאו נשים נכריות, קרע את בגדיו ומרט שערותיו ונשא לפני ה' וידוי מזעזע הקורע כל לב. העם בכה בכי רב, ושכניה בן יחיאל קם והצהיר (עזרא י, ב), "אנחנו מעלנו" באלהינו ונושב נשים נכריות מעמי הארץ וגו', ועתה נכרות ברית לאלהינו לגרש את הנשים וגו', וכתורה ייעשה. עד כאן הנה אמר "אנחנו מעלנו", שכלל עצמו עם החוטאים, למרות שהוא לא נשא אשה נכרית, וזאת עשה כדי שלא לבייש את החוטאים. ממשיכה הגמרא, ושכניה ממי למד, מיהושע. ויהושע, ממשנה רבנו. עד כאן דברי הגמרא.

ובאמת כל סידרת המעשים המרגשים הכתובים כאן בגמרא אומרת דרשני, היש לנו מושג ברבי חייא הגדול, גדול תלמידיו של רבנו הקדוש (כתובות קג:), שהאמוראים הקדושים לא זכו לראות את מקום קבורתו, ועיניהם כהו כשהביטו במעלתו בעולם העליון (בבא מציעא פה:), האם לא יכול היה להבין מעצמו, שיש לעשות מעשה כדי למנוע ביזיון מתלמיד, ושלא ימשוך עליו את הקפדת הרב הגדול רבנו הקדוש, האם לא יכל לחדש זאת מסברתו, והיה צריך ללמוד זאת מרבי מאיר?

כמו כן רבי מאיר, שגלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שאין בדורו כמותו (עירובין יג:), הן בדורו היו גדולי עולם רבי שמעון בר יוחאי, ורבי יהודה ורבי יוסי ורבי אלעזר בן שמוע ועוד, ובכל אופן כתוב שלא היו בדורו כמותו, אם כן איש עצום וגדול כזה היה, וכי היה צריך ללמוד זאת משמואל הקטן?

וכן שמואל הקטן, שיצאה בת קול ואמרה שראוי הוא שתשרה עליו שכניה, והיה בעל רוח הקודש גלויה (סוטה מח:), האם היה צריך ללמוד הנהגתו משכניה.

והתשובה לכל אלו היא, כן! זהו כוחה של מסורת איתנה העוברת מדור דור, זה עניין מורשת האבות. גדולים ככל שנהיה, פקחים וחכמים, ואף גדולי תורה ויראה, בכל הנהגה, בכל שאלה העומדת על הפרק, נשאל את עצמנו, מה כתוב על כך? כיצד נהגו רבותינו? איך עשו אבותינו? הם המקור, הם הדוגמא, ואנו הולכים בדרכם. כנאמר, "אם לא תדעי לך היפה בנשים, צאי לך בעקבי הצאן, ורעי את גדיותיך על משכנות הרועים" (שיר השירים א, ח).

"אלה הדברים" (א, א)

פירושים נפלאים מהספר ליקוטים מפרדס

כתב בספר ליקוטים מפרדס (שרים, ריש דברים), "אלה הדברים אשר דבר משה", אל תקרי הדברים אלא הדבורים, מה דבורה כיון שהיא עוקצת היא מתה, כך משה רבנו עליו השלום, כיון שהוכיח את ישראל, נסתלק. [דהיינו כאן הוכיחם משה בר"ח שבט, ולכן בסמוך בו' באדר נסתלק].

זה היה מן הנסים הנסתרים בתורה, הן היה קולו הולך בכל המחנה. [כלומר כתוב בפסוק כאן שמושה דיבר "אל כל ישראל", והרי היה כאן נס גדול, שקולו היה נשמע בכל המחנה].

ואמר "במדבר", לא הוכיחן אלא ברמז, מפני בושתן של ישראל שהזכיר כל ההכעסות, ואילו היה מזכיר אחת או שתיים לא היה להם בושת כל כך כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא (קהלת ז, ט) [אך כאן שפירט חטאים רבים היא בושת גדולה ולכן משה רק רמזן ולא פירשם].

או שזכר כאן המקומות שהוכיחן, שלא תאמר לא הוכיחם אלא בעבר הירדן במדבר קודם שעברו הירדן בהיותן במדבר. [דהיינו הפסוק כאן רומז על המקומות שבהם הוכיחן משה בפירוט באותה עת, ולא שעתה קודם פטירתו רק רמז להם תוכחות].

"תופל" - הוא מעשה שיטים, מעשה פעור, שהוא דבר בלי טעם כמו התפל בלי טעם.

"בארבעים שנה" - פירוש, שלא תאמר "אלה הדברים" שדיבר במקומות שזכר, אלא רק בראש חודש שבט סמוך למיתתו ביאר להם המצוות בקיצור וברמז.

"אלה הדברים" (א, א)

"אלה" הם ל"ו צדיקים

כתב מו"ר החיד"א בנחל קדומים (כאן) על הפסוק אלה הדברים, כתב רבנו אפרים ז"ל קרי ביה הדברים בפתח, על דרך דבר אחד לדור, אל"ה גי' ל"ו כמספר ל"ו צדיקים דלא פחית עלמא. עכ"ל. כלומר "אלה" - הם ל"ו צדיקים [לפי ש"אלה" בגימט' ל"ו], "הדברים" - שהל"ו צדיקים הם הדברים של הדור. והוסיף החיד"א, שלפי דרך זו יש לרמוז, על פי דברי האר"י (על משה שפיר קאמרת), שניצוצי משה מתנוצצים בצדיקים, ונמצא שההנהגה (של כל הצדיקים) היא בכח משה רבינו עליו השלום. וזהו שנאמר כאן "אלה הדברים אשר דיבר משה", "אלה" - הם "לו" צדיקים, שהם "הדברים" של הדור, "אשר דבר משה" לפי שמושה הוא "הדבר" של כולם, כיון שהצדיקים הם מכוחו של משה רבנו עזרם ומגינם. עד כאן.

"אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל" (א, א)

ראיה לאבל שרבים צריכים לו שמות לו ללמוד תורה

הקשה הגאון רבנו יהונתן אייבשיץ זצ"ל בספרו מדרש יהונתן (דברים מאמר ק"ע) מדוע נאמר כאן "אל כל ישראל", בשונה משאר מקומות בתורה, שבהם נאמר "אל ישראל", או "אל בני ישראל"?

אלא, שמושה בי אר את חומש דברים ג' ימים אחר מיתת אהרן אחיו, ולכאורה כיצד ביאר לעם ישראל את התורה, והרי הלכה היא שאבל אסור בדברי תורה (מו"ק כא. תענית ל.). אלא שכבר ידועים דברי חז"ל (מו"ק שם) שאם "רבים צריכים לו", דהיינו כשהרבים צריכים לתורתו מותר לו ללמדם תורה (וכך נפסק בשו"ע יו"ד סימן שפ"ד סע' א').

ועל פי דרך זו יש לפרש את הפסוק, "אלה הדברים אשר דבר משה", על הקושי בפסוק כיצד דיבר משה את הדברים שהרי היה אבל, האסור בדברי תורה על כך תיכף ומיד מתרץ הפסוק "אל כל ישראל" כיון שרבים צריכים לו, ודאי שמותר.

"אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל" (א, א)

"אלה" ראשי תיבות א'בק ל'שון ה'רע

מובא בתלמוד (ב"ב קסה.) שרוב העולם נכשלים בגזל, מיעוטן בעריות וכולם באבק לשון הרע.

רמז נאה לכך כתב החיד"א בחומת אנך (כאן) מהכתוב כאן, אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל, "אלה" ראשי תיבות אבק לשון הרע "הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל" כולם נכשלים בכך, ועל כן הם דברים הצריכים חיזוק.

ר' רפאל כדיר צבאן זצ"ל הביא בספרו "נפש חיה", שמסופר על אשתו של המהר"ם מלובלין שהיו מרגלים עליה שהיא מלווה בריבית, והיו מוסיפים לדבר בה סרה כי מרוב טרדותיה במסחר העצים שהיה לה, לא הייתה נותנת ליבה לסדרי הבית. פעם בא עמיתו של המהר"ם מלובלין הגאון הגדול מהרש"ל שהיה אחד מדייני העיר, לדבר על ענייני העיר הצריכים חיווק, וכן ללבן כמה סוגיות הלכתיות שעמדו על הפרק. הרבנית - אשת המהר"ם, הגישה כוס תה לפני המהרש"ל, וכשהגישה הבחין המהרש"ל במעט אבק שהיה על הכוס. התחילה להתנצל לפניו בטענה שהיא טרודה כל הימים במסחר ואין לה פנאי לעסוק בצרכי הבית. ענה לה המהרש"ל בדרך הלצה, זה בוודאי "אבק" ריבית. הרבנית שהייתה אשת חבר ומשכילה, ענתה לו, לא רבנו, לא "אבק" ריבית אלא "אבק" לשון הרע. (לחזות בנועם ה').

"אֱלֹהֵי הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דָּבַר מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל" (א, א)

התורה סם חיים לישראל וסם המות לאומות העולם, מפני הערבות

כתוב בספר תכלת מרדכי להגאון רבי שלום מרדכי הכהן שבדרון זצ"ל, על הפסוק "אלה הדברים", המדרש (דברים רבה פרשה א' סי' ו') דורש, מה הדבורה דובשה לבעלה ועוקצה לאחרים, כך דברי תורה סם חיים לישראל וסם המות לאומות העולם. עד כאן. יובנו דברי המדרש בהקדים קושיא, הן תוכחת משה רבנו ע"ה היתה לכל ישראל, והרי הרבה מהם לא חטאו בחטאים הנוכחים, ומדוע הוכיחם? אלא כיון שכל ישראל ערבים זה לזה (שיר השירים רבה פרשה ז' סי' ח') ועל כן כולם צריכים לקבל את התוכחה. וזוהי טובה לישראל, כיון שה' מנהיג את הבריאה מידה כנגד מידה, וכיון שיש עריבות בעם ישראל, ולכן הצדיקים ראויים לעונש בגלל חטאי הרשעים, כנגד זאת גם הרשעים ינצלו בזכות הצדיקים משום העריבות.

והנה איתא במדרש רבה (ויקרא פרשה ד' סי' ו') גוי אחד שאל את רבי יהושע בן קרחה: כתיב (שמות כג, ב) "אחרי רבים להטות" וישראל הם המיעוט ואנחנו מרובים ממכם? והשיב שישראל קרוים "נפש" אחת ככתוב (שמות א, ה) "ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב", והיינו מפני שיש להם אחדות, מה שאין כן אומות העולם הקרויים נפשות ככתוב (בראשית לו, ו) "ויקח עשו את נשיו ואת בניו ואת בנותיו ואת כל נפשות ביתו", מפני שהגויים כל נפש לבדו. **מעתה** מובן המדרש, "אלה הדברים... אל כל ישראל", הן מכאן אנו שומעים את העריבות שבעם ישראל, והעריבות היא סם חיים לישראל וסם המוות לאומות העולם, שעל ידי זה אין ישראל בטלים ביניהם.

" אֱלֹהֵי הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דָּבַר מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל" (א, א)

כיצד ניתן לדבר לכל הציבור יחד?

מסופר על הגאון הקדוש החתם סופר זצ"ל שבסיומה של דרשה שדרש בפני קהל עדתו, סיים ואמר: 'אף שלא כוונתי בדברי לאף אחד מהשומעים, אמנם מי הוא אפוא השומע שחושב שנתכוונתי אליו בייחוד, אליו מכוונים הדברים', וזאת כי באמת כיון למי שיעשו הדברים רושם בנפשו. (מוסר חכמים)

" אֱלֹהֵי הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דָּבַר מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל" (א, א)

מעלת האחדות

פירש רבנו הגר"א זצ"ל כי "אלה" הן "הדברים אשר דבר משה" שהיו "אל כל ישראל", ולא שיתחלקו לאגודות נפרדות, אלא יהיו שרויים באחדות, ואז תחול עליהם ברכת ה'. (מובא בטעם ודעת ריש דברים מאת הגר"מ שטרנבוך שליט"א).

" אֱלֹהֵי הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דָּבַר מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל" (א, א)

מעלת התוכחה בנחת

משה רבינו היה מוכיח את עם ישראל בנחת, וראיתי להביא מעשה איך תוכחה באופן ראוי העלתה אנשים על דרך המלך. סיפר רבי ברוך ידלר על תוכחה שהולידה אהבה לתורה ומצוותיה. פעם שכב רבי ברוך בבית חולים ובמיטה על ידו היה יהודי, חילוני גמור קיבוצניק, והנה יום אחד באו לבקרו משפחתו וכולם היו חרדים לכל דבר, בחורי ישיבות ונערי חמד. רבי ברוך המתין וחיכה לשעת כושר ואז כשהיו לבד הוא שאל את שכנו איך קרה כדבר הזה שכל יוצאי חלציק חרדים? ענה אותו יהודי וסיפר אני התגוררתי בקיבוץ. שבת אחת יצאתי עם רעייתי לטייל לכיוון ירושלים הגעתי עד כיכר השבת שם עמדו ילדים וצעקו "שאבעס!!!!" יצאתי אליהם והם ברחו. נכנסתי שוב לרכב והם הגיעו שוב, כך הלך חזור. יצא אלי איזה רב מאחד הבנינים ואמר לי אתה רואה שזה לא הולך, אולי תיכנס אליי הביתה, תשתה ותאכל משהו, תנוח מהדרך עד שתגמר שבת, כי אחרת תאלץ להיאבק כאן הלוך חזור בלי שאף אחד ינצח...

הוא אמר דברים של טעם, עלינו אליו הביתה, התיידדנו אני ורעייתי יחד עמו ועם רעייתו, אח"כ ביקרנו עוד פעם פעמיים ועוד ועוד. לימים קיבלתי שילומים מהנאצים, עליתי יחד עם רעייתי לגור בירושלים, אמנם אני לא חזרתי בתשובה אבל הילדים שלי שכ"כ נהנו מהחיים החרדים שראו אצל הידידים שלנו, חזרו בתשובה ואני לא הפרעתי להם.

"בְּמִדְבַּר בְּעֶרְבָה מִזֶּל סוּף בֵּין פֶּאֶרְן וּבֵין תְּפֶל וְלִבְן וְחִצְרוֹת וְדִי זָהָב" (א, א)

מידת הענוה

"במדבר", היה בהם ענוה כמדבר, ואף בפני מי שהוא "ערבה"

כתב רש"י בתחילת הפרשה, שמשם רבנו אמר להם דברי מוסר ברמז ולא בפירוש. אף אנו נפרש את הפסוק ברמז על דרך המוסר, וזאת על פי מאמר חז"ל המפורסם, מאד מאד הוי שפל רוח (אבות פ"ד מ"ד).

כתב הנועם מגדים (ד"ה או יתכן) על הפסוק, אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן, מה דבר אליהם? "במדבר", דהיינו השתדלו תמיד להיות בעלי ענוה ושפלי רוח כמו המדבר, שהכל דשים בו, כמו שאמרו חז"ל (עירובין נד.). אמר רב מתנה, מאי דכתיב וממדבר מתנה (במדבר כא, יח), אם משים אדם עצמו כמדבר זה שהכל דשין בו, תלמודו מתקיים בידו, ואם לאו, אין תלמודו מתקיים בידו". דייק משה רבנו ואמר "מדבר", לא "עפר" או "ארץ", משום שהארץ מוציאה פירות ודברים אחרים ליהנות מהם בני אדם, אבל המדבר הוא ארץ מליחה שאינה עושה פירות, וכך יתייחס אדם אל עצמו, שהוא דומה למדבר שאין בו מאומה.

ולא רק ביחס לתלמידי חכמים ואנשים חשובים יחשוב כך, אלא אף "בערבה", אנשים שאין בהם תורה או ריח טוב של מעשים טובים שנמשלים לערבה, גם לפניהם ישפיל את עצמו ולא ישתרר עליהם.

"מזל סוף", שישים ליבו את "סוף" חיי האדם

וכיצד ירכוש אדם את מידת הענוה, "מזל סוף", כשישים אל מזל עינו את סוף כל האדם, שהוא המות והשיבה אל העפר, על ידי זה יוכל בקלות להחדיר בו רגשי ענוה, וכמו שאמרו חז"ל (ברכות ה.) אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו יזכיר לו יום המיתה, והוא כדי שתבוא אל לבו ההכנעה.

"בין פארן ובין תופל - בין אם הוא מפואר או תפל בעיני הבריות

אותה ענוה חייבת להיות קבועה בלבו כיתד בל ימוט, מבלי להתחשב בדעתם של הבריות אם דורשים אותו לשבח או לגנאי, וזאת מפאת הכרתו בפחיתות ערכו ומיעוט מעשיו הטובים, ואין זה משנה מה היא דעת הבריות עליו, וזהו הנאמר "בין פארן ובין תופל", בין אם מפארים אותו ומספרים בשבחיו, ובין שתופלים עליו דברים רעים ומספרים בגנותו, עליו להיות איתן בשפלות רוחו.

"ולבן" ואז כל עוונותיו ימחקו. "וחצרות" ויזכה ליראת שמים

מעלה נוספת יש לו לענו, שחטאיו נמחקים ממנו כלא היו, וזהו "ולבן", כל עוונותיו כשלג ילבינו, כמו שאמרו רבותינו (סוטה ה.) בא וראה כמה גדולים נמוכי רוח לפני הקדוש ברוך הוא, שבשעה שבית המקדש קיים, אדם מקריב עולה, שכר עולה בידו. מקריב מנחה, שכר מנחה בידו, אבל מי שדעתו שפלה, מעלה עליו הכתוב כאילו הקריב כל הקורבנות כולם. ועוד אמרו חז"ל (יומא כג.) כל המעביר על מדותיו, מעבירין לו על כל פשעיו.

דבר נוסף הבא בעקבות הענוה יזכה גם ליראת שמים, וכמו שאמרו (ע"ז כ:) ענוה מביאה לידי יראת חטא. וזה נרמז במילה "וחצרות", על פי הגמרא (שבת לא.) על אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים, מכריז רבי ינאי, חבל על דלית ליה דרתא (חצר), ותרעא לדרתא עבד. כלומר, חבל על מי שמתקין שער לחצרו, בזמן שאין לו כלל חצר, ואם כן שער למה. הוא הדין מי שיש לו תורה ללא יראת שמים, דומה הוא לשער ללא חצר, שבלי חצר אין מקום לתורה להיכנס בו, אבל על ידי ענוה, יזכה ליראת שמים שנמשלה לחצר וזהו "וחצרות".

"ודי זהב" ויזכה להסתפקות במועט

מלבד כפרת העוונות ויראת השמים שזוכה להם הענו, שבזה רוכש לעצמו עולם הבא, זוכה הוא גם למידת ההסתפקות במועט, שעל ידה נוחל גם את העולם הזה, וזאת על פי הפסוק (דברים ד, ט): "בשמים ממעל ועל הארץ מתחת" כלומר, מי שהוא "בשמים" דהיינו מתגאה ומרים את עצמו עד לשמי רום, הרי הוא "ממעל" - מקנא תמיד בעשירים שרכושם מרובה מרכושו. אבל המתנהג "ועל הארץ", דהיינו השפל ברוחו ויודע שהוא רק על הארץ - הרי הוא "מתחת",

מסתפק במה שיש לו, ועי"ז מתייחס בעין טובה אל העשירים ואינו חומד את כספם, וממילא רוכש לעצמו את מידת ההסתפקות, וזה נרמז במילים "ודי זהב", דהיינו כל מה שיש לו די לו בו.

כיצד אדם גדול יכול להיות בעל ענוה?

את השגת הענוה נוכל להבין על ידי סיפור על הרב הקדוש רבי אלימלך מליז'ענסק זצוק"ל הנדפס באבות ישראל (אבות פ"ד מ"ט). הרב הקדוש רבי אלימלך היה כידוע בעל ענוה להפליא, ובכל עת התמרמר ונאנח מקירות לבו על כך שכאילו חטא והכעיס את בוראו. תמיד היה מוצא בעצמו חטאים ופגמים שכאילו פגם בנשמתו הזכה, ולא נתקרה דעתו, עד שיום אחד הכריז ואמר שהוא גרוע יותר מכל אדם. שמע זאת תלמידו ושאלו, מה זאת, רבנו הקדוש לבטח מאמין במה שמוציא מפיו, אין זו ענוה מן השפה ולחוץ חס ושלום, וכיצד אפשר להבין זאת, האם אכן סבור רבנו שאין רשע ממנו?! השיב לו כך, מקל עבה אינו דוקר, מכיון שאינו יכול לחדור לתוך הגוף. אבל מקל דק מסוגל היטב לדקור. הוא הדין בחטאים, עבירה חמורה שנעשית על ידי איש פשוט, אין בכוחה להכאיב לבעליה, כמו עבירה דקה של הצדיק שנכשל בה, שמהווה כעין מחט בבשר החי, ועל דא קא בכינא, על עונות שגם אנשים גדולים עלולים להכשל בהם.

יתכן שאותו דבר אירע אצל משה רבנו, וכאשר היה נדמה לו שחטא בחטא קל שבקלים, ולפי מדרגתו הגבוהה זהו חטא חמור, נמס לבו בקרבו, והדבר ציער אותו יותר ממה שאיש פשוט מתחרט אם נכשל בעבירה גדולה. מסיבה זו חשב בתום לבו שכולם צדיקים ממנו.

היוצא מזה, שענוותנותו של משה רבנו וגדלותו, הן שתיים שהן אחת, וככל שמדרגותיו והשגותיו נתרבו, במקביל לכך ניתוספו לו ענוה ושפלות רוח, ורגישותו לחטאים גדלה שבועתיים, עד שכל חוט השערה, נחשב אצלו להר. באופן זה הצליח להגיע לפסגת מדת הענוה, והיה בעיניו קטן עד מאד.

"אֶחָד עֶשֶׂר יוֹם מִחֶרֶב" (א, ב)

מעלת י"א ימים אלו

אפשר לרמוז על פי הרמב"ם (בהקדמתו לפירוש המשניות סדר טהרות) שמנה י"א חלקי טומאות, וכתב המהר"ם פפיראש (מאורות נתן מערכת י' אות נ"ז) שזהו כנגד י"א קליפות, וי"א ארורים. מעתה נראה, שעל ידי "אחד עשר" יום מחורב שקבלו את התורה, היה כח בהם לכלות את הטומאה שלה י"א מיני טומאות וקליפות.

"הָרָשָׁעִיר" (א, ב)

הר שעיר - הוא היצר הרע

יתכן לרמוז, לדברי חז"ל (סוכה נב:) שלעתיד לצדיקים יצר הרע נדמה כהר גבוה, ולרשעים כחוט השערה, וזהו האמור כאן שעברו ישראל "דרך הר",-משום שנדמה להם כהר, הבא מ"שעיר"- שהוא באמת כגודל שערה בלבד. ועל זה אמר הרבי רבי בונם מפשיסחא זצ"ל, מגן עדן לגיהנום אינו אלא "כחוט השערה".

"וַיְהִי בְּאַרְבָּעִים שָׁנָה" (א, ג)

די בת"ח אחד בין ארבעים אלף שיגן על דורו

כתב בעל הטורים וזה לשונו, "בארבעים" - ב' במסורה. "ויהי בארבעים" - "מגן אם יראה ורומח בארבעים אלף בישראל" (שופטים ה, ח). לומר, אם יהיה תלמיד חכם אחד בין ארבעים אלף, אין צריכין לא מגן ולא רומח, כי תלמיד חכם מגן עליהם מאויביהם (תנא דבי אליהו פרק י'). דאיירי התם בתלמידי חכמים שנאמר (שם ה, ט) לבי לחקקי ישראל, והכא נמי כתיב בתריה (להלן פסוק ה) ענין התורה, שנאמר, הואיל משה באר את התורה. עד כאן לשונו.

כלומר, בפסוקים בשופטים מבואר שתלמיד חכם אחד בכוחו להגן על ארבעים אלף לוחמים, שלא יהיו נזקקים לא למגן ולא לרומח. וכך גם מרמוזו בפרשתנו שמדברת על התורה, ככתוב להלן (פסוק ה) באר משה את התורה, ועל כך נאמר כאן, "ויהי בארבעים", לאמור, שכשיש תורה, הרי היא מגנה על "ארבעים" אלף ישראל.

"אַחֲרֵי הִכְתּוּ אֶת סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבוֹן וְאֶת עֹוג מֶלֶךְ הַבְּשָׁן אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּעֶשְׂתָּרָת בְּאֶדְרָעִי" (א, ד)

תפילין של ראש כנגד קלי' סיחון ותפילין של יד כנגד קלי' עוג

קודם שהכה משה את סיחון ועוג, לא היה יכול להכניס את הדברים בלבם של ישראל, לפי שהמה היו קליפות גדולות, סיחון מלך חשבון- הוא שורש המחשבות הרעות, וכנגד זה אנו מניחים תפילין של ראש לבטלם, וכן עוג בעשתרות באדרעי- הוא שורש התאוות שליבו של אדם נמשך אחריהם, וכנגד זה אנו מניחים תפילין של יד לבטלן. ו**בזה** יובן ההסבר מדוע פירש משה את התורה בשבעים לשון (סוטה לב), ומדוע נצרך לכך. יש לע' אומות ע' מדרגות להתנגד לקדושה, ועל כן משה רבנו ע"ה המשיך את אור התורה שיוכלו להתדבק בה בשבעים לשון, שאף כשהיו בגלות תחת כל אומה ואומה משבעים אומות תתגבר הקדושה על הטומאה.

צריכים לקיים את התורה בכל מקום ומקום

וּכְתַב רַבְּנוּ הַחֹתֶם סוֹפֵר (בשו"ת סוף חיו"ד) שהטעם שפירש משה רבנו ע"ש לעם ישראל את התורה בשבעים לשון, הוא בכדי להורות שצריכים לקיים את התורה לא רק במדבר, ולא רק בארץ ישראל, אלא בכל מקום שישאל שם, חייבים הם לקיימה עד מקום שידם מגעת.

"הוֹאִיל מֹשֶׁה בָּאֵר אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת לְאֹמֶר, ה' אֱלֹהֵינוּ דִּבֶּר אֵלֵינוּ בְּחֶרֶב לְאֹמֶר רַב לָכֶם שָׁבַת בְּהָר הַזֶּה" (א, ה-ו)

הואיל משה באר - שביאר להם רזי התורה

כתב בספר מחשוף הלבן (כאן) יש לדקדק מהי כוונת התורה במילת "הואיל", הן היה די לומר "באר את התורה" ומה ניתוסף לנו במלת הואיל? אפשר שכוונת המלה "הואיל" היא לרמוז על רזי התורה שאמר משה רבנו לעם ישראל רזי התורה וכדלהלן.

הנה המילה "הואיל" במילוי, נכתבת כך: ה"א וא"ו אל"ף יו"ד למ"ד, ועולה בגימט' "זה הרז", דהיינו שאמר להם משה רבינו רזי התורה. וגם כן מלת "בחרב" היא בגמט' "הרז".

החובה ללמוד את תורת הסוד

ומה שממשיך הפסוק "דבר אלינו בחרב לאמר רב לכם שבת בהר הזה", הכוונה שאמר להם משה לבני ישראל, עד מתי אתם עסוקים בפשט רמז ובדרש של התורה דווקא, "פנו וסעו לכם" ותנו לבכם לדעת סודות התורה, שהם עיקרי התורה, לפי שהתורה בלא סוד, כגוף בלי נשמה.

וזהו "רב לכם שבת בהר הזה", שהוא פשט התורה, לפי שהגימט' של המילים "רב לכם שבת בהר הזה" עם הכולל עולים בגימ' "אלה הם פשט דרש רמז", והיינו עד מתי רצונכם רק בפשטי התורה, והרי אין קיום העולמות רק בידיעת סודות התורה, כמו שאמר רשב"י ע"ה בזהר הקדוש (תחילת האידרא), עד מתי נתיב בקיימא דחד סמכא. אמר להם משה "רב לכם שבת בהר הזה", היינו בפשטי התורה, "פנו וסעו לכם ובאו הר האמורי". תיבת "האמורי" כתובה בכתב מלא עם וא"ו, ועם האותיות עולה בגימט' "רזין", דהיינו השתדלו לעסוק ברזי התורה, שזהו עיקר התורה.

העיסוק בתורה שבע"פ ובתורה שבכתב מחבר בין מ"ה וב"ן

זאת ועוד, הנה מלת "הואיל" גימט' "בן" וראשי תיבות המילים הואיל משה הן "מה", והכוונה שדמה שאמר "באר את התורה הזאת" הוא על תורה שבכתב ועל תורה שבעל פה, לפי ש"התורה" היא תורה שבכתב, ו"הזאת" היא תורה שבעל פה, והיינו חיבור מ"ה וב"ן, דמ"ה היא התורה שבכתב וב"ן היא תורה שבעל פה, ועל זה הזהיר משה רבינו עליו השלום את בני ישראל שיהיו זהירים לעסוק בשתי התורות, בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה, שזהו עיקר חיבור המ"ה עם הב"ן. ולכן גם מילת "הואיל" בגימט' "זה הוא יחוד", והיינו יחוד המ"ה עם הב"ן האמורים. עד כאן דבריו הנפלאים.

הואיל אותיות אליהו

כתב רבנו שמשון מאוסטרופליא בגימטריאות (הובאו דבריו בספר "שפתי כהן" על התורה סוף סדר זה), "הואיל", אותיות "אליהו", דכאן נרמז דכמו שמשוה רבנו ע"ה ביאר את התורה לעם ישראל במדבר כך עתיד אליהו הנביא לבאר את התורה לעם ישראל לעתיד לבוא.

ובצורה אחרת כתב בספר מחשוף הלבן (כאן) שמילת "הואיל" יש בה אותיות אליהו, והנה אליהו ז"ל הוא תלמידו של מרע"ה, ומסר לו סודות התורה, והוא גילה אותם להרשב"י ע"ה ולרבנו האר"י זלה"ה, ועל זה גם נאמר כאן "הואיל משה", "הואיל" הוא רמז לאלהיו ז"ל הנרמז במלת הואיל, שגילה לו משה רזי תורה.

"בְּעֵבֶר הִירְדָן בְּאֶרֶץ מוֹאב הוֹאִיל מֹשֶׁה בָּאֵר אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת לְאָמְרָא, ה' אֱלֹהֵינוּ דָּבָר אֱלֵינוּ בְּחֹרֵב לְאָמְרָא רַב לָכֶם שָׁבַת בְּהָר הַזֶּה. פָּנּוּ וְסַעּוּ לָכֶם" (א, ה-ז)

עם ישראל קיבל את התורה בכפיה ומשה מלמדם שיקבלוה ברצון

הגאון חיד"א בנחל קדומים (דברים א, א) מביא שפירש הגאון המובהק רבי יהוסף קונקי ז"ל, את הפסוקים כאן על פי דברי הגמרא (שבת פח.) מודעא רבא לאורייתא שכפה עליהם ההר כגיגית (שבת פח.), וכתב הרשב"א דכשנכנסו לארץ ישראל בטלה המודעא, דכתיב, ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חוקיו (תהלים קה, מד), הנה התנה ה' עם עם ישראל את נתינת ארץ ישראל להם בשמירת התורה, ועם ישראל שחפץ בארץ ישראל, קיבל את התורה ברצון.

לכך נאמר כאן "בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את התורה הזאת", משה לימד תורה את עם ישראל מפני "לאמר" משום "אמירה" אחת, ומהי האמירה? שהיו ישראל אומרים "ה' אלהינו דבר אלינו 'בחורב' לאמר" - מפני שה' כפה את הר חורב עלינו, ואמר אם אתם מקבלים את התורה מוטב ואם לאו שם תהיה קבורתכם (שבת שם) זאת אומרת שאנוסים אנו לקבל את התורה. על כך השיבם משה רבנו "רב לכם שבת בהר הזה", די לכם לשבת בטענת ה"הר הזה", "פנו וסעו לכם" וכשאתם תבואו אל ארץ ישראל אין כאן מודעה כלל, שהרי ארץ ישראל לא ניתנה להם אלא בתנאי שיקיימו את מצוות התורה, כמו שנאמר (תהלים קה, מד), "ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים ירשו בעבור ישמרו חוקיו ותורתיו ינצורו". הרי שמרצונכם תקבלו את התורה.

"ה' אֱלֹהֵיכֶם הִרְבָּה אֶתְכֶם וְהִנֵּכֶם הַיּוֹם כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לְרַב" (א, י)

זכות גדולה משנה המזל

אף שאמרו רז"ל (מועד קטן כח.) חיי בני ומוזני לא בזכותא תליא מילתא, אלא במזלא תליא מילתא. הנה שהדברים שהאנשים מתאווים אליהם ביותר, חיים, בנים ופרנסה, תלויים במזל ולא בזכויות. מכל מקום זכות גדולה כן משנה את המזל, שהנה בשו"ת חוות יאיר (סימן רי"ט) כתב, כי השומר ברית קודש, אינו תחת המזל, כי אם מזלו שלא יהיו לו בנים מהפך מזלו ויולד. וכפי שזכות מצות המילה של אברהם אבינו שינתה את מזלו להוליד. ולפי זה יש לפרש את הפסוק (כאן) "ה' אלהיכם הרבה אתכם", בזכות המילה, ויצאתם מידי המזל "והנכם היום ככוכבי השמים לרוב".

"יִסְּף עֲלֵיכֶם כֶּכֶם אֶלֶף פְּעֻמִּים וַיְבָרֶךְ אֶתְכֶם בְּאֶשֶׁר דָּבָר לָכֶם" (א, יא)

מדוע בירך אותם משה רק במספר אלף ולא יותר

רש"י מביא בשם הספרי (דברים פיסקא יא), שאמרו לו ישראל למשה רבנו, וכי זוהי כל הברכה, רק אלף פעמים?! אמר להם משה "זוהי משלי" אבל הקב"ה "יברך אתכם כאשר דבר לכם".

כתב בספר ילקוט חמישאי בשם ההפלאה, לפרש מדוע ברכם משה דוק במנין "אלף", על פי הפסוקים בפרשות כי תשא (לב, י), ובשלח-לך (יד, יב), שם מצינו שאמר הקב"ה למשה פעמיים "אעשה אותך לגוי גדול ועצום ממנו", דהיינו שממשה ה' יוציא עם גדול ועצום יותר מעם ישראל כפי שהוא כעת. אמנם הקב"ה לא פירש כמה גדול ועצום יהיה, אבל נודע שגדולה מדה טובה ממידת פורענות פי חמש מאות, וכמבואר במס' סוטה (דף יא.), אם כן הקב"ה בירך שמשה יהיה לכל הפחות פי אלף מכל ישראל, שכיון שפעמיים בירכו "ואעשה אותך לגוי גדול ועצום" וכל פעם זה פי חמש מאות מעם ישראל, ביחד יוצא פי אלף מעם ישראל, נמצא שמשה יש בו כבר פי אלף מישראל ע"י ברכתו של הקב"ה, שאע"פ שחזר הקב"ה וסלח לעם ישראל על חטא העגל, מכל מקום כלל הוא שמידה טובה שהוציא הקב"ה אינה חוזרת, וזה שאמר להם משה "זו משלי היא" דהיינו - משלי יש לי לברככם פי אלף מכולכם, ולכן יכל לומר "יוסף עליכם ככם אלף פעמים", אבל הקב"ה "יברך אתכם כאשר דבר לכם".

ומצאתי כתוב בקונטרסי האר"י ז"ל (שער רוח הקודש דף כו ע"א, ובפרי עץ חיים הנהגת הלימוד פרק א'), משה בגי' אל שדי, ואל שדי במילואו כזה: **אלף למד שין דלת יוד**, עולה אלף, וזהו שאמר משה "משלי", לפי שברכם בכל לבבו ובכל נפשו בכל מה שוכלל בשמו. וכך ראוי לאדם לאהוב את ישראל בגופו ונפשו ומאודו.

"שְׁמַע בֵּין אֲחִיכֶם וּשְׁפֹטֶתֶם צֶדֶק" (א, טז)

שמעו את אשר מדברים בעלי הדין בינם לבין עצמם, ועל ידי זה ושפוטתם צדק

סיפר בעל הבן איש חי (מובא בטללי אורות, רובין, כאן) פעם באו לדין לפני זקני הגאון זצ"ל יהודי וגוי, והיה זה בבית הכנסת, הגוי תבע מעות מהיהודי, והלה מכחישו וטוען לא היו דברים מעולם. הבין הרב בעיני שכלו שהיהודי משקר, ורוצה להישבע לשקר, אמר לו הרב שדינו שישבע, אלא שרוצה הוא לעיין בדבר. יצא הרב מבית הכנסת, ועלה בלאט לעזרת הנשים לשמוע מה הם מדברים. והנה טוען הגוי ליהודי, כיצד אתה מעז להישבע לשקר? השיב לו היהודי, וכי מה אעשה, דחוק אני מאד במעות. מיד שב הרב לבית הכנסת ונוף ביהודי באמרו, לך ושלם ואיני משביעך, כי כבר שמעתי דברך שאתה חייב לו. והרבה לדבר עמו מוסר ותוכחות על דרכו דרך עיקש שדרך בה. על המעשה הנזכר הרב ר' יעקב בנו של הבן איש חי קרא את הפסוק, "שמוע בין אחיכם ושפוטתם צדק", כלומר שמעו את אשר מדברים בעלי הדין "בין אחיכם", בינם לבין עצמם, ועל ידי זה "ושפוטתם צדק".

"שְׁמַע בֵּין אֲחִיכֶם וּשְׁפֹטֶתֶם צֶדֶק" (א, טז)

חכמת הרב להוציא הודאה מפי המכחש

מספרים על הרב רבנו משה חיים זצ"ל, שפעם אחת באו לפניו לדין תורה, והיתה הכחשה בין התובע והנתבע. הרב הבין בעין שכלו וברוב חכמתו שהמכחיש רוצה להישבע על שקר. ויאמר לו הרב, התחשוב שאני משביעך בספר תורה, תאמין לי שאין אני משביעך אלא בשני לוחות הברית. ואל שמש בית הדין הורה, לך תטבול עשר פעמים ותביא לי את שני לוחות הברית, שאשביע את האיש הזה. האיש נבהל עד מאוד בסוברו שהרב מתכוון אל שני לוחות הברית שהוריד משה רבנו ע"ה מן השמים, ובגלות הביאום לבבל ונשארו כאן, ובהם רוצה להשביעו, ולא ידע שכוונת הרב אל ספרו של השל"ה הקדוש הנקרא "שני לוחות הברית". על כן נפלה עליו אימה גדולה ופחד אחזו, ויאמר אני אשלם ובלבד שלא אשבע. ויאמר לו הרב, לא, כי כבר נתחייבת שבועה, ועל כן צריך אתה להישבע. אז הודה האיש שהוא כיחש בשקר, ועתה הוא מודה על האמת.

"שְׁמַע בֵּין אֲחִיכֶם וּשְׁפֹטֶתֶם צֶדֶק" (א, טז)

כיצד דחה רבי יהונתן אייבשיץ את היצר הרע קודם היותו בר מצוה

רבי יהונתן אייבשיץ (מובא בטללי אורות, רובין, כאן) ביום היותו בר מצוה נשאל על ידי אחד מבני ביתו, מכיון שעד היום יום מלאות לך י"ג שנה, לא היה בכ היצר הטוב, ורק היצר הרע ביקש להשפיע עליך, כיצד היית נוהג כאשר בא אליך היצר הרע לפתותך, במה היית דוחה אותו? השיב הנער החכם, כאשר בא אלי יצר הרע והיה מנסה לשדלני, הייתי עונה לו, כתוב בתורה, שמוע בין אחיכם ושפוטתם צדק, ועל כך אומרים חז"ל זו אוהרה לבית דין שלא ישמע דברי בעל דין קודם שיבוא בעל דין חברו, ואזהרה לבעל דין שלא יטעים דבריו לדיין קודם שיבוא בעל דין חברו. בהלכה מפורשת זו, התלהב הנער כמנצח, דחיתי את יצרי הרע, וכך אמרתי לו, שתוק והפסק מיד את שידולך, שכן לפי ההלכה אסור לך להשמיע את דברך, ואף אסור לי לשמוע את טענותיך לפני בוא בעל הדין השני, הלא הוא היצר הטוב. רק כשיהיה נוכח למשפט גם בעל הדין השני הוא היצר הטוב, רק אז תוכל להשמיע דברך, ואשפוט עם מי משניכם הצדק.

"לֹא תִכְרֹוּ פָנִים בַּמִּשְׁפָּט" (א, יז)

לא תשפטו על פי הכרת הפנים, רק על פי עדים

הגמרא (יומא סט.) אומרת שבעשרים וחמשה בטבת אסור להספיד מפני שהוא יום הר גריזים, לפי שבאותו היום בקשו כותים את בית אלהינו מאלכסנדרוס מוקדון להחרבו, ונתן להם רשות. באו והודיעו את שמעון הצדיק. מה עשה, לבש בגדי כהונה ונתעטף בבגדי כהונה, ולקח מיקרי ישראל עימו ואבוקות של אור בידיהן, וכל הלילה הללו הולכים מצד זה, והללו הולכים מצד זה, עד שעלה עמוד השחר, וכיון שעלה עמוד השחר, אמר להם מי הללו, אמרו לו יהודים שמרדו בך. כיון שהגיע לאנטיפטרוס זרחה חמה, ופגעו זה בזה, וכיון שראה לשמעון הצדיק, ירד ממרכבתו והשתחוה לפניו. שכשראה את שמעון הצדיק, אשר קדושת ה' מרחפת עליו, כמו שכתוב, וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך (דברים כח, י), מיד ירד ממרכבתו והשתחוה לפניו. אמרו לו מלך גדול כמותך ישתחוה ליהודי זה?! אמר להם, דמות דיוקנו של זה מנצחת לפני בבית מלחמתי. ופירש המהרש"א ז"ל, מלאך בדמותו בא במלחמה לנצח לפניו.

בדרך אחרת רצונו לומר, עבור אנשים כאלה אני עושה מלחמה, כי רצוני שכולם יהיו אנשים כמוהו. רואים אנו שאלכסנדר מוקדון הכריע את משפטו על פי הכרת הפנים.

כך גם ראינו במשפט שלמה המלך (מלכים א, ג) שעל ידי פסק הדין שפסק לגזור את הילד נודע מי האם האמיתית, כי באמת לא היה צריך שלמה את הבחינה שאמר לגזור את הילד כדי להכריע את הדין, שכיון שחכמת אלהים בקרבו, הכיר מעצמו מי היא האם האמיתית מדיבורה ומתנועת פניה. ועשה את בחינת הגזירה לפני הסנהדרין, רק כדי להוכיח להם שהכרתו אמת.

מעשה יש לומר שזוהי כוונת התורה כאן בציוויה, לא תכירו פנים במשפט, רוצה לומר, אל תשפטו על פי הכרת הפנים, רק על פי עדים דוקא! וליכא מידי דלא רמיזא באורייתא. (ר' יצחק מוילנא)

אין להכריע את הדין לפי ראות שרטוטי תווי הפנים, אלא "שמוע בין אחיכם"

בדומה לכך דרש רבי ליבוש חריף בדרך הלצה, שאם הדיין הוא חכם גדול ומכיר ובקיא בחכמת הפרצוף, אל לו להכריע את הדין לפי ראות שרטוטי תווי הפנים, אלא "שמוע בין אחיכם", וזה שאמר הכתוב: לא תכירו "פנים" במשפט.

"לֹא תִגְדְּרוּ מִפְּנֵי אִישׁ כִּי הַמִּשְׁפָּט לְאֱלֹהִים הוּא" (א, יז)

ר"ת "לאמת" וס"ת "אוי" "יטמא"

"לאמת" ראשי תיבות לא תגורו מפני איש, שכל מגמתם של הדיינים יהיה להוציא את הדין "לאמת", וסופי תיבות לא תגורו מפני 'אוי', כלומר "אוי" לשופט שלא ידון כדין. וגם סופי תיבות כי המשפט לאלהים הוא, "יטמא", כי הדיין אם מטה את הדין "מטמא" את הארץ כידוע.

"כִּי הַמִּשְׁפָּט לְאֱלֹהִים הוּא" (א, יז)

החטאים גורמים צער לשכינה

אפשר לפרש את הפסוק, על פי דברי הזוהר הקדוש (רעיא מהימנא פרשת צו דף כ"ח ע"ב), שעוונות עם ישראל חס ושלוש מכבידים על כנפי השכינה, ומעתה אם הדיין לא יציל עשוק מיד עושקו, וישאר הגזל ביד הגזלן, אותו עוון יש בו צער ח"ו לשכינה. וזה שכתוב כאן, כי המשפט לאלהים הוא, שנגע זה חס ושלוש למעלה, כלומר יש צער לשכינה.

"כִּי הַמִּשְׁפָּט לְאֱלֹהִים הוּא" (א, יז)

כשיש דין למטה אין דין למעלה

בענין המשפט נקטה התורה שם "אלהים", ולא השתמשה בשם הויה, משום ששם אלהים הוא בחינת דין כידוע, ועל כן באה התורה לרמוז שבעת שיש דין למטה, אין דין למעלה. וכך אמרה הגמ' במסכת שבת (קכט:), מי שיש לו זכות יקזי דם בשני ובחמישי, שבית דין של מעלה ושל מטה שוין כאחד, עד כאן. דהיינו היות ובימי שני וחמישי בית דין של מטה יושבים לדון ואז יושבים גם בית דין של מעלה לדון את האדם, על כן בימים אלו, אין לאדם להכניס עצמו לסכנה ולהקזי דמו, שהם ימי דין, אלא אם כן אינו חושש מן הדין, משום שיש לו זכויות.

גם לרמוז שאם חס ושלוש יהיה עיות הדין בדין, בין אם זה מצד התובע שאינו טוען אמת, בין אם מצד הנתבע שאינו מודה על האמת, ובין אם מצד הדיין, מדת הדין מזומנת להיפרע מהם. ואם ישפטו באמת ובצדק, הרי שהיא מזומנת לפרוע להם את שכרם במושלם.

"וְאַצְוָה אֶתְכֶם בְּעֵת הַהוּא אֶת כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן" (א, יח)

חכמת הגר"א בן שמעון להחזיר בתשובה

סיפר מרן הגאון סבא קדישא רבי עזרא עטייה זצ"ל ראש הישיבה, במצרים כיהן כרב ראשי הגאון המפורסם רבי רפאל אהרן בן שמעון זצ"ל שזכה לסייעתא דשמיא גדולה. פעם אחת הוזמן הרב בן שמעון לערוך חופה וקידושין ל-בתו של אחד מעשרי העיר שהיה איש מכובד ונשוא פנים אך היה ידוע כמחלל שבת. החתונה נערכה בחצר ארמונו של הגביר אבי הכלה, ואל החתונה הגיעו כל האנשים החשובים מנכבדי הקהילה, גבירים, שרים, רוזנים וגדולי המלכות. בעת החופה נעמדו כל המוזמנים סביב לאפריון, ועיני כולם נשואות אל הרב מסדר הקידושין, החכם באשי הגר"א בן שמעון. בידים רועדות קימעה מסר הגביר את גביע הברכה לידיו של הרב ומילאו ביין משובח ישן נושן אשר זה עתה העלה ממרתף היין אשר לו.

הגר"א בן שמעון פנה אל הגביר ולחש באוזנו כי היין אינו ראוי לברכה, הגביר שלא הבין את כוונת הרב ניגש אל המרתף והביא יין אחר משובח מקודמו. אולם שוב פנה אליו הרב ולחש כי גם יין זה פסול הוא ואינו ראוי לברכה. חזר הגביר בפנים מסמיקות למרתף והביא את היין משובח ביותר שלו. ושוב פנה אליו הגר"א בן שמעון בלחישא אך בתקיפות, היין פסול ואינו ראוי לברכה.

בצר לו, פנה הגביר לרב וביקשו אחר הסליחה רבה מכבוד תורתו, להתלוות עמו אל מרתף היין. פנה הרב לגביר ואמר לו, בני יקרי, לצערי הגדול איני יכול לברך על כל היין שברשותך, כי יין נסך הוא. הגביר הביט ברב והשתומם על דבריו. אמר לו הרב, הלכה היא שמומר לחלל שבת בפרהסיא דינו כגוי ויין נסך, לדאבוני, העושר והכבוד גרמו לך להתרחק מדרכי אבותיך, והנך מחלל שבת בפרהסיא לעיני כל ישראל, על כן יינך יין נסך ולא אוכל לברך עליך ולקדש בו.

דברי הרב שנאמרו מלב כואב וכדבר איש אל בנו אהובו, חדרו עמוק ללבו של הגביר, והזדעזע עד עמקי נשמתו על כך שהרב משווהו לגוי שיינו יין נסך. בשברון לב פנה אל הרב ואמר לו העמידני על האמת והשיבני אל יהדותי, והריני מקבל עלי מעתה לשמור את השבת ולהיות יהודי נאמן ובעל תשובה גמור. כראות הרב, שהדברים נאמרו באמת ובלבב שלם, פנה לגביר ואמר לו: אשריך בני שקבלת עליך לשוב בתשובה שלמה, אשר על כן צדיק גמור אתה מעכשיו, והיינות שברשותך כשרים הם לברכה.

בפנים מאירות חזרו הרב והגביר לחצר, לערוך החופה וקידושין, ומאז חזר הגביר לשמור שבת כהלכתה ולעבוד את בוראו בלבב שלם.

מעשה תקיפות נוסף בגר"א בן שמעון כדי להעמיד את הדת

סיפור נוסף סיפר מרן הגאון רבי עזרא עטייה על הגר"א בן שמעון ואף הוא עוסק בענין סידור קידושין. הרב בן שמעון הזמין לערוך חופה וקידושין לאחד מעשירי הקהילה, והנה לפני עריכת החופה לחשו באוזניו של הרב, שבין הנוכחים ישנה אשה הלבושה בלבוש בלתי צנוע. הרב עצר את השמחה והודיע שעל האשה לעזוב מיד את בית הכנסת. גם אחרי שבעלי השמחה הודיעו לו כי האשה מכובדת היא עד מאד, לא שעה הרב לדבריהם, ואמר להם כל זמן שהאשה לא תעזוב את המקום, לא אערוך את החופה. מחוסר ברירה התבקשה האשה לעזוב את המקום, אך היא התחצפה נגד הרב ולא רצתה לצאת, אני ממתין שאשה זו תצא אמר הרב, והנה כעבור דקות אחדות נפלה האשה ונפחה נשמתה (מוסר חכמים).

"ותקרבו אל כלכם" (א, כב)

יש לכבד ולהקדים לפניו את כל מי שיש לו דין קדימה, ואיזהו מכובד המכבד

פירש רש"י, בערבוביא (כלומר, קריבה זו אל משה היתה ללא סדר, ילדים לפני זקנים, וכדלהלן). ולהלן (ה, כ) הוא אומר, ותקרבו אל כל ראשי שבטיכם וזקניכם ותאמרו הן הראנו וגו'. אותה קריבה היתה הוגנת, ילדים מכבדים את הזקנים ושלחום לפניהם, וזקנים מכבדים את הראשים ללכת לפניהם. אבל כאן, ותקרבו אל כלכם, בערבוביא, ילדים דוחפין את הזקנים וזקנים דוחפין את הראשים. עד כאן.

הן מן המדות המעולות היא שיחזיק האדם במדת הענוה, קל וחומר שיש לכבד ולהקדים לפניו את כל מי שיש לו דין קדימה, ואיזהו מכובד המכבד את הבריות (אבות פ"ד מ"א).

"יהושע בן נון העומד לפניך" (א, לח)

יהושע בשימושו את משה זכה למלא את מקומו למנהיג ישראל

בתרגום יונתן פירש דמשמש בבית אולפנך, וכן איתא בבעל הטורים שגדולה שימושה יותר מלימודה, וטעם הדבר שהמשמש את החכמים ושוהה במחיצתם תמיד, מתבונן בדרכיהם ואורחות חייהם, ישכיל וילמד אופן הנהגתם את ישראל, ויוכשר למלא את מקומו של מנהיג ישראל, וזה שכתוב "העומד לפניך", ששימושו את משה זכה לעמוד לפניו ולהתבונן בדרכיו תמיד, ומכאן לימוד גדול לתלמידים, שאין די בלימודם אצל הרב, אלא חייבים הם בשימוש רבותם שבוזה דוקא יקנו גדולה לנפשם, כשישימו לבם להתבונן וללמוד מדרכיהם.

"וַיִּרְדְּפוּ אֶתְכֶם כְּאִשֶּׁר תַּעֲשִׂינָה הַדְּבָרִים" (א, מד)

המחבלים הם כמו הדבורים

פירש מרן הגרי"ז מבריסק: כתוב "כל גויים סבבוני בשם ה' כי אמילם, סבוני גם סבבוני בשם ה' כי אמילם, סבוני כדבורים דועכו כאשר קוצים בשם ה' כי אמילם". בפסוקים אלו ישנה המחשת גודל שנאת האויב לישראל: בתחילה, כל גוים סבבוני - ערכו מצור על ישראל, אך כאשר חוששים הצרים פן יפרצו את המצור, עושים הם מצור שני, סבוני גם סבבוני, וגם לאחר שעשו מצור על מצור מוכנים להילחם, אף שיודעים שייהרגו כמו הדבורים שמוכנות הן ליהרג, וזהו - סבוני כדבורים.

"וְלֹא שָׁמַע ה' בְּקִלְכֶם" (א, מה)

כשמתפללים עלינו לבקש על כבוד הקב"ה

בספר עבודת הלויים פירש על פי דאיתא ברבנו יונה דתפילת האדם מתקבלת לפני הקב"ה אם מתפלל על כבוד השי"ת אבל לא כשמתפלל רק לטובת עצמו, והיינו דכתיב הכא ולא שמע ה' בקולכם היינו לטובתכם.

"רַב לָכֶם סֵב אֶת הָהָר הַזֶּה פָּנּוּ לָכֶם צִפְנָה" (ב, ג)

להיכן יש לברוח אם עשו רודף אחרי עם ישראל

איתא במדרש (ילקוט שמעוני דברים רמז ת"ו) שבזמן שעשו יבקש להתגרות בכס לא תתגרו כנגדו, אלא הצפינו עצמכם בתורה, ובזה תנצלו, עיין שם. והיאך יכול אדם להצפין את עצמו בתורה? אלא יש לומר כי הכוונה היא, שיקפו דברי תורה את האדם, ותהיה לו כחומה סביבו, וזה הצפינו.

כך גם מצינו שהתורה מלמדת אותנו לא לעמוד נגד האומות, ואפילו בשעה שמתגרות בנו, עלינו ללכת בעקבות יעקב אבינו במלחמתו עם עשו אחיו, וכדברי הרמב"ן ז"ל (ריש פרשת וישלח) שכתב שהתורה רמזה בזה לדורות, וזה לשונו, כי כל אשר אירע ליעקב אבינו עם עשו יארע לנו תמיד עם בני עשו. וראוי לנו לאחוז בדרכו של צדיק, שנזמין עצמנו לשלושת הדברים שהזמין הוא עצמו, לתפלה ולדורון ולהצלה בדרך מלחמה- לברוח ולהינצל. עד כאן.

וכתב על כך החפץ חיים (בספרו על התורה) וכל זמן שהלכנו בדרך הכבושה הזאת, הצילנו הקב"ה מידם. ומאז הודחנו מדרכנו וחדשים מקרוב באו והנהיגו מנהגים חדשים, עזבו נשק אבינו, ואחזו בכלי קרב של שונאינו, הלכנו הלוך וחסור, ומצאונו צרות רבות ורעות, ירחם ה' על עמנו וישיב שופטינו כבראשונה.

"עַד מִדְרֶךְ כַּף רִגְלִי" (ב, ה)

עד דמטו רגלין ברגלין

אפשר שהכוונה עד שיתבררו הרגלים מהסטרא אחרא, על דרך מה שכתב רבנו האר"י זצ"ל (ספר הליקוטים שופטים סימן כג) בכוונת מה שאמרו חז"ל (משנה בסוטה מט רע"ב) בעקבות משיחא חוצפא ישגא, וזה מרומז כאן בפסוק לגבי עשו "אל תתגרו בם כי לא אתן לכם מארצם עד מדרך כף רגל" עד שיתבררו ניצוצי הקדושה מן העקב.

"אֲכַל תִּשְׁבְּרוּ מֵאֲתָם בִּכְסֵף וְאֲכַלְתֶּם וְגַם מִיָּם תִּכְרוּ מֵאֲתָם בִּפְסָף וּשְׁתִּיתֶם" (ב, ו)

הטעם שכתוב אצל אכילה לשון שבירה, ואצל המים כתוב לשון חפירה

נראה בסיעתא לבאר את הטעם שאצל אוכל נכתב לשון שבירה, ואילו אצל מים נכתב "תכרו", שהוא לשון חפירה. בעבור שהקונה לחם ושאר דברי מאכל, מכיון ששוקלם נצרך הוא לחסר או להותיר, ועל ידי זה נמצא משבר, לכן כתוב "תשברו". ואילו המים כיון שנוטלים אותם מן הבור, ועל בור נאמר, וכי "יכרה" איש בור (שמות כא, לג), לכן נכתב כאן לשון כריה אצל המים.

ומה שהוסיף הכתוב לומר "ואכלתם" ו"שתיתם", והוא דבר הצריך ביאור לשם מה נכתבה כאן תכלית קנית האוכל והמים, לאכילה ושתיה, הן זה דבר ידוע וברור? ויש לומר שהוא על דרך מה שאמר יעקב אבינו ע"ה, "ונתן לי לחם לאכל ובגד ללבוש" (בראשית כח, כ). שגם שם קשה כאמור לשם מה הוא מבאר את תכלית הלחם והבגד והוא נראה מיותר? אלא פירושו שהוא ביקש מה' שיהיה בריא כך שיוכל לאכול ויוכל להתלבש. ומעתה כן יש לומר אף כאן שאומר להם משה רבינו ע"ה שיהיו בריאים וחזקים, שיוכלו לאכול ולשתות, וללבוש, ולא יפסידו ממונם.

הזהירות באכילה משבת התאווה

עוד יש לבאר את הכתוב שהזכיר אצל אכילה לשון שבירה, ככתוב "תשברו", על דרך דברי הראב"ד (בספרו בעל הנפש שער הקדושה) שאדם המפסיק באמצע אכילתו קצת מלאכול, בזה "משבר" הוא את תאוותו, ואפילו אם שוב חוזר לאכול, מ"מ חשוב הדבר כתענית וקרבן. וכן אמרו רבותינו ז"ל (גיטין ע.), סעודתך שהנאתך ממנה, משוך ידך הימנה. על כך רמזה כאן התורה "אוכל תשברו", דהיינו בעת ה"אכילה" "תשברו" את התאוה על ידי 'תענית הראב"ד'.

וכתב מרן ז"ל בשולחן הטהור (או"ח סי' רע"ג סע' א') אין קידוש אלא במקום סעודה. ויש לומר שבא לרמוז, שלא יתקדש האדם בקדושה יתירה לפלוט הסיגים הבלועים בו, אלא במקום סעודה, שהוא הפה, אז יהיה נוהר בעניני האכילה, הן מצד הברכות שיהיו בכוונה, והן מצד האכילה שתהיה נקיה מכל תערובת איסור וגזל, כמו כן יזהר בלימוד תורה על שולחן, ויתרחק מכל דבר אסור על השולחן ובפרט מהכעס, וזאת כי בעניני האכילה, יהיה יסוד לכל תיקוני עבודת הקודש שיעבוד האדם את בוראו, כי היצר הרע מתגרה בענין האכילה ביותר, כיון שגם את חוה הסית ופיתה בענין האכילה. וכתבו היראים לומר קודם האכילה, "אינני אוכל להנאת גופי, אלא דוקא שיהיה לי כח ובריאות לעבודתו יתברך". ובזה הדיבור נברא מלאך טוב להליץ בעדו.

וכן, הטעם שמברכים ברכת "המוציא לחם", לפי שצריך להילחם עם היצר הרע בשעת האכילה, שיהיו לו מחשבותיו טהורות וקדושות בתורה וישבר תאוותו, ויכוין לברר ניצוצי הקדושה שיש באכילה.

ועל הדרך הנזכרת נכון להביא כאן בדרך הלצה "תרופה" לחלישות הנשמה בדרך "אכילה":

קח שרשי השפלות ועשבי המצוות, ושבולת הענוה, ופרחי הצדקה, ותכתוש במכתשת החרטה, ועשה מהם תחבושת ותשימהו עם עלי התשובה.

"אֲכַל תִּשְׁבְּרוּ מֵאֲתָם בִּכְסֵף וְאֶכְלֵתֶם" (ב, ו)

להזהר מאונאת ממון

יבואר בסייעתא דשמיא אכל תשברו מאתם ראשי תיבות "אמת". משה רבינו מורה לעם ישראל שבעת הקניה והמכירה לא ישקרו ויונו חס ושלוש את רעם. ובכלל האונאה שאסור לשאול את המוכר כמה עולה חפץ זה, כשאנו חפץ לקנותו כלל (שו"ע חו"מ סי' רכח ס"ד). ואמרו רבותינו ז"ל בגמ' (בבא מציעא נט.) כל השערים ננעלו חוץ משערי אונאה.

דרוש לשבת חזון

שבת חזון

שבתות בין המצרים - עת רצון גדול

איתא מהרה"ק ה'שם משמואל' זי"ע (מסעי תר"ע) בשם הרה"ק 'היהודי הקדוש' זי"ע ששבתות אלו (וביותר בשבת חזון, עיי' שפתי צדיק ועוד) של בין המצרים - כל ה'מעת לעת' הוא 'רעוא דרעוין', שהרי כל הטעם שזמן המנחה דשבת קודש הוא רעוא דרעוין (פירוש 'רצון הרצונות' ועת רצון לכל היא), כי איתא בזה"ק דבשעה זו בכל ימות השבוע (בעת מנחה) מתגברים הדינים עד מאד, לאידך באותה שעה ביום השבת הם נמתקים מקדושת השבת, וכאשר דין נהפך לרחמים הרי הוא שעת רחמים ועת רצון גדול מאד, ולכך באותה שעה רעוא דרעוין אשתכח. עפי"ז יש לומר על ימי בין המצרים שבימות החול נחשב כל היום עת דין ומכאוב (לא רק בשעת מנחה), ממילא כאשר 'באה שבת באה מנוחה' והקב"ה פורש על העולם סוכת רחמים נמתקים הדינים השורים באלו הימים, וכל השבת כולה היא המתקת דינים והתעוררות שערי רחמים וכולה עידן רעוא דרעוין.

ומוכיח דבריו מהמבואר בספרי האריז"ל כי גם בזמן הזה אעפ"י שביהמ"ק חרב ואין עבודה ואין קרבן, מ"מ בשבת נעשים כל הייחודים שנעשו אז ע"י הקרבנות ועבודת ביהמ"ק ממילא כהעלאת העולמות כמו קודם פגם אדם הראשון, וזה פ"י הפסוק (ויקרא יט, ל) 'את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו', כאשר את שבתותי תשמורו ייחשב לכם כאילו המקדש על מכוננו ונעשו כל העבודות.

שבת חזון - יש אפשרות לחזות בה דברים עתיקים ועליונים

שבת זו היא שבת חזון, ובחסידות מובא כי הוא מלשון חזיון, שבשבת זו יש אפשרות לחזות דברים עתיקים ועליונים, וכמו שימי חול אלו הם קשים מאד, כן שבת זו היא למעלה מן הכל, שאין בה שליטת הס"א, וזה שאומרים "רב לך שבת בעמק הבכא", כלומר "עמק הבכא" אלו ימי אב שבהם עומק הבכיה, אבל יום השבת "רב לך"-הוא גדול מאד מאד.

הפטרת חזון

ידע שור קנהו וחמור אבוס בעליו

ההפטרה השלישית מהפטרות "תלתא דפורענותא", הנקראות בשלושת השבועות שלפני תשעה באב, נקראת מספר ישעיהו (פרק א'), "חזון ישעיהו", ועל שם ההפטרה נקראת גם השבת שלפני תשעה באב בשם "שבת חזון". בהפטרה זו מוכיח הנביא ישעיה את עם ישראל על עוונותיהם, אשר בגינם נחרב הבית.

ביאור ראשון על ידע שור קנהו

אחד התוכחות אשר מוכיח הנביא ישעיה את העם: "ידע שור קנהו, וחמור אבוס בעליו, ישראל לא ידע עמי לא התבונן" (שם פרק א' פסוק ג'). והיינו, השור יודע את בעליו ומכירו, והחמור את האבוס, היינו את הכלי בו מאכילו בעליו, אך ישראל לא יודעים ולא מתבוננים בה' אשר מטיב להם.

המשנה במסכת מכות (כב:) מתארת את הרצועה בה היו לוקים בבית הדין, הרצועה היתה רצועת עור עגל, שהיה כפול בארבעה קפלים, ובראשו היו תלויות שתי רצועות של חמור, ובגמרא שם (כג.) דרשו טעם לדבר, על שם הפסוק "ידע שור קנהו וחמור אבוס בעליו", אמר הקב"ה, יבא מי שמכיר אבוס בעליו, ויפרע ממי שאינו מכיר אבוס בעליו.

כותב הגאון ר' שלום שבדרון זצ"ל, נשאלת השאלה:

וכי השור והחמור למדו' בגימנסיה (אוניברסיטה) להכיר את בעליהם, זו הוי מציאות טבעית שנולדת עם השור והחמור, א"כ מה ה' רוצה מאיתנו ומה אשמתנו?! הם יודעים באופן טבעי ללא מאמץ והתבוננות, ולנו הדבר כרוך בלימוד והתרגלות, ומדוע מכנים אותנו כגרועים מהשור והחמור?!

התשובה טמונה בתוכחה עצמה. הנביא מגלה לנו בתוכחה זו, ואומר בשם ה', לשור נתתי טבע שיכיר את בעליו, ולחמור את האבוס, גם לכם נתתי טבע להכיר אותי!. כן כן!. כלומר, לעם ישראל יש טבע קדוש שנטע ה' בתוכנו להכיר את ה' יתברך!.

אנו רואים כך מאז ומעולם. לדוגמא, מסירות הנפש - כאשר עלו על המוקד באינקוויזיציות, נשרפו באש וקפצו למים ילדים צעירים על קידוש ה', וכל יהודי באשר הוא, בשעה שמת אומר "שמע ישראל", ואפילו הפחותים ביותר.

שמעתי מעד ראהי ישיש, כי בתקופת הקומוניזם, בימים הקשים, כאשר יהודים רבים שירתו יחד במפלגת הקומוניסטים וגם היו לראשי המפלגה "מהרסיך ומחריבייך ממך ייצאו!". והנה יהודי קומוניסט אחד שחטא והחטיא בעיירתו, הגדיל לעשות בחטאיו - וערב בהיר אחד נעמד ברשות הרבים הוציא עימו ספר תורה והחל לקרוע את גווילי הספר ברחובה של עיר, ה' ירחם. והיה לפלא, כי ממש בעודו קורע ואוחז בגווילים חלפה שם מרכבה עם סוס. העגלה סטתה, ופגעה בו. הוא נסחף מתחת לגלגלים, עצמותיו החלו להישבר. ואז שמעו כולם איך שצועק בין הגלגלים: "שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד!"

הקומוניסט הזה....

רבי שלמה וולבה זצ"ל סיפר על הימים ששכב בבית החולים בשוודיה, היה זה לאחר המלחמה. בבית החולים אושפזה גם כן אשה ששבה מאושוויץ, והיא סיפרה לו, כי באותם שנתיים שעבדה ליד תאי הגזים באושוויץ, לא היה אחד שנכנס לתאי הגזים ולא אמר 'שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד', רבבות משומדים פורקי עול וכולם הכירו את בוראם ומתו על קדושת שמוטבע קדוש של יהודי, ה' ינקום דמם. רואים מכאן שגם הדור הפחות ביותר עיקבתא דמשיחא, יש לו טבע קדוש להכיר את ה'.

וכאמור זהו יסוד גדול, כי לכך מתאונן הנביא בתוכחתו - "ידע שור קנהו וחמור אבוס בעליו, ישראל לא ידע" אם אינכם יודעים זו טענה עליכם. כי בראתי אתכם בטבע נעלה להכיר אותי.

ומה הסיבה שבאמת לא יודעים ולא מכירים, התשובה נמצאת באותו פסוק: "עמי לא יתבונן" אילו אדם היה מתבונן היה מכיר ויודע את ה'. ובלי התבוננות הוא גרוע מהשור. וי, וי, - "עמי לא התבונן!".

הנחש באפגניסטן שלא המית

אספר לכם בענין מה שאמרנו כי ה' נטע בקרבנו טבע קדוש שיכירו את ה'. ובמעט התבוננות יהודי מכיר את ה' יתברך. הנה רואים בעשרות שנים האחרונות התעוררות של בנים אבודים בכל קצווי תבל אפילו באפריקה, רוסיה ואסיה - ישנם יהודים היושבים ולומדים משניות וגמרא, מי הביאם לידי כך, וכי הקומוניסטים הבולשביקים? מי עוררם? אם לא מאמר הכתוב "ולקחתי מכם לב אבן מקרבכם ונתתי לכם לב בשר" בקצווי תבל אפשר לפגוש 'תינוק שנשבה' שבעבר לא ידע אפילו שיש תורה בישראל, אבל כיון שהתחיל להתבונן: מה אני איפה אני? הגיע.

בחור עולה מרוסיה הביא לפני חבריו מכתב שנשלח אליו מידיד בן גילו - יהודי בצבא ברוסיה - בולשביק מושבע, והם סיפרו לי מה שכתוב במכתב. תשמעו מעשה ותתפעלו.

הוא נסע עם פלוגת חיילים בשליחות הצבא הרוסי באפגניסטן. אם אתם יודעים או לא יודעים, שם בהרי אפגניסטן מורדים נלחמים ברוסים, יש לרוסיה צרות מהם כבר שבע שנים רצופות. פלוגה זו נשלחה למשימה חשובה.

קבוצת החיילים חנתה באחד הכפרים, הבחור יצא לו קצת לטייל בסביבות הכפר והנה הבחין בנחש ארסי וכיון שאהב בעלי חיים ולמד בשיעור טבע כי אפשר להתיידד עם נחשים, ניסה את מזלו, שב למחנה הביא לנחש אוכל, הנחש אכל בתאבון.

למחרת הביא לו שנית, כן כמה ימים עד שחש בטחון עם הנחש והשניים - הנחש והוא, הסתובבו זה לצד זה בידידות. היה זה בהר הסמוך לכפר.

הוא הקפיד לשהות עם הנחש במשך שעה ויותר מידי יום. ידידים...

ויהי היום, התקבלה הפקודה להתקדם במהירות האפשרית ביותר, לעזוב הכפר ולצאת לאחד ההרים, ומשם לעבור להר רחוק יותר. לפני שיצאו לדרך מיהו הבחור היהודי ורץ להיפרד מהחבר החדש שלו, הנחש... פשוט הביא לו אוכל בפעם האחרונה. הנחש אכל. ולפתע...

לפתע הזדקף מולו בפה פתוח וקול שריקת נחש ארסי (בועם ורצון להכיש ארס). החייל רעד מפחד. אך. גם זאת למד בספרי הטבע, כי אם נקלעים חלילה, לכוזה מצב, שהנחש עומד ממול זקוף כמקל, אסור לברוח. בריחה תניא אותו אחריו, ובדרך כלל הוא המנצח והסוף הוא מות. לכן מה עושים? נשארים לעמוד זקוף ממולו, בעמידה איתנה. **הבחור** באמת הצליח להתייצב לעמוד על פי הכללים ועפ"י ההוראות. שעה. עמד עוד שעה והנחש מולו - שעתיים. שלוש, אתם שומעים?, ארבע, חמש שעות תמימות!. הוא היה על סף עילפון.

החברים שלו שהמתינו שעה קלה לבואו, משלא הגיע יצאו במהירות לדרכם לפי הפקודה ותוואי הדרך. אך הוא נשאר שם על עומדו כשהוא מתאמץ ונוהר לא לעשות אפילו תנועה קלה של בריחה.

לאחר שש שעות ירד הנחש, התקפל, פנה לדרכו ונעלם לו.

והוא הרי בחור קומוניסט, מה כבר יכול היה לחשוב על מה שקרה, וכי ידע את הכלל "שיויתי ה' לנגדי תמיד - שהכל מהקב"ה? טוב, הוא מיהר למחנה, שכמובן היה ריק מאנשי הקבוצה שיצאה לדרכה, נטל את מטלטליו. וכיון שידע אה כיוון הליכתם, יצא אחריהם בדילוג וריצה, קיווה לעקוף אותם עוד לפני רדת החשיכה. ירד מההר ורץ לפי השבילים. והנה באחת הפינות מצא את כל הקבוצה שוכבים שחוטים המורדים ארבו להם והרגו אותם בחרב.

אתם רואים נס? חמש שעות הראה הקב"ה לתינוק שנשבה - תראה, איך אני מציל אותך...

בסוף המכתב הוא חתם בנוסח שלו (אני אומר בנוסח שלנו): ולפיכך התעוררתי להאמין שבזרע עולם הוא מנהיג לכל הברואים והוא עושה ויעשה לכל המעשים.

ביאור שני על "ידע שור קנהו"

וכי יעלה על דעתך שהקב"ה ידאג לך פחות בפרנסה ממה שהוא דואג לחמור

"**ידע** שור קנהו וחמור אבוס בעליו" ולכאורה צריך להבין, בשלמא ברישא - ידע שור קנהו, פירשו שאפילו השור מכיר את בעל הבית שלו, ומדוע אתם בני ישראל לא מכירים את הקב"ה שהוא הבעלים שלכם. אבל מה פירוש 'וחמור אבוס בעליו' מה התוכחה כאן? וכי רוצה הוא לומר שכמו שהחמור מכיר היכן לילך לאכול כך גם בני צריכים

לדעת היכן ללכת לאכול? על מה מקונן כאן הנביא ישעיה? אלא, הפירוש הוא כך: תתבונן על החמור הזה וראה שאינו דואג מהיכן יהיה לו לאכול, הוא סומך על אבוס בעליו, שזן ומפרנס אותו, וא"כ מדוע אתם עמי כל הזמן מודאגים על הפרנסה, מדוע אינכם מכירים באבוס הבעלים שלכם שהוא הקב"ה שזן ומפרנס לכולם. וכי יעלה על הדעת שהוא ידאג לך פחות ממה שהוא דואג לחמור?

היה אומר מרן המשגיח הגאון רבי יחזקאל לוינשטיין, שבכל פח ופח יש המוני חתולים מסתובבים ובני אדם מגרשים אותם משם במקלות, ועדיין מעולם לא קרה שחתול מת מרעב, אז אתה חושב שהקב"ה דואג לך פחות ממה שדואג לחתולים? היעלה על הדעת כן?!

בילקו"ש (פרשת דברים רמז תתח) כתוב על הפסוק "ידע לכתך את המדבר הגדול הזה זה ארבעים שנה ה' אלוקיך עמך לא חסרת דבר". מהו 'ידע לכתך'? הלוכך לכלוכך צורך בפרנסתך. ע"כ. דהיינו, שהקב"ה יודע איך שהאדם מתלכלך מחמת הפרנסה שלו, איך שהראש מתמלא דאגות וטרדות וכמה מתלכלך מהפרנסה שלו מחמת חוסר אמונה ובטחון בהש"ת. אז מהי העצה? ממשיך הפסוק ואומר: ה' אלוקיך עימך - דהיינו, שתזכור היטב, שהכל הוא מאת הש"ת, כי הוא המוציא והמביא, הוא הקוצב מזון לכל חי ומוזנותיו של אדם קצובים לו מר"ה ועד ר"ה. וממילא כשה' אלוקיך עמך - לא חסרת דבר. בין תבין, שלא חסר לך מאומה כי הש"ת דואג לכל צרכיך בבחינת 'שעשה לי כל צרכי'.

ומה מאוד צריך האדם לשים לנגד עיניו ולזכור בכל עת את דברות קדשו של אור החיים הקדוש בפרשת משפטים (שמות כב, ו) על הפסוק 'כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמור', שאמר כי אין לך שעה ורגע אחד ביום שאין הש"ת עושה פעולה עם האדם בין בבחינת גופו ובין בבחינת צרכיו! דהיינו, שהקב"ה אינו מסיר דעתו ממנו ואפילו לרגע אחד וכל הזמן רק משיב עמנו ודואג לכל צרכנו, וכמה יש לנו להאמין בו ולבטוח בו.

מדוע התעכב החזו"א בללויה

מסופר על החזו"א שפעם אחת יצא מגדרו והלך להלוויה של תלמידו רבי שלמה כהן ונשאר שם עד סתימת הגולל. וכאשר נשאל לפרש הדבר, השיב, שהנפטר הזה, היה בעל הבית דפוס הראשון בבני ברק ברחי רבי טרפון. והנה, לאחר איזה זמן בא מאן דהו ופתח באותו רחוב בית דפוס מתחרה ממולו. מיד הלך ר' שלמה כהן בעל הדפוס הראשון ודפק על דלתו של שכנו וישב עמו להסביר לו מהם סודות המקצוע, וכיצד יצליח במלאכת הדפוס כהלכה, עם איזה סוחרים כדאי לו ליצור קשר כדי להשיג 'לוחות דפוס' בזול, ועוד כהנה וכהנה עצות ומסקנות שהיו בידו מתוך פרי נסיונו. בנו של רבי שלמה, לא האמינו למראה עיניהם: אבא, לא די שאתה מעביר על מידותיך אלא גם הולך ללמד את המתחרה שלך איך מצליחים בדפוס?! השיב להם ר' שלמה בבטחון: הלא מוזנותיו של אדם קצובים לו מר"ה ועד ר"ה, ואם כן בלאו הכי אקבל בדיוק מה שהש"ת קצב לי, ואדברה השכן הזה שהגיע לכאן לעסוק באותה מלאכה, רק עוזר לי שאזיע פחות, שהרי עתה חלק מהלקוחות ילכו אליו, ואני בלאו הכי אקבל בדיוק את המגיע לי! אם כן, האם לא מגיע לו לפחות שאלמד אותו מפרי נסיוני? זהו בטחון אמיתי בהש"ת!

ומרן החזו"א התבטא על המעשה הזה בספרו אמונה ובטחון וכתב כך: וכמה קדושה מוסיף בעולם אדם, שכאשר באים להתחרות איתו, לא רק שלא נלחם, אלא עוד עוזר! אשרי ואשרי דורו.

ביאור שלישי על "ידע שור קנהו"

עוד יש לומר שעם ישראל לקו כפליים, בחורבן בית ראשון ובחורבן בית שני, ובה יש לרמז את דברי הנביא: **"ידע שור קנהו"** - השור מרמז על חטא העגל, וכפי שנאמר בספר תהילים (פרק ק"ו פסוק כ') "וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב", ובחטא העגל חטאו בעבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים (שמות רבה כי תשא פרשה מ"ב אות א'), וגם בית ראשון חרב בעוון עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים (יומא ט:). ומפני כך אמר הנביא ישעיה "ידע שור קנהו", ובה הוכיחם על חטאי בית ראשון שבעטיין נחרב, וכנגד השור אמר "ישראל לא ידע", לא ידעו לשוב בתשובה מעוונות אלו.

"וחמור אבוס בעליו" - הגמרא בפסחים (מט:): מספרת, רב עקיבא אמר, כשהייתי עם הארץ, אמרתי, מי ייתן לי תלמיד חכם ואנשכנו כחמור, כיוון שחמור נושך ושובר את העצמות. ואלו הן היו האמירות שלפני חורבן הבית, אמירות מלאות בשנאת חיים. ועוד מפרש בספר אלף המגן (הפסרת דברים) כשהחמור רעב, הוא נושך בשיניו את האבוס. וכך היו ישראל בדור שלפני החורבן נושכים ומריעים זה לזה, וכנגדם רמז הנביא לחמור ואמר "עמי לא התבונן", שלא מתבוננים להבין שבגלל שנאה זו חרב הבית.

ביאור רביעי על "ידע שור קנהו"

ועוד רמז על שור וחמור, כי בהן רמז לגאולה, וכפי שהובא במדרש (בראשית רבה פרשה ע"ה סימן ו'), "שור זה משיח בן יוסף שנאמר "בכור שורו הדר לו" (דברים פרק ל"ג פסוק י"ז). חמור זה מלך המשיח שנאמר "עני ורוכב על חמור" (זכריה פרק ט' פסוק ט'). ולו נשכיל לדעת ולהתבונן, נזכה לגאולה הקרובה במהרה בימינו.

השור יודע שהיום שבת, ישראל לא ידע

הגמרא בירושלמי (סוף תענית) מספרת על יהודי חסיד שהיו לו שדות וכרמים, והיה לו שור שהיה חורש בו בשדות ובכרמים, והנה באחד מן הימים ירד מנכסיו ומכר שדותיו ולא היה לו מה לעשות עם השור ומכר אותו לגוי אחד. והנה השור הזה היה רגיל שביום שבת היה נח ולא היה עובד בשבת וכשמכר אותו לגוי גם כן לא רצה לעבוד ביום שבת, הגוי התלונן על זה ובא בטענות ליהודי על השור שמכר לו ואמר לו - השור שמכרת לי אינו טוב, כל השבוע הוא עובד טוב אבל בשבת כל מה שאני עושה לו הוא לא זז ממקומו ולא רוצה לעבוד. הלך היהודי ולחש לשור באזנו ואמר לו כל זמן שהיית ברשותי היה אסור לך לעבוד כי היהודי מצווה על שביית שורו, אבל עכשיו שאתה ברשות הגוי שאין הוא מצווה על שביית הבהמה, ולכן מותר לך לעבוד, מיד קם השור ועבד בשבת.

שאל הגוי את היהודי מה לחשת לשור, איזה כישוף עשית לו, אמר לא לא עשיתי לו שום כישוף רק אמרתי לו שבזמן שהיה ברשותי היה אסור לו לעבוד בשבת אבל עתה שהוא ברשות הגוי מותר לו לעבוד בשבת כי אין הגוי מצווה על שביית בהמתו. ראה הגוי כך ואמר, מה אני יותר גרוע מבהמה, אם השור יודע את קונוהו שהוא הקב"ה שציוה על השבת, איך אני אעבוד בשבת ומיד הלך ונתגייר, והיו קוראים אותו רבי יוחנן בן תורתא, על שם השור שגרם לו להתגייר.

וקשה למה נקרא בן תורתא בלשון נקבה, והיה צריך לקרוא לו בן התור, שהרי השור היה זכר. אלא שהשור הזה היה גלגול של ושת, שהיא היתה מרשעת גדולה, והיתה מפשיטה את בנות ישראל ומעבירה אותם בשבת, והיה מזה צער גדול לשכינה ולבנות ישראל, ולכן נתגלגלה היא בשור הזה, שעל ידי השור הזה יתקון קצת עוון השבת, שיתפרסם גודל מעלת השבת ע"י השור הזה, וגם כנגד מה שהיתה מפשיטה את בנות ישראל, נגזר עליה להתגלגל בבהמה שהיתה ערומה כל ימיה, ומכיון שהשור של השור הזה היה נקבה, לכן נקרא רבי יוחנן בן תורתא, בלשון נקבה על שם ושת.

וכן כתב הרמ"ע מפאנו (ספר גלגולי נשמות אות ו') ושת' שאנו קוראים עליה במגילה, נתגלגלה באותה פרה שמכר החסיד ולא היתה רוצה לחרוש בשבת. כי היתה רוצה שיעשו בנות ישראל מלאכה בשבת, ואותו חסיד היה מכירה [ידע שהפרה גלגול של ושת] לכן מכרה לגוי ולא רצה לתת לה הנאה שלא תעבוד בשבת. ואותו גוי המתגייר בגלל המעשה שקרה, הוא אחשוורוש, וכך היה תקונה. רואים אנו איך השור הוא יודע את קונוהו יותר מבני אדם.

בזמן ויכוח אליהו הנביא עם נביאי הבעל השור דיבר

גם מצאנו אצל אליהו הנביא ע"ה בשעה שהתווכח עם נביאי הבעל, אמר להם להביא שני שוורים שוים בקומתן שנוולו יחד וגדלו יחד ואכלו מאבוס אחד, ויהיו דומים במראה ובקומה אחד לשני, וכך עשו והביאו השוורים, והטילו גורלות על שני השוורים איזה שור יהיה לה' שיקריב אותו אליהו הנביא ז"ל, ואיזה שור יהיה "לעזאזל" שיקריבו אותו נביאי הבעל, השור שנפל עליו הגורל לאליהו הנביא, תכף ומיד רץ אליו, אבל זה שנפל עליו הגורל לנביאי הבעל לא רצה לזוז ממקומו, כל מה שהיו עושים לו נביאי הבעל לא רצה לזוז. עמד אליהו הנביא ואמר אל השור דע לך כי כמו שמתקדש שם שמים על ידי השור שמקריבים לה', כך יתקדש שם שמים על ידך, לך וקדש את ה', מיד הלך השור, זהו שכתוב ידע שור קונוהו וחמור אבוס בעליו, ישראל לא ידע עמי לא התבונן.

חמורו של ר' פנחס בן יאיר לא אוכל תבן שאינו מעושר, - עמי לא התבונן

גם ידוע ענין חמורו של רבי פנחס בן יאיר שפעם אחת גנבו אותו גנבים ונתנו לו לאכול תבן שאינו מעושר, ולא רצה לאכול שלא מן המעושר, והיה החמור צועק, עד שנכנעו ושחררו את החמור, וחזר לבית רבי פנחס בן יאיר, הרי איך השור והחמור לפעמים עולים בדרגה גבוהה יותר מבני אדם, וזהו שמקונן הנביא ומוכיח את ישראל שיחזרו בתשובה, ולא יהיו גרועים יותר מהבהמות.

והביא בסדר הדורות ב' אלפים ל"ד וז"ל: ישמעאל נתגלגל בחמורו של ר' פנחס בן יאיר (עמק המלך), בחלק תנאים ואמוראים - אות פ' וז"ל: ובעשרה מאמרות בפ"י, "מ ר' פנחס בן יאיר ניצוץ אברהם, וחמורו שנגנב - לתקן

נפש ישמעאל שיש בהם גנבים, ועיין ילקוט ראובני (פרשת בלק דף קנ"ד ג' בשם ע"ה ד"ח). ישמעאל עם ו' אותיות גימטריא אתון (גלגולי נשמות). הרע שבעשו נתגלגל בחמורו של ר' פנחס בן יאיר (עיין חלק א', ב' אלפים תפ"ח).

ע"י לימוד בתלמוד יבוא הגאולה

הפטרה של פרשתנו בסופה מובא "ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה", "ציון במשפט תפדה" גימ' תלמוד ירושלמי (וסימן, כי ציון היא ירושלים). "ושביה בצדקה" גימ' תלמוד בבלי. הרי שהגאולה תלויה גם בלימוד הש"ס, לכן בעזרי"ת נשתף את שני הכוחות יחד ונוכה לגאולה.

אם תפסיקו לטנף מעשי ותשמרו עצמכם כראוי מיד הוריד לכם בית המקדש מן השמים

וכבר אמרו משמו של הצמח צדק זצ"ל להמשיל את הדבר, למלך שעשה לבנו בגד יקר ומפואר בכל מיני פאר והדר, אך הבן לא השכיל להעריך את חשיבות הבגד ויקרו, ולא שמר עליו כראוי, ונקרע הבגד לכמה קרעים, והוכרח האב לתפור לו בגד חדש, ועדיין לא השכיל הבן להחשיב את יקר תפארת גדולת הבגד החדש, ושוב לא שמרו וקרעו כבתחילה, מה עשה האב ברחמיו על בנו, תפר לו בגד בשלישית, אך הפעם לא נתנו לבנו אלא תלאו במקום שמור, ומפעם לפעם קרא לבנו ואמר לו, ראה בני, זה הבגד מוכן עבורך, אמנם לא תקבלהו עד אשר תשוב מדרכיך הנלוזות ותלמד לשמור את עצמך ובגדיך - אז תשוב לקבל את הבגד המפואר, והנמשל, הקב"ה בנה לנו את בית הבחירה, וכבר נחרב הבית בראשונה ובשניה על אשר לא שמרנו עצמנו מטינוף ולכלוך, על כן בשלישית הכין לנו מקדשנו אלא שעדיין לא נתנו לנו, ובכל שנה בשבת חזון, קורא לנו, ומראה לנו - ראו נא את הבית השלישי עומד מוכן לרדת ארצה באש מן השמים, אמנם 'בידכם הדבר' - 'שובו אלי ואשובה אליכם'. אם תפסיקו לטנף מעשי ותשמרו עצמכם כראוי מיד אורידנו לכם בית המקדש מן השמים, במהרה בימינו אמן.

דרוש לתשעה באב

מתוך החושך מתגלה האור

הנה, אמרו חז"ל (יומא נד, ב): "בשעה שנכנסו האויבים להיכל, ראו את הכרובים [-צורת שני תינוקות שהיו מעל ארון הקודש המונח בקודש הקודשים, האחד בצורת זכר והשני בצורת נקיבה] מסתכלים אחד כלפי השני". והדבר תמוה, הרי אמרו חז"ל (ב"ב צט, א): "בזמן שישראל עושים רצונו של מקום [הי יתברך] - הכרובים פניהם איש אל אחיו, ובזמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום - פניהם אל הבית". ובזמן החורבן הרי עם ישראל לא עשו רצונו של מקום, א"כ כיצד יתכן שהיו הכרובים באותה שעה פניהם איש אל אחיו, מעשה המסמל את גודל אהבת ה' לעם ישראל?

מבואר האדמו"ר בספר נתיבות שלום (במדבר עמ' קצ"ה) משל למה הדבר דומה? לאבא שאהב את בנו אהבת נפש, אך הבן הימרה את פי אביו, נטל את מפתחות המכונית של אביו ללא רשותו, התניע את המכונית שעמדה בחנייה, ונסע עם עוד חברים לבלות ולעשות שטויות. כשחזרו מהבילוי, נהג הבן בשכרות ועשה תאונת דרכים. הרכב הפך לגרוטאה, והוא יצא עם חבלות קשות בראשו ובעוד מקומות בגופו.

כששמע על כך אביו, כעס עליו ביותר. אבל היות שהאבא היה מנתח בכיר, הוא זה אשר ניתח את בנו. ובאותם הרגעים שחתך האב בבשר החי של בנו, הוא הוצף ברגשי רחמים ואהבה כלפי בנו. כל רגשות החיבה והאהבה העמוקים ביותר ששכנו בתוך נימי נפשו, פרצו להם באותה שעה מתוך לבו של האב. כעת, אהב האב וריחם על בנו, אפילו יותר מאשר אהבו לפני התאונה.

והנמשל, ה' יתברך הוא אב רחום לנו, ואנו נחשבים לבניו, וכמו שכתוב "בנים אתם לה' אלוהיכם". ואנו נוקטים להלכה כדעת רבי מאיר בעל הנס, שגם בשעה שעם ישראל חוטאים עדיין נקראים הם בנים, שנאמר "בנים משחיתים", (קידושין לו, א). ולכן בזמן החורבן, כשעם ישראל השחיתו דרכם: מחד גיסא, ה' כעס על עם ישראל, החרב את בית המקדש והגלה את בניו לבין העמים. זוהי הסיבה שימים אלו הם ימי דין ופורענות, ה' ירחם. מאידך גיסא, אחר שאבינו הרחום - אשר נשאר בגדר אבא גם בשעה שישראל חטאו, וכאמור - הוצרך לעשות את הניתוח לעם

ישראל, בהבאת פורעניות קשות עליהם. באותה שעה, בראות אבינו הרחמן את הסבל שבניו אהוביו עוברים, התעוררו רחמיו ואהבתו אלינו ביתר שאת וביתר עוז. כי זאת עלינו לדעת, עונשיו של הקב"ה אינם בגדר נקמה, אלא הם באים בכדי לנקות ולטהר את האדם או את העם מטומאת עוונותיהם. מעתה מובן מדוע יום תשעה באב הוא גם "מועד", כיון שבאותו היום ה' מגביר רחמיו ואהבתו לעם ישראל, ומבחינה "פנימית" יום זה הוא יום של רחמים. וזו הסיבה גם כן, שבשעת החורבן היו הכרובים פניהם איש כלפי רעהו, כי הקב"ה רצה להודיע לעם ישראל, שלמרות שהם חטאו ופשעו, ולמרות שה' שפך חמתו על עצים ואבנים, והיגלם לבין האומות, עדיין אהבתו שלימה עמם. ודבר זה התבטא בכך, שהכרוב הזכר המרמוז לשכינה פניו היו כלפי הכרוב הנקבה המרמוז לעם ישראל.

המסר העולה מן הדברים הנ"ל, שגם עתה בהיותנו שרויים בגלות החשוכה, על אף הנהגת הסתר הפנים שה' נוהג עמנו, אשר בגינה אנו סובלים מפיגועים ורציחות וכו' מידי שונאי ישראל, עם כל זאת, אהבתו אלינו לא פסקה, וכמו שכתוב "ואף כן זאת בארץ אויביהם, לא מאסתים, ולא געלתים וכו'". ואדרבא, אהבתו גדלה יותר אלינו בזמן הגלות, מתוך רחמים על מצבנו האומלל. ה' יתברך, מצפה בכיליון עיניים, שנשוב אליו בלב שלם, ונחזור בתשובה שלימה מדרכינו הרעה, כדי שיוכל לשוב ולגאלנו גאולה שלימה בקרוב, אמן.

מזמור לאסף, קינה לאסף היה צריך לומר

שפך חמתו על עצים ואבנים הדרישה מאיתנו

כתוב בתהלים (פ"ב) "מזמור לאסף אלהים באו גויים בנחלתך, טמאו את היכל קדשך, שמו את ירושלים לעיים, נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים, בשר חסידך לחיתו ארץ". ושואלים רבותינו (קידושין ל"א) מזמור לאסף, קינה לאסף היה צריך לומר.

ומתריצים, כי השירה והשמחה היא, על שהקב"ה שפך חמתו על עצים ואבנים של ביהמ"ק, ומתוך כך נשאר ישראל חיים וקיימים, שאל"כ לא היה נשאר משונאיהם של ישראל שריד ופליט. משל לאמא שהיתה מעוברת והעובר היה מסכן את אמו, ראו הרופאים שאם לא תפיל את העובר תמות, והחליטו כי כדאי שתפיל את העובר ואז תוכל לחיות ותזכה להביא עוד ילדים. אבל האם החליטה שכדאי לה למות בשביל בנה, שיחיה וילמד תורה ויאמר קדיש, וכך היה. כשגדל הילד וחונך על התורה ועל העבודה הביא אותו אביו אל קבר אמו וסיפר לו על מה שמסרה אמו נפשה בשבילו, וכל זה כדי שילמד תורה ויאמר עליה קדיש, אך הילד לא רצה לשמוע בקול אביו ואמר שאינו מכיר את אמו, איזו בושה גדולה. וכן הדבר עם ישראל, כי השכינה הקדושה הסכימה שיחרב ביתה וכו' רק למען עם ישראל שיחזרו בתשובה וילכו בדרך ה' ויתאבלו על החרבן, וזו תביעה עצומה עלינו, שלא נהיה כאותו הילד שלא מכיר באמו.

מדוע בת"ב בבוקר בכיה ובצהרים נחמה

והמתבונן יראה פליאה גדולה על עצם יום ט' באב, שהרי בו ביום, שהוא יום אבל וחרבן, שבו סבלו ישראל צרות ויסורים, וזה כאלפיים שנה שאנו בוכים ומבכים, ועם כל הצער והבכי, כבר בו ביום אחר הצהריים אנו מתנחמים וקוראים פסוקים של נחמה, "נחמו נחמו עמי". וכן בו ביום בשעה זו, נולד משיח צדקנו. וכי לא נמצא זמן אחר אך ורק ביום קשה ומר זה. על שאלה זו כבר עמדו המפרשים ותרצו, שידוע, כי דבר שאין לו תקנה, במשך הזמן נשכח מן הלב ולא מתפעלים ממנו, כגון אדם שמת לו מת ב"מ, בתחילה מצטער הרבה ולבסוף הולך ונשכח. משא"כ אם יש תקנה לדבר, כגון אדם שיש לו חולה בבית ב"מ, הרי כל זמן שיש תקוה שיחיה, בודאי שאינו נשכח ותמיד משתדלים עבורו בכל מיני דרכים להחיותו. וכן ביארו מ"ש אצל יעקב אבינו ע"ה "וימאן להתנחם", כי לבו הרגיש שיוסף חי ויש עדיין תקוה. ומעתה מובן, כי מה שבבוקר בכינו והצטערנו, אדרבה, זה מכיון שיש תקנה לגלותנו, כי אם לא היתה תקנה הרי עברו כבר אלפיים שנה ולמה עלינו עוד להצטער. וכמו שמסופר על המצביא נפוליון שראה את עם ישראל בוכים בט' באב, ושאל על זה ואמרו לו שבוכים על החרבן, ושאל מתי היה החרבן, ואמרו לו לפני כאלפיים שנה, אמר להם אם עדיין אתם בוכים עליו סימן שיבנה בחזרה. ולכן אחר הצהריים אנו אומרים נחמו, כי עצם הבכיה מראה לנו על בנית בית מקדשנו, וכן זוהי העדות על לידת המשיח שיבא אלינו בב"א לגאלנו.

מידת הדין מהוה סימן והוכחה שלא הסיר הקב"ה את השגחתו וחמלתו מעלינו

עוד אפשר לומר, שהרי אנו יודעים שהקב"ה טוב ומטיב לכל, ואפי' בשעה של צרה נוהג ומשתף את מידת הרחמים וכמו שאמר דוד המלך ע"ה "שבטך ומשענתך המה ינחמוני". וכמו ששמעתי בשם הסבא מנובהרדוק ז"ל, כמו

רועה שלוקח את צאנו ומנהיגם ביערות מקום שנמצאים שם חיות טרף, וכאשר הכבשים שומעים אותם הם מצטופפים ונדחקים זה בזה מפחד, אמנם אם יחושו על גופם באותה העת את מקל הרועה החובט בהם, הם מתאוששים ושמחים מאוד, שכן הם יודעים שהרועה עומד כעת עליהם ושומר אותם ומגן בעדם ויש להם על מי לסמוך ולהשען בשעת צרתם. כן הדבר כאשר עם ישראל חשים בשבט מוסר שהקב"ה מראה להם מידת הדין, זה מהוה סימן והוכחה שלא הסיר הקב"ה את השגחתו וחמלתו מעלינו, ומידת דין זו היא עצמה מידת הרחמים, ולכן בו ביום נולד משיח ובו ביום כבר נאמרים פסוקי נחמה.

עמו אנכי בצרה

וידוע שבאותן שעות של יסורים, גם הקב"ה כביכול נמצא עמנו וחש אותם אתנו, כמ"ש "עמו אנכי בצרה" וכמו שמספרת הגמ' (מס' גיטין דף נ"ו) כאשר טיטוס הרשע עלה להחרב את בית מקדשנו ונכנס לבית קה"ק וביצע את עברתו באותם עבירות חמורות, לא הסתפק בכך אלא שלף את חרבו ודקר את הפרוכת וראה שמתוך הפרוכת מבצבץ דם וחשב אותו רשע שהרג את עצמו, ובאמת מדוע עשה הקב"ה כדבר הזה, אלא שרצה להראות לכל העולם "עמו אנכי בצרה" וכמ"ש "ובכל צרתם לא צר", כתוב "לא", באלף, ואנו קוראים בוי"ו.

האמא מטפלת בתינוק אף כאשר הוא שקוע בלכלוך וגם אז אינה פוסקת מלנשקו ולחבקו. כמו כן השכינה הקדושה וכמאמר הזה"ק שבשעה שמדת הרחמים מתעוררת לבא לעולם אזי השכינה הקדושה מתלבשת ובאה בדמות אשה בדמות אם, ומסביר ר' חיים מוולוז'ין ז"ל האב נושא את התינוק ומחבקו ומנשקו עד בלי די, אמנם בעת שמגלה האב שבנו מלוכלך נשאר חסר אונים ומזעיק את האם לבא לעזרה, והוא לא מסוגל לטפל ולסבול את לכלוך התינוק. אבל האמא מטפלת בתינוק אף כאשר הוא שקוע בלכלוך וגם אז אינה פוסקת מלנשקו ולחבקו. כמו כן השכינה הקדושה מגן ומחסה לעם ישראל אפי' שהם מלוכלכים בעבירות, וכמ"ש "אני ה' השוכן אתם בתוך טומאתם".

לאחר הישיבה בחושך יזריח האור לעם ישראל

מסופר בגמרא (מכות דף כ"ד): פעם אחת הלכו רבן גמליאל, ור' יהושע, ור' אלעזר בן עזריה, ור' עקיבא והיו עולין לירושלים, כיון שהגיעו להר הצופים קרעו בגדיהם, המשיכו להר הבית וראו שועל שיצא מבית קה"ק, התחילו הם בוכים ור"ע מצחק, א"ל מפני מה אתה משחק, א"ל מפני מה אתם בוכים, אמרו לו מקום שכתוב בו והזר הקרב יומת, עתה שועלים הלכו בו, אמר להם לכך אני משחק, שכיון שראיתי כי נבואתו של ירמיה התקיימה במקדש ראשון שאמר ציון שדה תחרש, א"כ בידוע שנבואתו של זכריה שאמר עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים תתקיים גם היא.

והמהר"ל מסביר את זה כמ"ש למעלה שמצב זה של אבדן וחרישת בית המקדש מראה שחייב להיות תהליך לגאולה האמיתית, וכמו שאמר "אל תשמחי אויבתי לי, כי נפלתי קמתי, כי אשב בחושך ה' אור לי". שדוקא לאחר הנפילה תבא הישועה. לאחר הישיבה בחושך יזריח האור לעם ישראל. וכמו שידוע כי האדם אינו רואה מתוך החלק הלבן שבעין אלא מתוך נקודות השחור שבגלגל העין. וכן רק לאחר שהגרעין נרקב באדמה אזי צומחים פירות וזרעים טובים.

כל דור שלא נבנה בית המקדש בימיו כאילו נחרב בימיו, ומה נענה אנו, אנו צריכים להכין את עצמנו לבנות ביהמ"ק, וכמו המעשה עם החפץ חיים שאסף את הקהילה בראדין ואמר להם אנו נכין את עצמנו לקבל פני משיח, אמרו לו אנחנו? אברהם אבינו ע"ה, יצחק יעקב משה, זקנים ונביאים וכו' הם לא זכו אנחנו מה, אמר להם משל למלך שהלך לבקר בכמה ערים, הלך למקום גדול יצאו אליו נכבדי העיר בלבוש מכובד, אמנם הגיע לאיזה כפר ויצאו אליו גדולי הכפר בלבוש של עורות עזים וכו'.

אדם שהולך לבה"ח למחלקה קשה שלכולם יש כאבים, והצעקות שם נוראות, גדולים וקטנים, הנה כשבא הרופא ונותן להם תרופה, הילדים מצחקים ונרגעים, אמנם הגדולים עדיין נשארים בלי מצב רוח, ואדרבה צועקים יותר, כי עתה כשנרגעו מכאוביהם יש להם זמן לחשוב מה יהיה בסופם, וכן היה בזמן החרבן, שהרגישו מאוד את הכאב היות וכל אחד חש מה שראה אצל חבריו והיה הצער גדול עד שציוו חכמים להוציא את הסכין מעל השולחן שמא מחמת הצער האדם ידקור את עצמו בברכת בונה ירושלים. וכן הוא גם היום, ואע"פ שהדבר רחוק מאד, שאדם יקח סכין לדקור היות וחבריו הציק לו וכו', מ"מ עבור צער החרבן הגדול חששו חכמים לכך.

בתוך החרבן נרמז הגאולה

בתוך הגלות יש גילוי. כיון שהחרבן היה בסוד "ציון שדה תחרש" ושדה הנחרשת חוזרת ונזרעת, דהיינו היה פה חזרה בבניה שבנו האבות הקדושים כהכנה לבנין ביהמ"ק. כי נודע שאברהם אבינו קראו הר, ואילו יצחק קראו שדה כמ"ש: "ויצא יצחק לשוח בשדה", ויעקב קראו בית שנאמר: "ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה, אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים". והמתבונן יראה כי יש כאן תהליך הדרגתי של הורדת השכינה לתחתונים: "הר" שאין מה לעשות בו, אח"כ "שדה" אפשר לזרוע בו ולהוציא פרדסים וכו' ואח"כ "בית" הבית מכיל את כל טוב בתוכו. בית זה ב' ית, י"ת גי' קודש. אם כן המהות של "בית" זה ב' פעמים קודש. הקדושה של השכינה השורה על הבית מתחברת עם הקדושה של דרי הבית. כך היה כשבית המקדש היה קיים בסוד בית הרי שהוא היה חיבור של העליונים עם התחתונים.

והנה כאשר נחרב ביהמ"ק מהיותו בית, וחזר להיות שדה כמו שקראו יצחק, "ציון שדה תחרש", ושדה ענינו להצמיח, לכן חורשים שדה על מנת לזרוע בו, כך גם הגלות ענינה היה להצמיח את הגאולה. בתוך הגלות ישנו הגילוי, הגילוי של ה"אלף" שהופכת את הגולה לגאולה, כאשר יהודי לומד ממה שעבר עליו בשנות הגלות הארוכות, וממה התחייבה עליו הגלות, יש בזה תקוה אמיתית שבתיקון ובשיפור המעשים שלנו ניתן להפוך חשוכא לנהורא ולצאת בב"א מגלות לגאולה. מתוך אבל יצמח הששון ומתוך היגון יצמחו השמחה והנחמה.

"יוצר אור ובורא חושך" - יצירת האור היא תוצאה מכך שתחילה נברא החושך

אם נתבונן מעט על חוקי הנהגת העולם, כפי שרצה הבורא מתחילת הבריאה ועד עתה, נראה שבכל ענייני העולם הזה אין דבר שיכול להגיע לתכליתו האמיתי קודם שיהיה בו העדר מוחלט. וזהו שאמרו רבותינו בילקוט (מיכה ז', רמז תקנ"ח) מתוך צרה - רווחה... מתוך נפילה - קימה, שנאמר "כי אשב בחשך ה' אור לי". ובמקום אחר דרשו רבותינו באותו ענין "אלמלא נפילתי - לא קמתי, ואלמלא ישבתי בחשך - לא היה ה' אור לי". דהיינו, זה הכרח בבריאה שלפני יצירת דבר מה, יהיה זה בבחינת העדר. הנה למשל הביצה המודגרת, על מנת שיצא ממנה אפרוח, עוברת בשלב הראשון תהליך של ריקבון והרס, כל תוכה הפנימי הולך ומצטמק. אך דווקא מתהליך זה יוצא לבסוף אפרוח חי. הזרע הנזרע באדמה, על מנת שיצא ממנו צמח, הולך ונרקב בשלב הראשון ובסופו של התהליך נובט הצמח החי. אמנם, לא העדר גמור יהיה לצורה הקודמת כי אז לא יגדל ולא יצמח ממנה מאומה, כאשר אין ההתפתחות החדשה באה בבחינת יש מאין, אלא שמתוך היש הקודם שנשתנה צורתו, צומח ועולה היש החדש. נשאתר, אפוא, ביש הקודם ההולך ומתאפס, נקודת חיים איתנה, שאינה כלה ואינה מתאפסת, אדרבה, ההעדר והריקבון הכללי, מעורר ומגרה נקודה זו, ביתר שאת וממנה צומח ועולה היש החדש. כך היה בתחילת בריאת העולם. האור בא מכח החושך שקדם לו, כמו שנאמר "והארץ הייתה תהו ובהו וחושך... ויאמר אלהים יהי אור". כי מציאות החושך היא הסיבה לאור. "ויהי ערב ויהי בקר" - הערב הוא הסיבה לבקר שבא בעקבותיו, "יוצר אור ובורא חושך" - יצירת האור היא תוצאה מכך שתחילה נברא החושך. כן הוא גם מצב הגלות, טרם בקיעת שחר הגאולה. הגאולה בביאת המשיח, שהיא התחדשות הווייתו של עם ישראל - קודמת לה גלות, שהיא העדר צורתו הקודמת בשבתו על אדמתו ובית המקדש על תילו. זהו פשר דברי רבותינו האומרים כי בתשעה באב, ביום שנחרב בית המקדש, נולד המשיח. כולם תמהים ושואלים, וכי לא נמצא למשיח יום אחר שיום הולדתו חל דווקא ביום המר והנמה? דבר זה אינו מוחשי עתה, בתקופת ההעדר, אולם הוא יתברר לבסוף, כאשר תבוא ההווה החדשה. כיוון שיום החורבן יום בכי ומספד שאין כמוהו והחושן מסכה תבל ומלואה, מתוך החושך וההעדר יוצא המשיח. רמז מופלא לרעיון זה, אמרו בדרך צחות, כי על פי סדר אותיות א"ת ב"ש הרי ביום שחל ראשון של פסח יחול גם יום תשעה באב. והדבר פשוט, כי תחילת גאולתנו בפסח, וסוף הגאולה בט' באב, המעגל נסגר, כביכול מאל"ף עד תי"ו. אולם כיוון שלגלגל אין סוף, הרי שהסוף, הופן להיות התחלה...

הבה ונבחן אם כן שוב את אנחתנו. האם כל סבל או צער הוא בהכרח רע? כותב על כך "השפת אמת" (פרשת ויצא) "כי כאשר יתקיימו כל ההבטחות לעתיד לבוא, יתברר אז למפרע כי הכל היה לטובה. ולכן נקרא הקדוש ברוך הוא 'בעל הנחמות' - כי הנחמות של בני האדם, אינן יכולות לתקן כל צער העבר, אבל הנחמה שתהיה מהקדוש ברוך הוא על ידי זה שתהפך כל הצער לטובה, והגם כי אין אנו מבינים איך יהיה מתהפך מה שעבר, לפי שאנחנו בתוך הטבע והזמן, אבל לעתיד נראה ונבין כי זה הצער והייסורים היה אך ורק לטובה!".

מתוך החושך מתגלה האור

הסיפור המופלא הבא שלפנינו כפי שסיפר הסופר הנודע רבי חנוך טלר שאירע בסוף מלחמת העולם השנייה ימחיש לנו דברים אלו היטב. הנאצים, ימח שמם, רצחו את רוב היהודים באירופה. כוחות בעלות הברית ניהלו מלחמה

עיקשת נגד הנאצים ובעזרת הקדוש ברוך הוא הצליחו גם לדחוק אותם לתוך גרמניה. הנאצים נסוגו בכל החזיתות אן לא נתנו ליהודים מנוחה, הם לקחו אותם לגרמניה, מסע של מאות קילומטרים, חלקו עשו ברגל וחלקו ברכבות. במחנה "ברגן בלזן" שבגרמניה, לשם נלקחו חלק גדל מהיהודים שנותרו, גדלה האוכלוסיה תוך חודש פי שלוש. המצב במחנה עצמו היה קשה מנשוא. רעב, צמא ומחלות היו רק חלק מן הצרות שאפפו את יושבי המחנה, המחנה היה מחולק לאגפים ובאחד מהם היו גם חיילים רוסיים שבויים. מספר ניצול מאגף זה: בוקר אחד הגיעו הנאצים לאגף זה, והכריזו "אנחנו יודעים כי בעוד כמה ימים יגיעו הנה האנגלים ואנו רוצים שתספרו להם כמה טוב היה לכם אצלנו... לכן הבאנו לכם לחמניות טריות". הרעב ששרר במחנה היה נורא, בלתי ניתן לתיאור. אותו יהודי במשך חמש שנים כמעט ולא אכל, וכל מחשבתי הייתה נתונה רק לשאלה אין להשיג אוכל. אם היה נשאל באותו רגע מה הוא מעדיף: להשתחרר או לחמניה! היה מבקש לחמניה! המוח נעשה אטום ואינו מסוגל לחשוב על שום דבר מלבד על אוכל. הוא נעמד בתור. וכשהביט לעבר סל הלחמניות, ראה שלא נותרו בו הרבה לחמניות, התעורר בליבו החשש שמא בדיוק כשיגיע תורו יגמרו הלחמניות. מחשבה זו גרמה לו לדפיקות לב מואצות. זעה קרה נגרה ממנו מרוב פחד. התור מתקדם, שישה אנשים לפניו, הוא מביט ורואה שנשארו שבע לחמניות, מה שאומר שהוא יזכה באחרונה. והנה מתקדמים לאט לאט ובאמת קיבל את הלחמניה האחרונה. הוא היה מאושר. הנה בידו הלחמניה. אמנם קטנה, אבל טרייה וריחנית. באותו רגע הבחין לפתע שליד החייל מניחים סלים נוספים מלאים בלחמניות. מיד עלה בדעתו רעיון, אם יש כל כך הרבה לחמניות, מדוע לא לקחת עוד אחת. הרי הנאצי ודאי לא יזהה אותו בין כל כך הרבה יהודים. ואז כשהנאצי שאל מי הבא בתור אמר "אני" וקיבל עוד לחמניה. עתה בידו היו שתי לחמניות טריות. הוא היה מאושר. לפתע הוא הרגיש יד לופתת את צווארו, וקול מאיים לוחש באוזניו "ראיתי, יהודי!". הוא הסתכל לראות מי הדובר, זה לא היה נאצי אלא חייל רוסי שבוי. אותו רוסי בריון תפס בו בחזקה ואמר "תן לי את שתי הלחמניות!". היהודי ערך לעצמו חשבון, הוא הרי אסיר כמוני, מה פתאום שאתן לו, "לא אתן לך" אמר בנחישות. היהודי הרגיש את צילו של מלאך המוות פורש עליו את כנפיו, נשא עינו למרום וקרא "ריבונו של עולם, דווקא עכשיו למות, רגע לפני השחרור!! אם רצית לקחת ממני את נשמת, במשך חמש השנים האלה היו לך מאות הזדמנויות לעשות זאת!!". וכך, כשהוא מלא טענות כריזמון כלפי מעלה, איבד את הכרתו. כשהתעורר משנתו ראה שמש זורחת. הוא לא הבין איך זה יכול להיות. חמש שנים הוא לא ראה שמש זורחת כשהוא קם, שכן הנאצים היו מעירים את כולם בארבע לפנות בוקר למסדר. ומי שלא קם לא זכה לקום יותר... אז איך ייתכן שהוא ישן - והשמש זורחת! ניקרה בראשו השאלה. לאט לאט חדרה למוחו ההכרה: הנאצים כבר אינם נמצאים כאן, הם ברחו. השתחררנו... אבל למה כזה שקט מסביבי! הביט סביבו וראה שכולם... מתים! ואז הוא הבין, הלחמניות היו מורעלות! והיות ונגזר עליו ממרום לחיות, דאג בורא עולם שייקחו ממנו את הלחמניות... אמנם הוא סירב לתת אותם, אז הוא קיבל מכות. כן, כדי שיוכל להמשיך לחיות! הסבא מקלם היה דורש את הכתוב (תהלים קיח, כא) "אודך ה' כי עניתני ותהי לי לישועה" - בדרך זו: אני מודה לך, ריבונו של עולם, על שעניתני... (לשון עיניו) שעל ידי זה באה לי הישועה הגדולה!...

אם מגרשים אדם מהעבודה ידע שזה רק לטובתו

בסה"ק הביאו מעשה שהיה פעם שמש בבית כנסת, באחת העיירות הקטנות שבמחוז גליציה. עיר קטנה ועניה היתה וכמוה בית הכנסת אשר בה, בית כנסת קטן ודל. וכמוהם גם השמש עני ואביון, משכורתו דלה עד מאד. לימים העשירו בני העיירה הזאת, רבים מבניה. מעיינות מרפא שנתגלו בעיירה הפכו את המקום לאבן שואבת לתיירים. עסקי העיר פרחו ועמהם שפר חלקם של בני העיר. כאשר היטיב ה' עמהם, נתנו לבם ראשית דבר להיטיב עם בית הכנסת הדל שלהם. אמרו ובנו בית כנסת חדש לתפארת, ברוב פאר והדר. כאשר עמד בית הכנסת על תילו הכל חדש בו ונוצץ, נתנו ראשי הקהל דעתם על השמש, שאינו מתאים עוד לבית כנסת החדש. בית הכנסת בתבניתו החדשה, גמרו ראשי הקהל בדעתם, מצריך שמש שידע לכתוב, לרשום קבלה, לעשות חשבונות, אולם השמש שלא נמצא בו כל חסרון מעולם לא למד את מלאכת הכתב. נמנו וגמרו לתת לשמש ארכה של ששה חודשים בהם יצטרך לרכוש את מיומנות הכתיבה והחשבון, אחרת יפוט, באין ברירה. ששת החודשים חלפו. הגבאים ישבו מכונסים יחד במועד שנקבע מצפים להופעתו של השמש לשמוע אם אכן עמד בתנאים ורכש את מלאכת הכתיבה, אחרת יודיעו לו... כפוף קומה ונבוך הופיע השמש ובגמגום מתנצל החל להסביר שלמרות רצונו לא עלה בידו לעמוד בתנאים. קשה היה לו בגיל הזה, בצפיפות הגדולה בחדר בודד, כאשר עשרה טפלים כרוכים אחריו, כאשר גם אשתו לא היתה בקו הבריאות... "לא עמדתי בתנאים..." נאנח השמש, בידעו שדינו נחרץ. ואכן ההחלטה לא הפתיעה את השמש, בו במקום הודיעו לו על פיטוריו הבלתי נמנעים. כדי לא לקפחו העניקו לו סכום פצויים כגמול על שרותו המסור במשך השנים הרבות.

הכסף תם. ומה עושה אדם שאינו יודע לכתוב? כמובן, אינו יכול לחשוב על עסקי פקידות ובנקאות. הלך והשכיר עצמו לאחד מסוחר העצים לעזור במסחרו. אחד מענפי המסחר בימים ההם של היהודים היה המסחר בעצים. היו קונים מן המושלים, הפריצים, יערות עצים. כורתים העצים ומשווקים אותם למקומות שונים בעולם, ומזה מחייתם ופרנסתם של יהודים לא מעטים בימים ההם. השמש עשה חיל בעבודתו החדשה. איש חרוץ ונבון היה למרות אי ידיעתו לכתוב. לאט, לאט עלה וטיפס במסחר העצים, עד שנעשה עצמאי לגמרי. קונה בעצמו יערות מן הפריצים ומוכרם ומשווקם לארצות. עסקיו שגשגו והפך להיות אחד מן העשירים הגדולים באירופה.

לימים, בהזדמנו בפני המנהל של אחד הבנקים הראשיים, שאלו מנהל הבנק בתדהמה, כאשר נוכח שהלקוח הגדול ביותר שלו אינו יודע כלל לכתוב: - "כיצד זה יתכן שיהודי עשיר מופלג כל כך, נבון וחכם אינו יודע לכתוב ו"הכיצד"...? שאל בתדהמה. חייך הסוחר ונענה במנוד ראש "הו, זה כל המזל שלי... אילו ידעתי לכתוב הייתי נשאר שמש עד היום הזה!...".

מעשה נורא

אנו בעיני הבשר שלנו המוצקות רואים הרבה פעמים לאחר את הטוב ואת החסד המבצבים מבעד להסתר פנים ולצרה. הסיפור הבא שלפנינו ימחיש לנו דברים אלו היטב. מעשה נורא אירע שנים ספורות קודם פרוץ מלחמת העולם השנייה. כף ידו של ילד קטן, יצחק סלוצקי שמו, הוכנסה בטעות בהיותו בן שבע, באחד המערבלים של המאפיה הגדולה של אביו, וחתוכות גדולות של עור כף יד נקרעו. הפציעה בכף היד נחשבה לחמורה במיוחד, כזו ששרידיה ילווהו עוד שנים רבות. קול הצווחה הנוראה התפשט במרחב למרחקים עצומים, קולות נאקה, כאב ובכי, שבקעו מפיו של הילד הקטן. ההורים החרדים והבוכיים הבהילו את יצחק בנם במהירות האפשרית לבית החולים המקומי בניסיון להציל את שניתן. "הרפואה המודרנית" בתקופה ההיא, לא הייתה מפותחת דיה וכמובן שכל ענייני השתלות העור עדיין היה בוסר, אולם בכל זאת נעשו טיפולים מעין אלו ובכף ידו של יצחק הושתלה פיסת עור שנלקחה מאחת מרגליו של הילד, והושתלה במקום הכוויה. ההשתלה עברה בהצלחה, ופיסת העור, נקלטת היטב. זמן לא רב עבר עד שהילד שוחרר מבית החולים ושב אל ביתו מנסה לשקם את ידו הפצועה. אולם הרופאים המעולים ששמחו על הצלחתם, לא שמו לב כי פיסת העור שנלקחה הייתה ממקום שעיר ברגלו של הילד, בתוך זמן קצר "נהנה" יצחק הקטן מכף יד ובה שערות רעננות שצמחו להם כאות וכעדות להצלחתה של השתלת עור... עוגמת הנפש הייתה ממשית. תופעה שכזאת איש עוד לא ראה. שערות בכף היד...? ואולם האם הצדקנית, דאגה תמיד לשבר את אוזן בנה שללא ספק "כל דעביד רחמנא לטב עביד ומי יודע שאתה עוד תראה שזה יהיה לך לטובה" כך אמרה. איש לא הבין כיצד ומדוע... אך היו אלה מעט דברי ניחומים שהקלו על צערן של הילד ועל צערם של בני המשפחה, והזקום באמונה תמימה בבורא ובמעשיו. שנים ספורות עניו, ורעמי המלחמה נשמעו מעל שמי בתי היהודים. שנות הזעם והאימה פרסו כנפיהם, כשרבבות מאחינו בית ישראל, מובלים ברכבות בקר אל תוך מחנה המוות וההרג. צרו הצעדים מללכת ברחובות, ואיש לא ידע מה ילד יום. משפחות התפוררו, נפרדו, נעלמו והושמדו במגוון שיטות אכזריות וקול מסמריהם של מגפי הקלגסים הנאצים היה כפעמון על גלימתו של מלאך המוות, המבשר על חרב ששולטת בעולם וכורתת את ראש יושביו. ילדים קטנים בגרו ביום אחד. יסורי איוב היו מנת חלקם של רבים וטובים, כל קללות התוכחה ניחתו על ראש בני עמינו. גם הוריו של יצחק נלקחו, כמו כל שאר בני המשפחה אחים ואחיות. זה היה לפתע, הוא אפילו לא נפרד מהם, סתם כך לא שבו הביתה, ופעמיהם אל הבלתי נודע. יצחק שיצא באותו יום לטייל עם אחותו הקטנה, נותר שם לבדו ילד בן שש עשרה בקושי, ואיתו אוצר, פיקדון של ממש, אחות קטנה בת ארבע בלבד. "שמרתי עליה מכל משמר" סיפר לימים רבי יצחק שגר בעיר מונסי שבארצות הברית, "נמסכו בי כוחות עילאיים מן השמיים. הפכתי לאיש מבוגר היודע כי הוא שומר על משפחתו". יצחק לא עזב את אחותו אף לרגע בבית ובכל מקום בו הוא היה אחותו הקטנה הייתה צמודה אליו. הוא הרגיש אחריות מופלגת וידע כי חיייה של אחותו מסורים בידו, ובכל זמן התפלל עליה ונשא תחינה לבורא עולם כי יושיעם מצר ומציק. הוא דאג לה למזון, שיחק עמה ודאג להעניק לה כל שיכל. היא הייתה בשבילו כל עולמו. באחד הימים סמוך לשעת בין הערביים, נוכח יצחק כי אחותו הקטנה נרדמה והיא ישנה שינה עמוקה ומתוקה. הוא עדיין לא התפלל מנחה, וכך עזב את אחותו לדקות מספר על מנת להתפלל מעומק ליבו. הוא האריך מעט בתפילתו וכשחזר גילה לתדהמתו את מיטתה של אחותו הקטנה ריקה. "הם לקחו אותה" אמר לו אחד השכנים, "הם" הוא ידע אליו מלאכי החבלה אנשי האס.אס. היא הובלה על ידם אל משרדי הריכוז, מקום שכל באיו לא ישובו! אחותו מלכה לבלי שוב, כך ידע, הכל קרס וחרב. מה יהיה...? יצחק נתקף בטירוף לרגע. הוא איבד

את היקר לו מכל. הוא פרץ בריצה מטורפת נגד כל שיקול הגיוני לכיוון משרדי הריכוז מקום מושבם של חיילי הנאצים. הוא רץ אל תוך הגיהנום, לידיהם של מלאכי חבלה הנוראים. כל גופו רעד ורתח, ומראהו אימה. ילד בן שש עשרה המנסה לפרוץ לתוך מפקדה של אנשי האס. אס. חמושים, ילד הקופץ אל תוך כבשן האש. יצחק נעמד בחזית המפקדה, הוא החל צורח במר, בכל כוחו: "איפה האחות שלי הביאו לי אותה מידי אני רוצה את אחותי תוציאו אותה". והם הוציאו את הנשק הדרוך למולו, כמה חיילים צוהלים, "לך מפה יהודי מזוהם שכמותך לפני שאנחנו..." הניף אחד החיילים את נשקו, ויצחק כמו עיוור חרש, אינו שומע ולא רואה, הוא זועק וצועק "תביאו לי מיד את אחותי, עכשיו מיד תנו לי אותה...". העסק התחיל להרגיז את החיילים, וקולותיהם כמו גם צווחותיו המזורזות של הילד היהודי, הגיעו עד לחדרו של מפקד משרדי הריכוז, זה האחרון הטריח עצמו לקום מכיסאו ויצא אל החצר כדי "להסביר" לחצוף הקטן מי כאן בעל הבית ומה דעתו על צעקותיו של האורח הבלתי קרוא. "מה אתה רוצה?" צרח המפקד על יצחק "מה אתה רוצה?". "תביאו לי את אחותי" ענה יצחק, "אני יוצה שתחזירו לי אותה מיד, היא ילדה בת ארבע ולקחתם אותה עכשיו!!!". "ילד", צרח המפקד "תסתלק מפה מיד לפני שאצווה לירות בך כמו בכלב. דע, לך, כמו שאין סיכוי שבכף ידך יצמחו שערות, כך לא תראה את אחותך לעולם!". "הנה!" צרח יצחק למולו, ופשט כף יד שעירה אל מול פניו הנדהמות של הגרמני... "אתם מכשפים כולכם, היהודים" צרח מפקד המשרד! בטירוף. "תנו לו את הילדה ושילכו מכאן מיד!" הקטנה: המבוהלת הוצאה מתוך משרדי הריכוז הישר אל ידיו של אחיה, ולעיניהם הנדהמות של חיילי האס.אס. שראו לראשונה יהודי יוצא מתוך משרדי הריכוז חי ומשוחזר. כך הרפואה הוקדמה מן השמיים למכה...

נחמה אמיתית אינה פיצוי ולא שילומים. היא פוקחת עיניים לראות עכשיו את האסון שקרה בעבר בפנים חדשות, אמיתיות, כי לא אסון היה זה אלא ישועה והצלה, ואפילו הצלה כפולה. כל המאמינים יודעים ומודים כי הקדוש ברוך הוא הוא כל יכול. אבל לפי הבנתם המוגבלת, דבר שקרה בעבר הרי כבר התרחש, ואיך אפשר שיכולת כלשהי תשנה אותו למשהו אחר לאחר שכבר קרה. אבל האמת היא ששליטתו של הקדוש ברוך הוא בורא הכל על העתים והזמנים, מגעת גם על העבר כמו על ההווה והעתיד. וכבר כתב הגר"א באיגרתו לבני ביתו: "למחר תבכה מאשר היום תשחק, ולמחר תשחק מאשר היום תבכה!". הוסיף על כך רבי חיים שמואלביץ זצ"ל בסיפרו 'שיחות מוסר': "ואסונו של האדם הוא שדן את המקרה הפרטי בעוד אין הוא אלא חוליה קטנה ממערכה גדולה, והחשבון עלול להשתנות מן הקצה אל הקצה".

מעשה מה נפלאים הם הדברים שכתב רבינו בחיי בספרו "חובות הלבבות" (שער הבחינה, פרק ה'): "וממה שראוי לך לבחון בו מענייני העולם, שתסתכל תמיד באחרית הדברים שהם מזדמנים לנו ומתקשים עלינו, ותראה בהם פליאה גדולה. כי הרבה דברים באים על כורחנו - ושבח באחריתם!". על זו הדרך מפרשים גדולי ישראל את הכתוב: "דימינו אלוקים חסדך בקרב היכלך" (תהילים מ"ח, י) "דימינו אלוקים" לאור הצרות וחסורים החולפים עלינו, חשבנו שמדובר במידת הדין, המתבטאת כידוע בתואר 'אלוקים' אבל אצלך, אבינו שבשמיים, היה זה בבחינת "חסד בקרב היכלך", כל מה שעשית ותעשה עימנו הכל הוא בבחינת חסד. אלא שלמרות הכל אנחנו מתפללים ש"הראנו ה' חסדך", שנוכל גם לראות את החסד הזה בעינינו.

ביאור ההפטרה הפטרת דברים

הקשר בין ההפטרה לפרשה

הפטרה זו השלישית של שלשה דפורענותא שקוראים לפני תשעה באב, ובה מסופר על הפורענות שתגיע לישראל בחורבן המקדש וירושלים על עוונותיהם.

תוכן ההפטרה

ישעיה התנבא בימי ארבעה מלכים: עוזיהו, יותם, אחז וחזקיהו מלכי יהודה. ואומר שה' מעיד בהם שמים וארץ, על שעברו על מצוותיו למרות הטובות שגמלם, הם מורדים בו, ואומר שישראל חטאו ונהיו גרועים אפילו מהבהמות, כי השור והחמור מכירים את בעליהם, ואילו ישראל שכחו את ה' יתברך. גם אינם מבינים על מה הם מקבלים מכות, כי חושבים שהכל בא במקרה, ולמרות שהמכות היו מרובות, ארצם שממה כסדום ועמורה, עם כל זאת ממשיכים במריים, לכן ה' אומר להם שהוא מואס בקרבנותיהם, כי אינם שבים בתשובה, וגם כשיתפללו אליו, אינו מקבל את תפילתם כי יש בידם עוון שפיכות דמים, עד שיתרחצו מעוונותיהם וישובו בתשובה אמיתית, ואז עוונותיהם ימחו. והנביא תמה ואומר, איך יכול להיות שירושלים שהיתה עיר של אמונה, הפכה להיות עיר של מרצחים, מרמים במשקלות ובמדות. השרים, הם בעצמם סוררים וחברי גנבים, שופטים, מטרים את הדין תמורת בצע כסף, עושקים יתום ואלמנה. לכן ה' ינקם באויביו הרשעים ואז ינוח מכעסו, וימשיך להביא עליהם מכה אחר מכה, עד שיזדככו ויטהרו וישובו בתשובה, ואז יעמיד עליהם שופטים כשרים וצדיקים כבתחילה, ושוב ציון תיקרא קריה נאמנה. כי רק בזכות המשפט והצדקה, יגאלו ישראל וישובו לארצם.

ישעיה פרק א' פסוק א' – פסוק כ"ז.

א. חֲזוֹן מֵרָאָה הַנְּבוּאָה שֶׁל יִשְׁעִיָּהוּ בֶן-אֱמֹוֹץ [א] אֲשֶׁר חָזָה נִתְנַבֵּא (ת"י) עַל-יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם

עיונים והארות

שמים וגו', למה כופר אני בהן שהן הכעיסו אותי, בניס גדלתי ורוממתי וגו', אחר זמן בקשו ישראל מן הקב"ה וקבלו, אותו הפה שאמר והם פשעו בי, חזר ואמר מחיתי כעב פשעיך וגו' וקבלו, אמר ליה ישעיה, רבון כל העולמים אין אתה חותם על מה שכתבת לכפור בבניך, אמר לו הקב"ה איני כופר בבני, שמה דמית אותי, שנאמר וביד הנביאים אדמה.

דבר אחר, חזון ישעיהו, זה שאמר הכתוב יראת ה' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצורנה, יראת ה' תוסיף ימים זה ישעיה שחיה שנים הרבה, טליתו של ישעיה כמה מלכים קפל, שנאמר חזון וגו', אמרו רבותינו מאה ועשרים שנה חיה ישעיה כנגד ק"כ שנה של ארבע מלכים הללו, עוזיהו יותם אחז יחזקיהו, למה יראת ה' תוסיף ימים.

דבר אחר חזון ישעיהו, בעשרה לשונות דברה הנבואה, אמירה, הגדה, חידה, משל, מליצה, נבואה, משא, הטפה, וחזון, ואין את מוצא קשה מכולן אלא חזון, שכן אמר

א. זה שאמר הכתוב ודברתי על הנביאים ואנכי חזון הרביתי וגו', אמר הקב"ה ודאי ודברתי על הנביאים, אלא אנכי חזון הרביתי, שכולם אין נבואתו של זה דומה לזה, והיארך, עמוס רואה אותי עומד, שנאמר ראיתי את ה' נצב על המזבח וגו', מיכה ראה אותי יושב, שנאמר ראיתי את ה' יושב על כסאו וגו'... לכך נאמר וביד הנביאים אדמה. ואף ישעיהו כשנתנבא אמר תחלה התוכחות, למה היה דומה, לבעל הבית שהיה לו בן והכעיסו הבן, עבר אביו וראה את הבלבל יושב, קרא אותו ואמר לו לך כתוב שאני כופר בבני, והלך וכתב ולא היה שם עדים ולא חכם, אחר זמן הלך הבן ונפל לרגלי אביו ובקש הימנו וקבלו, ואחר כך עבר אביו אצל אותו הבלבל, ואמר לו מה לך הנחת אגרת שכתבת לכפור בבניך ואמרת לי הבא עדים וכתוב שאני כופר בבני, אמר לו שמה אמרתי לך בכעסי אכפור כי חם לי, וכי יש לי אחר בעולם אלא הוא, אין אני כופר בבני, שמה מרמה אתה אותי. כך הכעיסו ישראל להקב"ה וקרא לישעיה ואמר לו כתוב שאני כופר בבני, התחיל וכתב שמעו

במראות הנבואה **בִּימֵי עֲזִיָּהוּ יוֹתָם אָחֻז יְחֻזְיָהוּ מֶלֶכִּי יְהוּדָה** בימי ארבעת מלכים אלה נתנבא, ושרתה עליו שכניה מיום שנצטרע עוזיהו עד שעמד מנשה והרגו (רש"י): **שְׁמַעוּ שָׁמַיִם [ב] וְהָאֲדָמָה אֶרֶץ [ג]** מה שאני מתרעם על ישראל **כִּי יְהוָה דִּבֶּר** כי דברי הם דברי ה' אשר שלחני שהוא צועק על בניו, ואומר **בָּנִים גְּדֹלְתִי וְרוֹמְמֹתִי** על כל האומות **וְהֵם פָּשְׁעוּ בִּי** עברו על תורתִי להכעיסני (רד"ק) ולא השיבו כגמולי (מ"ד): **הֲלֹא יָרַע מְכִיד שׁוֹר [ד] קִנְהוּ**

עיונים והארות

מכוונים עדותן קיימת ואם לא אין עדותן קיימת, כך אלו אמר משה האזינו השמים ושתק, היו השמים אומרים לא שמענו אלא בלשון האזנה, ותשמע הארץ היתה אומרת הארץ לא שמעתי אלא בשמיעה, בא ישעיה וסמך לדבר שמעו שמים והאזיני ארץ, ליתן האזנה ושמיעה לשמים והאזנה ושמיעה לארץ (ילק"ש).

וְזָכַר הקדוש כ' תנא, בההוא זמנא דאמר ישעיהו, שמעו שמים והאזיני ארץ, כמה גרדיני טהירין אזדמנו לתברא רישיה, נפקא קלא ואמר, מאן הוא דין דבעי לארעשא עלמין, עד דפתח ואמר, לאו אנא ולא דיד, אלא כי יהו"ה דבר, ולא אנא, במשה מה כתיב, האזינו השמים ואדברה, אנא ולא אחרא, ואדברה בלא דחילו, ותשמע הארץ אמרי פי, ולא מאחרא, זכאה חולקיה: אמר רבי אבא, באתון גליפן דרבי אלעזר, האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ, הכא אתרמיז שמא קדישא עלאה: רבי יוסי אמר, תו, מה בין משה לישעיהו, משה אמר האזינו השמים, השמים, שמים עלאין, אינון דאשתמודען, דאקרון שמא דקודשא בריך הוא, ותשמע הארץ, ארץ עלאה, ההיא דאשתמודעא, ואיהי ארץ החיים, בישעיה כתיב, שמעו שמים, ולא השמים, האזיני ארץ, ולא הארץ, ואינון שמים וארץ תתאין, ועם כל דא בעו לאענשא ליה, עד דאמר, כי יהו"ה דבר, ולא אנא, ומשה אמר כולי האי, דכתיב האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי: (זהר האזינו דף רפז).

ג. ורד"ק כ' הטעם ואעידה במ את השמים ואת הארץ לפי שהם קיימין לעולם והדורות הולכין ועוד לפי שאם יעברו על הברית השמים לא יתנו טלם והארץ לא תתן את יכולה.

ד. ורש"י כ' קונוה - מתקנו בחרישה ביום ומאחר שהרגילו בכך יודע בו אבל חמור אטום אינו מבין בעליו עד שיאכילנו וישראל לא נתפקח לידע כשור כשקראתיו ישראל יהיה שמך והודעתיו קצת חוקותי והם עזבוני כדמפורש (ביחזקאל כ"ט) ואומר איש את גוליו וגו' ואף לאחר שהוצאתים ממצרים והאכלתים את המן וקראתי אותם עמי בני ישראל לא התבוננו כחמור (סא"א) ד"א ידע שור קונוה מכיר השור קונוה להיות מוראו עליו לא שינה מה שגזרתי עליו לומר איני חורש היום וחמור לא אמר לבעליו איני טוען היום ומה אלו שנבראו לשמשכם ואינם לא לקיבול שכר אם יזכו ולא לשילום פורענות אם חוטאים לא שינו את מדתם שגזרתי עליהם וישראל שאם זוכים מקבלים שכר ואם חוטאים מקבלים פורענות. לא ידע - לא אבו לידע וידעו ודשו בעקב ועמי לא נתן לב להתבונן, ע"כ, ועיין מלב"ם.

ישעיה חזות קשה הוגד לי, וכשנגלה הקב"ה על אברהם בחזון נגלה עליו, היה מתירא שנגלה עליו בדבר קשה, שנאמר אחר הדברים האלה וגו' במחזה לאמר, אמר לו הקב"ה מתיירא אתה שנראית לך בחזון, חייך שאיני מראה לבניך אלא בחזון האין אני פורע משונאיהם, שכך ראה דניאל...

דבר אחר חזון ישעיהו, שני נביאים נתנבאו בלשון זה, ישעיה ועובדיה, ישעיה גדול שבנביאים ועובדיה קטן שבנביאים, ויש אומרים גר היה, ומנין, אלא כל נביא שאינו מזכיר אבותיו מזכיר מקומו, וכן את מוצא הושע בן בארי הרי אביו שהוא נביא, עמוס הזכיר מקומו... עובדיה לא הזכיר לא אביו ולא מקומו אלא סתם חזון עובדיהו וכו', ולכך נתנבאו שניהם בחזון, שחזון בגימטריא שבעים ואחד, שנתנבאו שניהם בע"א סנהדרין. רבי בנייה אומר חזון שנתנבאו שניהם בע"א לשון, הגדול שבנביאים והירוד שבנביאים, למה כי אין לה' מעצור להושיע ברב או במעט. (ילק"ש)

חזון ישעיהו בן אמוץ, אמר ר' יוחנן כל נביא שנתפרש שמו ושם אביו נביא בן נביא, וכל שנתפרש שמו ולא שם אביו בידוע שהוא נביא ולא בן נביא (מגילה ט').

בן אמוץ, א"ר לוי דבר זה מסורת בידינו אמוץ ואמציה אחי הוו, מאי קא משמע לן, כי הא דאמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן כל כלה שהיא צנועה בבית חמיה זוכה ויוצאים ממנה מלכים ונביאים, מנלן מתמר, דכתיב ויראה יהודה ויחשבה לזונה כי כסתה פניה, משום דכסתה פניה ויחשבה לזונה, א"ר אלעזר מלמד שכסתה פניה בבית חמיה, מלכים ונביאים מנלן, מלכים מדוד ונביאים מאמוץ (מגילה י').

ב. אמר הקב"ה לישעיה אמור לישראל הסתכלו בשמים שבראתי לשמשכם שמא שינה את מדתו, או שמא גלגל חמה אינו עולה מן המזרח ומאיר לכל העולם כולו, כענין שנאמר וזרח השמש ובא השמש, ולא עוד אלא שמח בשליחותו, שנאמר והוא כחתן יוצא מחופתו... והלא דברים קל וחומר, מה אלו שנעשו לא לשכר ולא להפסד, אם זוכין אין מקבלין שכר, ואם חוטאים אינם מקבלין פורענות, לא שנו את מדתם, ואתם חסים על בניכם ועל בנותיכם על אחת כמה וכמה שאתם צריכים שלא תשנו מדתכם.

דבר אחר לפי שהיה משה קרוב לשמים אמר האזינו השמים, ולפי שהיתה הארץ רחוקה אמר ותשמע הארץ, בא ישעיהו ואמר שמעו שמים שהיה רחוק מן השמים, והאזיני ארץ ליתן המרובין למרובין והמועט למועטת, וחכמים אומרים אין הדבר כן, אלא כשהעדים מעידים, אם נמצאו דבריהם

[ה] בעליו המגדלו ונותן לו צרכיו [ו] הסכל ביותר יודע מקום **אָבוֹס** [המקום המיוחד למאכל בהמות] של **בְּעָלָיו** אבל **יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַע** לא אבו לדעת אותי אף שהם **עַמִּי** ואני בעזרתם, עם כל זה **לֹא הִתְבּוֹנֵן** לא מתבוננים לדעת מי מספק להם את צרכיהם (מ"ד): **דְּ הָיִי** | הנביא מתאנח על ישראל שהיו גוי קדוש וכיצד אפשר שנהפכו להיות **גֹּי חֵטָא עִם כָּבֵד** עֶזְרָן עם כָּבֵד בריבוי עוונות **זָרַע מִרְעִים** רשעים **בָּנִים מִשְׁחִיתִים** את דרכם, אשר **עֶזְבוּ אֶת-יְהוָה** **נֶאֱצָו** הכעיסו וביזו **אֶת-קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל נָזְרוּ** פרשו ללכת **אֲחֹזֵר** מאצל המקום (רש"י) א"נ הפנו לאל עורף ולא פנים (רד"ק): ה אתם לא חושבים **עַל מָה תִּכְּבוּ** על מה אתם מוכים, לכן אתם **עוֹד תּוֹסִיפוּ סָרָה** [ז] עדיין מוסיפים לעשות עוונות ולסור מִאֲחֶרֶי (רש"י), הלא כבר קבלתם עונשים ומכות עד ש**כָּל-רֹאשׁ מְזוֹמֵן לְחַלִּי** ע"י המכות (רד"ק) **וְכָל-לֵב בְּדִי** וכל הלב כואב וחולה, ומדוע לא תקחו מוסר (מ"ד): **מִכֶּה-רֶגֶל וְעַד-רֹאשׁ** [ח] כל הגוף כולו **אֵין-בּוֹ מָתָם** [ט] מקום שלם, כי אין מקום שאין בו **פָּצַע** [מכה שיוצא ממנה דם] או **וְחִבּוּרָהּ** [מכה שהדם נצטר בתוכה] או **וּמִכֶּה מְרִיָּה**

עיונים והארות

לבא, דבר אחר מי גרם לישראל שיהיו מנוולין ומטפשיין, שלא היו בונים בדברי תורה, וכן הוא אומר הלא נסע יתרם בם ימותו ולא בחכמה בלא חכמת התורה, בנים משחיתים עזבו את ה'.

(ילק"ש)

ז. **המניד** מדובנא מסביר את הפסוק על פי משל: אדם אחד ניגש לחנוני עם שק ריק כדי שהחנוני ימלאנו בעשרים קילו קמח. לאחר שהשק נתמלא בשבע עשרה קילו מחמת הנפח, הוצרך החנוני להכות בידו על דפנות השק מכל צדדיו כדי שהקמח ישקע, וכך יוכל למלאותו בעוד שלש קילו.

ו. **הנמשל**, בכל השנה מתמלא האדם מעוונות מכף רגל ועד ראש, וכיון שברצונו להכניס עוד חטאים ועוונות, מכה האדם על בטנו באמרו: "אשמנו בגדנו", ועל זה אמר ישעיה הנביא: "על מה תוכו עוד תוסיפו סרה", כלומר: אתם מכים עצמיכם למען תוכלו להוסיף עוד עוונות...

ח. **ויונתן** פתר כל המקרא בלשון דוגמא על שהם מלוכלכים ומנוגעים בעון ותרגם מכף רגל ועד ראש מקטנים ועד גדולים אין בו מתום אין טוב בו פצע וחבורה פצע ועוונות וחטאים, לא זורו וגו' כלומר לא נתרפאו לשוב בתשובה שלימה ולא רככה בשמן אפילו צד הרהור תשובה אין בלבם (רש"י).

ט. **כאשר** מגיעים ימי הדין, ראש השנה ויום הכפורים, רוב בני אדם חוזרים בתשובה על עוונותיהם, מפני פחד הימים הנוראים. פחד זה עודנו נמשך עד להושענא רבה, שהוא יום החתימה. אולם, כאשר עוברים ימי הדין, הכל חוזר לקדמותו... זהו שרומז כאן הכתוב: "מכף רגל" – מסופו של יום טוב (היינו שמיני עצרת, שהוא סופו של חג הסוכות) – "עד ראש" – עד ראש השנה של השנה החדשה – "אין בו מתום" – אין שלימות, אלא פגמים של חטא, רק מראש השנה עד אחרי הושענא רבה עוד מאזרים כוח להתאפק קימעה (מענה של תורה).

ה. **מסופר** על רבי יוחנן בן תורתא שמכר שור לנוכרי, והתעקש השור ולא רצה לחרוש בשבת, על אף מכותיו הנמרצות של הנוכרי, עד שבא רבי יוחנן ולחש לו באוזנו: יהא ידוע לך שאינך עוד ברשותי, כי אם ברשותו של הנוכרי. מיד קם השור לעשות את עבודתו. כיון שראה הנוכרי כך, הלך ונתגייר. ומאז נקרא רבי יוחנן בן תורתא.

ב. **כיוצא** בזה מספרים חכמינו על השור שנתן אליהו הנביא לנביאי הבעל, על מנת להקריבו על מזבחם בהר הכרמל, ולא רצה השור בשום פנים להיות נשחט לעבודה זרה, עד שאמר לו אליהו הנביא, כי גם על ידו עתיד להתקדש שם שמים, ורק אז נכנע השור והלך.

ב. **כמו** כן מסופר על חמורו של רבי פנחס בן יאיר, שסירב לאכול תבואה שלא הופרש ממנה מעשר. כל זה מרומז בפסוק זה: "ידע שור קונוהו" – יש שור היודע בעליו, כגון אותו שור שלא רצה להיות קרבן לעבודה זרה, או שורו של רבי יוחנן בן תורתא שלא רצה לעשות עבודה בשבת. "וחמור אבוס בעליו" – וכמו כן יש חמור היודע את אבוס בעליו ומסרב לאכול תבואה שלא הופרש ממנה מעשר, כדוגמת חמורו של רבי פנחס בן יאיר – ואילו אתם, עמי, נשפלתם אפילו מן השור והחמור – "ישראל לא ידע עמי לא התבונן". (מענה של תורה בשם צוארי שלל).

ו. [שנ] רבותינו כיצד מלקין אותו, כופת שתי ידי על העמוד וחזן הכנסת עומד ואוחז בבגדיו אם נקרעו נקרעו אם נפרמו נפרמו עד שמגלה את לבו, והאבן נתונה מאחוריו, וחזן הכנסת עומד עליה ורצועה של עגל בידו, כפולה אחת לשתיים ושתיים לארבע, ושתי רצועות עולות ויורדות בה, ידה טפח ורחבה טפח, ומוגעת עד פי כרסו... תנא רצועה היתה של חמור, כדדרש ההוא גלילה עליה דרב חסדא ידע שור קונוהו, אמר הקב"ה יבא מי שמכיר אבוס בעליו ויפרע ממנו שאינו מכיר אבוס בעליו, ישראל לא ידע לשעבר, ועמי לא התבונן לעתיד

[לחזק ורטובה שאינה מתרפאת] (רד"ק) אשר **לא-זרו** לא פוזרו עליהם סממנים המרפאים **ולא חפשו** ולא כרכו עליהם תחבושות **ולא רכבה בשמן** לרכבה ולרפאותה (רש"י): { **ארצכם** תהיה **שממה** [י] הרוסה **עריכם שרפות** **אש** פרי **אדמתכם לנגדכם** מול עיניכם (רד"ק) תראו איך **זרים נכרים אכלים אתה** ואין לכם כח להצילה **ושממה** תהיה הארץ **במהפכת** אויבים שהם **זרים** בארץ ואין חוששים להחריבה (מ"ד): ח **ונותרה** ותשאר **בת-ציון** ירושלים ריקנית ושוממה **בספה** כסוכת השומר **בכרם** שלאחר לקיטת הכרם והקציר מניחה והולך, וכן תהיה **במלונה** סוכת לילה שישן בה **במקשה** בשדה קישואים לשומרה מפני הגנבים, ו**בעיר נצורה** שהצרים עליה עושים סוכות להסתתר בהם וכשכובשים העיר עוזבים אותם שוממות (רש"י ע"פ ת"י): ט **לולי** אם לא היה **יהוה צבאות** [יא] **הותיר** משיאר **לנו שריד במעט** מעט שארית (מ"ד) מאליו וברחמיו ולא בצדקותינו (רש"י) **בסכם היינו** [יב] נשמידים וכלים ח"ו **לעמרה דמינו** היינו דומים לעיר עמורה שנחרבה כליל (ע"פ רד"ק): י **הנביא מוסיף** לומר תוכחה מגולה: **שמעו דבר-יהוה קציני סכם** שרים הדומים במעשיהם לשרי סדום **האזינו תורת אלהינו עם עמרה** עם שהוא דומה במעשיו לעם שהיה בעמורה (ת"י): יא **הואיל ואינכם שבים בתשובה** **למה-לי** [יג] **רב-זבחיכם יאמר יהוה** כי הקרבן לרצון כשתתוודו עימו, ולכן **שבבתי** מאסתי ואני קץ (רד"ק) **בעלות אילים וחלב מריאים** צאן מפותמות (רש"י) **וְדָם פָּרִים וּכְבָשִׁים וְעִתוּדִים** זכרים של עיזים (מ"צ) **לא חפצתי: יב פִּי תִבְּאוּ לראות פני** בעליה לדגל, אז אומר לכם **מי-בקש זאת מידכם רמס** לדרוך **חצרי** במקדש (רד"ק) אחרי שאין לבבכם שלם עמי (רש"י): יג **מתרה אני בכם** **לא תוסיפו הביא מנחת שוא** שבאה לחנם ואין בה תועלת, כי **קטרת** עליית העשן על המזבח **תועבה היא לי** אני מואס בה, ואפילו בראש **חדש ושבת** ובימי מועד, אשר **קרא מקרא** שאתם קוראים אותם מקראי קודש, ואתם נעצרים בהבאת קרבנות **לא-אוכל** לסבול את שני ההפכים האלה, שמחד גיסא **אין** השקר והעוון בלבבכם שנוטה לעכו"ם, ומאידך גיסא **ועצרה** העכבה שאתם נעצרים ומתאספים לפני כצדיקים (רש"י):

עיונים והארות

י. **ורש"י** פירש שממה מלשון שוממה מבעליה - ריקה מבעליה.

יא. **וב' הרד"ק** ז"ל: כי נקרא על שם צבאות מעלה ועל צבאות מטה שהם ישראל שנקראו צבאות לפיכך לא רצה לכלותינו כולנו כמו שהיינו חייבים לכלותינו כולנו כמו שהיינו חייבים והותיר לנו שריד למען שמו הנקרא והותיר לנו שריד למען שמו הנקרא עלינו, והשריד הוא מעט ולולי כי ברחמיו הותיר לנו כמעט כסדום היינו ולעמורה דמינו שלא היה בהם שריד ופליט

יב. **אמר** רבי יוסף וכן תאנא משמיה דרבי יוסי, לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן, אמר רב יוסף מאי קראה, דכתיב כמעט כסדום היינו לעמורה דמינו, וכתיב בתריה שמעו דבר ה' קציני סדום (ברכות י"ב).

יג. **ואמר** רבי אלעזר גדולה תפלה יותר מן הקרבנות שנאמר למה לי רוב זבחיכם וכתיב ובפרשכם כפיכם (ברכות דף לב:).

יד [זבחי (י"ד)] [יד] **חֲדָשִׁיכֶם וּמוֹעֲדֵיכֶם שְׁנֵאָה נִפְשִׁי** [טו] **הָיוּ עָלַי לְטָרָח** [טז] למשא כבד כי איני חפץ בהם, עד שִׁנְלֵאִיתִי הִתְעִיפְתִּי נִשָּׂא לשאת ולטבול אותם (רד"ק) [יז]: **טו וּבְפָרְשִׁיכֶם כְּפִיכֶם** בתפילה **אֲעֲלִים** אסתיר **עֵינַי מִכֶּם** שלא אקבל תפילתכם וְגַם כִּי-תִרְבּוּ תִפְלָה ותצעקו כל היום **אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ** לא אקבל תפילתכם (רד"ק), כי **יָדֵיכֶם שְׁפִיכוֹת דָּמִים** [יח] נקיים **מִלָּאָה** מלאים (ת"י): **טז רַחֲצוּ** [יט] והסירו כתמי העוונות

עיונים והארות

(מסגרת השער).
יז. ויונתן תרגם אשגיתי למשבק כלומר הרבה נשאתי וסלחתי לכם עוונותיכם ולא אוכל עוד לסלוח (רד"ק).

יח. אמר ר' חמא ב"ר חנינא מנין שכל מי שהגזל בידו תפלתו עכורה שנא' (ישעיה א) ובפרשכם כפיכם וגו' אינני שומע מפני מה שידיכם דמים מלאו ומנין שכל מי שמרחיק עצמו מן הגזל תפלתו זכה שנאמר (תהלים כד) נקי כפים ובר לבב מה כתיב אחריו (שם) ישא ברכה מאת ה' זה דור דורשיו: (מדרש רבה שמות - פרשה כב פסקה ג).

בגמ' אמר ר' אלעזר מאי דכתיב ידיכם דמים מלאו אלו המנאפים ביד (נדה דף יג:) ומרן השו"ע בחלק אבן העזר (סימן כג, ב) פסק כן וז"ל: אלו שמנאפים ביד ומוציאים שכבת זרע, לא די להם שאיסור גדול הוא, אלא שהעושה זה בנידוי הוא יושב ועליהם נאמר: ידיכם דמים מלאו (ישעיה א, טו) וכאלו הרג הנפש, ואסור לאדם שיקשה עצמו לדעת או יביא עצמו לידי הרהור, אלא אם יבא לו הרהור יסיע לבו מדברי הבאי לדברי תורה שהיא אילת אהבים ויעלת חן (משלי ה, יט) וכ"ו עכ"ל ובזוה"ק פרשת וישב (דף קפח/א) כ' וז"ל: ותא חזי, בכל אינון חובין דאסתאב בהו בר נש בהאי עלמא, דא איהו חובא דאסתאב ביה בר נש יתיר בהאי עלמא ובעלמא דאתי, מאן דאושיד זרעיה בריקניא, ואפיק זרעא למגנא בידא או ברגלא ואסתאב ביה, כמה דאת אמר (תהלים ה ה) כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע, בגין דא לא עאל לפרגודא, ולא חמי סבר אפי עתיק יומין, כמה דתנינן כתיב הכא לא יגורך רע, וכתיב ויהי ער בכור יהודה רע בעיני יהו"ה, ובגין כך כתיב (ישעיה א טו) ידיכם דמים מלאו, זכאה חולקיה דבר נש דדחיל למאריה ויהא נטיר מאורח בישא, וידכי גרמיה לאשתדלא דחילו דמאריה עכ"ל.

אמר רבי יוחנן כל כהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו שנאמר ידיכם דמים מלאו (ברכות דף לב:).

יט. רחצו הזכו - רחצו הזכו הסירו חדלו למדו דרשו אשרו שפטו ריבו לכו י' אזהרות של לשון תשובה יש כאן כנגד עשרת ימי תשובה וכנגד עשרה מלכיות זכרונות ושופרות (רש"י).

יד. והמלבי"ם כ' וז"ל: חדשיכם - ר"ל וכ"ש חצי היום השני שאתם מיחדים לצרכיכם, זה שנאה נפשי לגמרי, כי אין בו לא מעשה טובה ולא מחשבה, אחר שאינכם מתענגים לשם ה'. היו עלי לטרח - הדבר מצד עצמו היא טרחא בעיני, מצד שהוא נגד רצוני. וגם נלאיתי נשא - מצד אורך הזמן שאתם מתמידים ושונים בחטא, (כי משא כבד יהיה למעמסה אף זמן מועט, וגם משא קלה ילאה הנושאה זמן ארוך, וכ"ש הנושא משא כבד זמן ארוך).

טו. אמר רבי יוחנן מפני מה מועדים שבבבל שמחים, מפני שלא היו באותה קללה, שנאמר והשבתי כל מושושה חגה חדשה ושבתי, וכתיב חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי. מאי היו עלי לטורח, אמר רבי אלעזר, אמר הקב"ה לא דיין לרשעים שהם חוטאים, אלא שמטריחין אותי לידע אי זו גזירה קשה אביא עליהם. אמר רבי יצחק אין לך כל רגל ורגל שלא בא בולשת לצפורי (שבת קכ"ה).

שאל נכרי אחד את ר' עקיבא בצפורי, למה אתם עושין מועדות, לא כן כתיב חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי, אמר לו ר' עקיבא אלו נאמר חדשי ומועדי שנאה נפשי הייתי אומר כן, אלא אמר חדשיכם ומועדיכם, אותם מועדות שעשה ירבעם בן נבט, שנאמר ויעש ירבעם חג בחודש השמיני, אבל המועדים האלו אינם בטלים לעולם, שנאמר אלה הם מועדי (תנחומא).

טז. הנה השם יתברך נתן לנו שבתות וימים טובים בכדי להשלים מה שחסרנו בימי החול בגלל טרדות הפרנסה, אבל בימי השבת נוכל לעסוק בתורה, וכפי שאמרו רבותינו (ירושלמי שבת טו, ג) "לא ניתנו שבתות וימים טובים אלא לעסוק בהם בדברי תורה", ולכן הכין לנו השם יתברך בימי החול פרנסתנו אף ליום השבת, בכדי שלא נצטרך לעמול בימי השבתות ויהיה לנו פנאי לעסוק בתורה, אבל כשיגיעו ימי השבתות, ואנחנו הולכים לנפשינו אחרי ההבל למלא את תאוותינו שנחסר לנו בימי החול. לכן אמר ה' ששנאה נפשי את השבת והיה עלי לטורח מה שאני מכין עבורם אכילה יתירה שלא יצטרכו לעמול על זה, אדרבה אם היו עמלים גם ביום השבת על מחייתם ופרנסתם לא היו חוטאים בשאר תאוות

ע"י תשובה (מ"ד) **הִזְכֵּנוּ** [כ] תחזרו לתורה (ת"י) ותרבו זכויות [נא] ותהיו זכים ובהירים (מ"צ) **הִסִּירוּ רַע מֵעֲלֵיכֶם** מעשיכם הרעים **מִנֶּגֶד עֵינַי** כי הם עומדים כנגדי לקטרג עליכם (מ"ד) **חִדְּלוּ** הפסיקו **הָרַע** מלהרע איש לרעהו (רד"ק): **לִמְדוּ** הרגילו את עצמכם (הגר"א) **הִיטֵב** להטיב מעשיכם **דְּרָשׁוּ** חקרו היטב **מִשְׁפָּט** שלא תעוותו את הדין (מ"ד) **אֲשֶׁרִי** החזיקו [נב] את ה**חֲמוּץ** הגזול (רש"י) ותזכו אותו (ת"י) **שִׁפְטוּ** משפט **יָתוּם וְרֵיבּוֹ** את ריב **אֶלְמָנָה** תשפטה בצדק ותצילו אותה מיד העושקים אותה (רד"ק): **יָחַד לְכוּ-נָא** בואו ותזדרזו (רד"ק) **וְנִנְכְּחָהּ** [נג] ונתווכח מי סרח על מי (רש"י), מה הטובות שעשיתי עמכם והרעות שאתם עשיתם ותודו שהצדק עימי (רד"ק) **יֹאמַר יְהוָה** ואף אם אתם סרחתם עלי עודני נותן לכם תקוה (רש"י) וז"ש **אִם-יְהִי חֲטֵאֵיכֶם פְּשָׁנִים** כחוטאים הצבועים בצבע אדום **כִּשְׁלֹג יִלְבִּינוּ** על ידי תשובה שהעוון ימוחק לגמרי, גם **אִם** עוונותיכם **יִאֲדִימוּ כִּתּוּלָע** השני שבו צובעים צבע אדום חזק **כִּצְמֹר יִהְיוּ** יהיו לבנים ונקיים כצמר לבן שאינו לבן מאוד כמו השלג (רד"ק בשם אביו): **יֵט-אִם-תֵּאָבֹו** תרצו (מ"צ) **וּשְׁמַעְתֶּם** בקולי, אז **טוֹב** [נד] **הָאָרֶץ תֹּאכְלוּ** (רד"ק): **כִּי וְאִם תִּמְאָנוּ** תסרבו לשמוע בקולי (ת"י) **וּמְרִיתֶם** ותמרו את פי, ב**חֶרֶב** תהיו **תֹּאכְלוּ** אכולים והרוגים (מ"ד) **כִּי פִי יְהוָה דִּבֶּר: כֹּא** הנביא מתאונן **אֵיכָה** [נה] איך **הִיְתָה לְזוֹנָה** המשקרת בבעלה, ירושלים שהייתה **קְרִיָּה**

עיונים והארות

ילבינו. כשנים, כשני מבעי ליה, אמר רבי יצחק אמר הקב"ה לישראל אם יהיו חטאיכם כשנים הללו שבאות סדורות מששת ימי בראשית עד עכשיו כשלג ילבינו. (שבת פ"ט).

נד. ר' שמעון בן יוחאי אומר הכזר והמקל ניתנו מכורכין מן השמים, אמר להם אם שמרתם את התורה הרי הכזר לאכול, ואם לאו הרי המקל ללקות בו, מהיכן משמעו של דבר שנאמר אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו, ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו וחרבון (ילקוט שמעוני ויקרא - פרק כו - רמז תרע).

נה. **אֵיכָה** היתה לזונה - רבי יהודה אומר אין איכה אלא לשון תוכחה, כמה דאתמר איכה תאמרו חכמים אנחנו, רבי נחמיה אומר אין איכה אלא לשון קינה, כמה דאתמר איכה ישיבה בדד, איכה יעיב, איכה יועם זהב. משל למטרונא שהיו לה שלשה שושבינין, אחד ראה אותה בשלוחה, ואחד ראה אותה בניוולה, ואחד ראה אותה בפחזותה, כך משה ראה את ישראל בשלוחה ואמר איכה אשא לבדי, ישעיהו ראה אותן בפחזותן, ואמר איכה היתה לזונה, ירמיהו ראה אותם בניוולו, ואמר איכה ישיבה בדד.

קריה נאמנה - קרתא דחידתא, קרתא מערבבתא. ר' פנחס בשם רבי אושעיא, ארבע מאות ושמונים ואחד בתי כנסיות כמנין מלאתי היו בירושלים, ובכל אחד ואחד בית ספר לתלמוד, ובית ספר למשנה ובית ספר למקרא, וכולן עלה אספספוס והחריבן.

מלאתי משפט - כגון משנתו של רבי חייא ומשנתו של רבי אושעיא ושל בר קפרא (איכה רבתי).

שנו רבותינו דיני ממונות דנין בו ביום בין לזכות בין לחובה,

נ. **אִפְשָׁר** במה שכתוב בזהר הקדוש על פסוק (שמואל ב' יב, ג) 'גם ה' העביר חטאתך לא תמות', דכשאמר 'חטאתי' (שם), הוסר המקטרג מלפניו יתברך שהיה מקטרג תמיד, והוא הקטיגור שנברא מהעוון. ואחר כך הפליא לעשות דוד המלך ע"ה, עד שהמית למקטרג.

וזה שכתוב 'רחצו' רחיצת הלב 'הזכו' בחרטה וידוי, ובה 'הסירו רע מעלליכם מנגד עיני', שהמקטרג הנברא בעון הוא מקטרג תמיד, ובידוי וטהרת הלב יעביר אותו הקב"ה שלא יקטרגו. וזה שכתוב 'הסירו רע מעלליכם מנגד עיני', על דרך 'גם ה' העביר חטאתך וגו'. ואחר זה 'חדלו הרע', השתדלו לבטלו לגמרי. ובה 'למדו היטב', דמחמת העונות לא יוכל להבין התורה, כי הם מסך מבדיל, [ובמקום וי יהיה הטב, כי וי גימטריא הטב, וי יהפך הטב]. לכן אחר שאמר 'רחצו וגו', אמר כשתקיימו כל זה 'למדו היטב', שיפתח לכם שערי אורה להבין התורה, ואז 'למדו היטב'. (נחל שורק אות ב).

נא. **ובמלבי"ם** שעל ידי התשובה תגרמו שהעוונות יהפכו לזכויות.

נב. **ורבותינו** פירשו לשון חמץ ואמרו אשרי הדיין שמחמץ את דינו (רד"ק) ולכאורה זו כוונת רש"י. עוד כ' רש"י: לישנא אחרינא הדריכוהו בנתיב אמת לזכות בשלו

נג. **דרש** רבא לכו נא, באו נא מבעי ליה, יאמר ה', אמר ה' מבעי ליה, [אלא] לעתיד אומר הקב"ה לישראל לכו נא ונוכחה, אומרים לפניו רבונו של עולם אצל מי נלך, אצל אברהם שאמרת לו ידוע תדע ולא בקש רחמים, אצל יצחק שבירך את עשו והיה כאשר תריד, אצל יעקב שאמרת לו אנכי ארד עמך מצרימה ולא בקש רחמים, אצל מי, יאמר ה', אמר להם הקב"ה הואיל ובי תליתם בטחונכם, אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג

נֶאֱמְנָה עיר האמונה, ועוד תמה אני הרי מעולם **מִלֵּאתִי** היתה מלאה **מִשְׁפָּט** אמת **צֶדֶק** [כו] הצדק והיושר תמיד **יְלִין** שכנו **בָּהּ וְעַתָּה** נהפכו להיות **מִרְצָחִים** (מ"ד): **כַּב כַּסְפְּךָ** מטבעות כספכם **הָיָה לְסִיגִים** לתערובות נחושת בכסף להונות בהם **סִבְאָךְ** המשקים שלכם [המשכרים כמו יין וערק] **מִהוֹל מוֹזַג בְּמִים** [כו] (רש"י): **כַּב שְׂרִידְךָ** [כח] השרים שלך שהיה להם לתקן המעוות **סוֹרְרִים** סרים מן הדרך ומעוותים הישר **וְחִבְרִי** ומתחברים עם **נִגְזָבִים** והגנבים חולקים עם השרים בגניבות **כָּלֹּךְ** כל השרים **אֶהָב** לקבל **שָׁחַד** ומסים המשפט **וְרָרָה שְׁלֹמֹנִים** תשלומים כגון תזכני היום בדיני ואשלם לך בדינך **יָתוֹם לֹא יִשְׁפֹּטוּ** מן העושים אותו **וְרִיב אֶלְמָנָה לֹא-יָבוֹא אֵלֵיהֶם** כי האלמנה יודעת שלא תועיל תביעתה (רד"ק): **כֹּד לֶכֶן נֶאֱמַר** **הָאֲדוֹן** של העולם **יְהוָה צְבָאוֹת** שהוא **אֲבִיר** חוזק ותוקף של **יִשְׂרָאֵל** (ת"י) **הוּא** [לשון הזמנה והכרזה] עוד ידעו כולם כי **אֲנִתָּם** [נט] מכעסי ע"י שאפרע **מִצָּרִי** על הכעס שהכעיסוני במעשיהם (רש"י) **וְאִנְקָמָה מֵאוֹיְבָי: כֹּה וְאִשִּׁיבָה יָדִי עָלֶיךָ** להכותך פעם אחר פעם, עד **וְאִצְרָרָה** ואסיר ואכלה ממך **כֶּבֶד** [כבורית המנקה הבגד] **סִיגֶיךָ** הפושעים שהם הסיג מתערובות עם הכשרים **וְאִסִּירָה כָּל-בְּדִילֶיךָ** הבדיל המעורב בכסף כלומר הרשעים שבך (רש"י): **כֹּו** ומסיים הנביא בדברי נחמה דבזמן ימות המשיח שיכלו הרשעים (רד"ק): **וְאִשִּׁיבָה** אעמיד בקרבך **שְׁפָטֶיךָ** [ל] [השופטים בין אדם לחבירו] **כִּבְרָאשָׁנָה** שיהיו כשרים כמו שהיה מאז **וְיַעֲצִיךָ** [בדברים שבין אדם

עיונים והארות

כח. שריך סוררים - בר קפרא אומר שכולם היו אוהבים את הגזל. וחברי גנבים, שהיו כולם מתחברים לגנבים. אומר רבי ברכיה מעשה באשה אחת שגנבו מיחם שלה, והלכה לקבול לדיין, ומצאתו שפות על גבי כירתו... ורודף שלמונים - שלם לי ואשלם לך. יתום לא ישפטו - רבי אלעזר ורבי יוחנן, רבי אלעזר אומר בראשונה היה אדם מת בירושלים והיה ממנה אפטרופא ליתומים, והיתה האלמנה תובעת כתובתה מן היתומים, והם הולכים אצל הדיין ומוציאין אותו שחוד עם האפטרופין. רבי יוחנן אומר בראשונה היה אדם עולה לירושלים לדיין, והדיין אומר בקע לי שני בקעיות של עצים, מלא לי שתי חביות של מים, והיו יציאותיו כלים, והיה יוצא משם בפחי נפש, והיתה אלמנה פוגעת בו בדרך, אמרה לו מה נעשה בדינך, אמר לה כלו יציאותי ולא הועלתי כלום, והיתה אומרת אם זה שהוא איש לא הועיל כלום, אני שאני אלמנה על אחת כמה וכמה, לקיים מה שנאמר וריב אלמנה לא יבא אליהם. (ילק"ש)

נט. ובתרגום יונתן כ' קרתא ירושלם אנא עתיד לנחמותה ברם וי לרשיעיא כד אתגלי למעבד פורענות דין מסנאי עמי ואתיב נקמא לבעיל דבבי.

ל. ואשיבה שופטין - זה משה ואהרן, ויועצך - זה דוד ושלמה, ואצרוף כבור סיגין וגו', וכיון שעושה דין ברשעים כלו האפיקורסין, שנאמר ושבר פושעים וחטאים יחדיו וגו' (מגילה יז).

תניא רבי יוסי בן אלישע אומר אין הקב"ה משרה על ישראל שכניתו עד שיכלו השופטים רעים מישראל, שנאמר ואשיבה

דיני נפשות גומרין בו ביום לזכות וליום שלאחריו לחובה. מאי טעמא, אמר רבי חנינא דאמר קרא מלאתי משפט צדק ילין בה ועתה מרצחים. רבא אמר מהכא, דרשו משפט אשורו חמוץ, אשירי דין שמחמץ את דינו, ואידך אשורו חמוץ ולא חומץ, ואידך האי מלאתי משפט מאי עביד ליה, כדרכי אלעזר, דאמר רבי אלעזר כל תענית שמלינין בה את הצדקה כאלו שופך דמים, שנאמר צדק ילין בה ועתה מרצחים, והני מילי ברפתא ותמרי, אבל בחטי בזזי ובשערי לית לן בה (תנחומא).

אמר רבי שמעון בן פזי אין לשון איכה אלא גמטריא ל"ו כנגד ל"ו כריתות שנתחייבו מנין איכ"ה: (מדרש זוטא איכה - פרשה א).

נו. צדק ילין בה - תמיד של שחר היה מכפר על עבירות של הלילה ושל בין הערבים מכפר על של היום, ד"א שהיו מלינים בה דיני נפשות כשלא היו מוצאין לו זכות ביום הא' לא היו גומרין את דינו עד למחרת אולי ימצאו לו זכות ועתה נעשו רוצחין ומצינו בפסיקתא ר' מנחם בר אושעיה אמר תפ"א בתי כנסיות היו בירושלים כמנין מלאתי בגי' ועתה מרצחים הרגו את אוריה הרגו את זכריה (רש"י).

נז. אפשר שהצדקה שעושים אינה לשם שמים, וגם עושים לבני אדם שאינם מהוגנים. וזהו 'וכספך' הצדקה שעושים בכסף, 'היה לסיגים', רעה בעיני אדוניה שאינה לשמה וגם לרשעים, ונעשית 'סיגים'. 'סבאך' יינה של תורה, 'מהול במים' הזדונים מים הרעים חידושים של שוא, וזו רעה חולה שנותנים כח לסטרא אחרא כמו שכתב בריש הזהר הקדוש. (צוארי שלל אות ד').

למקום] **בְּתַחֲלָה אַחֲרֵי-כֵן** ע"י השופטים והיועצים שיחזירו את העם למוטב. **יִקְרָא לָךְ יְרוּשָׁלַם עִיר הַצִּדִק**
 בין אדם לחבירו **קִרְיָה נְאֻמָּנָה** בדברים שבין אדם למקום (מ"ד, מלבי"ם): **כִּזְצִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט** ע"י שיהיו בה עושה משפט [בין
 אדם לחברו (מלבי"ם)] **תִּפְרָה** מעוונותיה (רש"י), וישוּבוּ אֵלֶיהָ מִבֵּין אֲמוֹת הָעוֹלָם (רד"ק) **וְשָׁבָהּ** והעושים תשובה, יפדו **בְּצִדְקָה**
 בזכות הצדקה (רד"ק), וכן על ידי שיצדיקו מעשיהם נגד בוראם [בן אדם למקום] (מלבי"ם):

ביאור ההפטרה שחרית ט' באב

הקשר לפרשה ולתשעה באב

בהפטרה מסופר על הפורענות הקשה שהביא ה' על עמו ישראל, וזה מעין מה שקורין בתשעה באב שמסופר על הרעות שהיו לעם ישראל, אם לא ישמעו בקולו וגם זה מענייני דיומא יום חורבן בית המקדש שהיה בתשעה באב.

התוכן:

כִּיּוֹן שעם ישראל לא הלכו בדרך ה' אומר הנביא שה' יכריתם ולא ישאיר מהם מאומה, והם יגידו שטוב להם להכנס לערי המבצר מפחד אויב, ואין להם להתלונן על מה באה הצרה, כי חטאו לה' ולכן יביא עליהם פורענות גדולה, והאויב יהא אכזרי שלא ירחם עליהם.

והנביא מוכיח ואומר: מדוע לא נרפאו בני עמי, וכי אין להם רופא ותרופות? והכוונה לחכמי ישראל שהיו להם, ולא למדו מהם מוסר.

ולכן הנביא מקונן ואומר: מי יתן שעייני יהיו מקור דמעה, ואבכה עליהם יומם ולילה ומי יתן לי כל צורכי במדבר, ואסתלק מחברתם כי כולם מנאפים ובוגדים יוצאים מרעה אל רעה, וכל אחד מרמה את חבירו,

ואפילו אח יוצא נגד אחיו ומרמה אותו, בלשונם הרע - הרגו בני אדם, והמרמה היתה חלק מהם, כי המרמה אפפה וכיסתה אותם, לכן אשא בכי וקינה על ארץ ישראל שנותרה שוממה וחרבה, ואפילו עופות השמים נדדו להם.

והסיבה לאובדן הארץ ולפורענות הגדולה היא, בגלל שעזבו את התורה והלכו אחרי מראה לבם, לכן ה' יפזרם בין הגוים, ונבלתם תהא מושלכת בשדה כזבל על פני האדמה.

והנביא אומר בשם ה', שיקראו למקוננות ותבואנה, ולחכמות היודעות לגרום לאחרים לקונן ולבכות, שתבאנה וישאו קול קינה ונהי, וכל אשה תלמד את חברתה קינה ונהי, על הפורענות שבאה על עמי.

ולכן אל יתפאר החכם בחכמתו גם הגבור והעשיר, לא יתפארו בגבורתם ובעושרם, כי לא יצילו אותם, אלא יתפאר ויתהלל, רק מי שיודע אותי שאין עוד מלבדי, ואני עושה חסד לאוהבי ולשומרי מצוותי, עושה משפט לרשעים להפרע מהם, אך עושה צדקה לאלו השבים אלי בתשובה שלימה.

עיונים והארות

ידי עליך. אמר רב פפא אי בטלי יהירי [גסי הרוח מישראל] | בטלי גזירפטי [נוגשי שוטרי עכו"ם], דכתיב הסיר ה' משפטיך | בטלי אמגושי [מכשפין שמצערין את ישראל], דכתיב ואצרוך | כבור סיגין. אי בטלי דייני [דיינים הרשעים שמטים את הדין] | שנתמר ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה (שבת קל"ט).

ירמיה פרק ח' פסוק י"ג - פרק ט' פסוק כ"ג.

יג מכיון שעם ישראל לא קימו מצוות ה', הקב"ה אומר: **אִסְףָּ אִסִּיפֶם** שיתאספו להתייעץ מה לעשות כי רצונו לעשות בהם סוף (מלבי"ם) ולכלותם מהעולם **נָאִם-יְהוָה** אמר ה', וכמו שלאחר בצירת הענבים **אֵין עֲנָבִים בְּגִפְּן וְאֵין תְּאֵנִים בְּתֵאנָה** [א] בעצי התאנה **וְהָעֵלָה נָבֵל** וגם העלים יכמושו, כך גם אעביר אותם מן העולם, שהרי **וְאַתָּה לָהֶם הַתּוֹרָה** והמצוות בסיני, והם **יַעֲבְרוּם** [ב] עברו עליהם (ת"י): יד העם אומרים כאשר רואים שבא האויב **עַל-מָה אֲנַחֲנוּ וְיִשְׁבִּים בְּכַפְרִים וּבְעָרֵי הַמִּישׁוֹר כְּבַטּוּחִים** **הָאִסְפוּ וְנִבְּאוּ אֶל-עָרֵי הַמִּבְצָר** ערים בצורות **וְנִדְמָה וְנִידוּם שֵׁם** כלומר אין לנו להתלונן על מה באה הצרה עלינו **כִּי יְהוָה אֱלֹהֵינוּ הִדְּמָנוּ** ה' חכרית אותנו **וַיִּשְׁקֵנוּ מִי-רֹאשׁ** [מים שנשחטו מעשב מר] **כִּי חָטְאוּנוּ לַיהוָה** (רד"ק) [ג]: טו **קִנְיָה הֵם יָקוּר לְשָׁלוֹם וְאֵין טוֹב** ועדיין אין טוב כי לא יבוא השלום (ת"י, מ"ד), הם יקוּר **לְעֵת מִרְפָּה** שהיית יסלח להם חובם ועוונותם **וְהִנֵּה בְעֵתָהּ** [ז] [במקום רפואה באה חרדה ורעדה (מ"ד)] שבמקום שסלח להם יפרע מהם על עוונם (ת"י): טז הלא **מִדֶּן** שהוא שוכן בתחילת ארץ ישראל ושנתברך מיעקב יחי דן נחש על דרך הנושך עיקבי סוס ויפול רוכבו אחור, וכאשר האויב הגיע הצליח על דן **וְנִשְׁמַע נִחְרַת** הקול שיוצא מנקבי חוטם **סוּסֵיוֹ** של האויב שם (מלבי"ם), וגם **מִקּוֹל מַצְהָלוֹת אֲבִירָיו** גבוריו **רָעָשָׁה** רעדה אחזה **לְכָל יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ** כי באו לתוך הארץ **וַיִּבְּאוּ וַיֹּאכְלוּ אֶרֶץ וּמְלוּאָהָ** הדברים שהארץ מלאה מהם (מ"ד) **עִיר וַיִּשְׁבִּי בָּהּ: יד כִּי הִנְנִי מִשְׁלָח בְּכֶם** עמים המשולים (ת"י) **לְנִחָשִׁים** [ה] **צִפְעָנִים** ארסיים ורעים (מ"ד) והם קשים מהנחש **אֲשֶׁר**

עיונים והארות

א. **אֵין עֲנָבִים בְּגִפְּן וְאֵין תְּאֵנִים בְּתֵאנָה** - רמז כי יוסיף צרות על צרות, כי בזמן שילכו בגולה לא יהיה להם פרי במה להחיות את נפשם. ונקט (תפס) ענבים ותאנים - כי הם פירות שניזונים מהם.

ב. **וְהָעֵלָה נָבֵל** - גם העלים יבלו ויכמשו ולא ישאר מהם כלום, וגם לא יהיה להם צל להשיב נפשם, וזה מדה כנגד מדה שלא שמרו התורה שנמשלה לשמש.

ב. **מובא** בסה"ק הטעם שנתחייבו גלות, שאין תלמידי חכמים, כי העלה - הם בעלי הבתים המחזיקים ביד לומדי התורה ומגינים עליהם כעלה על האשכולות - הרי אינם. ואתן להם יעברום - מה שנתתי להם יעבור מהם, והתרגום פירש: על שנתתי להם התורה והם עברו עליה.

ג. **וַיִּשׁ מִפְרָשִׁים** - כי מדובר כאן על אלו אשר מרוב הצרות וגם כדי שלא ליפול ביד האויב, אמרו זה לזה, למה נשב פה וניהרג, "האספו ונבוא אל ערי המבצר ונדמה שם" (הכוונה להתאבד הלילה) כדי שלא ניפול ביד האכזרים. ואם תאמרו, המאבד עצמו לדעת אין לו חלק לעולם הבא? התשובה: "כי ה' אֱלֹהֵינוּ הדימנו" והרי סופנו למות, אם כן חשובים אנחנו כמתים? ובאמת אסור לעשות כן, שגם לחיי שעה חוששים, כמובא (ברכות י:). "אפילו חרב חדה מונחת לו על צוארו של אדם אל יתיאש (ימנע)

ד. **קוֹה לְשָׁלוֹם וְאֵין טוֹב לַעֲת מִרְפָּה וְהִנֵּה בְעֵתָהּ** אפשר דהיו מקוים 'לשלום', והוא טעות, אחר כי הם פגעו ביסוד הקדוש ומלכות קדישא להיות 'נרגן מפריד אלוף' (משלי טז, כח). וזה שכתוב 'ואין טו'ב' יסוד, כלומר אין תקווה לשלום, בהיות כי 'אין טוב', שנתרחק חס ושלום. ומלכות שהיא 'עת', נתעוררו הדינים, וזהו 'מרפה' בה"א גימטריא שכ"ה דינים, ולכן 'הנה בעתה' (חומת אנך)

ה. **מִשְׁלַח בְּכֶם נִחָשִׁים** - אמר הקב"ה לישראל (מובא בילקוט שמעוני) בני, אם אין אתם עושים רצוני - כשם שנתגרה הנחש באדם וחווה ואבדם מן העולם - כך אני מגרה בכם את האומות שנמשלו כנחשים, שנאמר (ירמיה מו, כב): "קולה כנחש ילך", ונאמר (קהלת י, יא): "אם ישוך הנחש בלא לחש", אשר אין להם לחש, שלא אשמע תפלה שיתפללו עליהם, כמו שנאמר לירמיה (ז, טז): "ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רינה ותפילה", אבל אם עשיתם רצוני חייכם, כשם שביישתי לנחש ואררתי (וקללתי) אותו, שנאמר (בראשית ג, יד): "ארור אתה מכל הבהמה ומכל חית השדה" - כך אני עתיד לארר ולביישן, שנאמר (מיכה ז, טז-ז): "יראו גויים ויבושו מכל גבורתם, ישימו יד על פה וזניהם תחרשנה, ילכו עפר כנחש כזוחלי ארץ".

אֵין [לא מועיל] **לָהֶם לֶחֶשׁ** והכוונה לאויב אכזרי שאינו מתפייס **וְנִשְׁכּוּ אֶתְכֶם** [ולא את סוסיכם (מלבי"ם)]
נָאִם-יְהוָה: **יַחַד מִבְּלִיגִיתִי** מזה שחשבתי להתחזק ולהתגבר ולהבליג **עָלַי** על **יִגְזֹן** היגון שלי לא אוכל, כי **עָלַי לְבִי**
רָוִי (מ"ד) כואב ונגע החולי עד הנפש (מלבי"ם): **יֵט הִנֵּה-קֹל שׁוֹעֵת בַּת-עַמִּי** אני כבר שומע שסופו לצעוק **מֵאֶרֶץ**
מִרְחָקִים ומדוע כל זאת, וכי עתה **הִיחֹה אֵין בְּצִיּוֹן אִם-מִלֶּכָּה אֵין בָּהּ** ואם ישובו אליו בתשובה שלימה
אז ימצא להם (רש"י), ואם כן **מִדּוּעַ הִכְעֵסוּנִי בְּפִסְלֵיהֶם** בע"ז ו**בְּהַבְלִי** אל **נָכַר** (מ"ד): כ ציפינו לישועה, אבל
עָבַר קָצִיר הרי כבר עבר זמן קציר חטים ושעורים **כָּלָה קִיץ** נגמר הקיץ, ובכל זאת **וְאִנְחָנוּ** עדיין **לֹא נוֹשְׁעֵנוּ**
[ו] (מלבי"ם): **כֹּא-עַל-שֶׁבֶר** על הפורענות העתידה לבא על **בַּת-עַמִּי הַשְּׁבִרָתִי** נשברתי אני, וגם **קִרְרָתִי** הושחר
תאורי **שִׁמְחָה** [תמרון ושמחה] **הִחְזַקְתִּנִּי** אחזה אותי (מ"ד): **כִּבְכִּי הֶצְרִי** סממן ושרף אילן **אֵין בְּגִלְעָד** שהיא מקום
הצרי ור"ל וכי אין בידם תורה ומצוות **אִם-רָפָא אֵין שָׁם** וכי אין להם חכמים ונביאים להורותם הדרך **כִּי מִדּוּעַ לֹא**
עָלְתָה אֲרֶכֶת [רפואת] **בַּת-עַמִּי** להחזירם בתשובה ולבטל הגזירה (מ"ד ע"פ רש"י ורד"ק): **כִּג מִי יִהְיֶה שִׁיחִיהָ** ראשי
כולו **מִיָּם** בכדי שיזוב מעיני בבכי **וְעֵינַי מְקוֹר** [הנובע] **דְּמָעָה** שלא יפסק **וְאִבְכָּה יוֹמָם וְלַיְלָה אֶת** [על]
חֲלָלִי בַת-עַמִּי בני עמי שנפלו חללים (רד"ק ומ"ד):

א אומר הנביא: **מִי-יִתְנֶנִּי בַּמִּדְבָּר מְלוֹן אֲרָחִים** הלוואי שהיה לי במדבר מקום ללון כהולכי אורח **וְאֶעֱזָבָה**
אֶת-עַמִּי וְאֶלְכָּה מֵאֲתָם אל מלון מדבר שלא יראה עוד את ישראל כי לא אוכל לראות רעתם (רד"ק) **כִּי כָלָם**
מִנְּאִפִּים עֲצָרָת קבוצת אנשים (מ"ד) **בְּגָדִים [ז]:** ב [גם הם] **וַיִּדְרְכוּ** הזמינו והדריכו **אֶת-לְשׁוֹנָם** המשולח
ל**קִשְׁתָּם** לדבר **שֶׁקֶר** שהיא כחץ (רד"ק) ועי"ז הרגו אנשים מרחוק כמו שהורגים בקשת (מ"ד) **וְלֹא לְאִמּוֹנָה גִּבְרוּ**
בְּאֶרֶץ ומה שהתגברו על החלשים לא היתה כוונתם לעשות אמונה וצדק (רד"ק) **כִּי מִרְעָה אֶל-רְעָה** מעבירה אל עבירה
(רש"י) **יֵצְאוּ וְאֲתִי לֹא-יָדְעוּ** לא נתנו אל ליבם לדעת אותי ולשוב בתשובה (רד"ק) **נָאִם-יְהוָה:** מזהיר הנביא:

עֵינִים וְהָאָרֶז

אורח, שאם מתאכסן בעיר גדולה שיש בה אכסניות (בתי מלון) הרבה, אם אינו מוצא שם את כל מבוקשו - מואס באותה אכסניא ומבקש אחרת, לא כן אם הוא בא לעיר שכולה נוכרים ומוצא בקצה העיר מקום אכסניא אצל יהודי כשר, בודאי לא יתלונן גם אם לא יבוא על ספוקו, כיון שאין לו אכסניא אחרת. הנמשל, אם יבואו האומות לקטרג עלינו שגם אנחנו לא יצאנו ידי חובתנו בקיום המצוות. משיב להם הקב"ה, "מי יתנני במדבר מלון אורחים ואעזבה עמי". כלומר, איך אמאס באכסניא זו כאשר אין אחרת.

ואפֿשר - שנבואה זו נאמרה כאשר צרו על ירושלים ולא היתה היכולת בידי ירמיה לצאת החוצה, ולכן אמר: "מי יתנני במדבר", שאהיה במקום פרוץ כל חומה והייתי הולך מעמי אף על פי שמעי המו עליהם, ואל אראה ברעתם. ואם תאמר הרי הצדיקים יגינו עליהם? אינם יכולים, כי כולם מנאפים עצרת בוגדים (מעם לוועז).

ו. **עבר קציר** - קציר הוא זמן שיוושע בו האדם מפני הבצורת, ובבוא הקציר האדם שמח בקציר, וכן זמן הקציר האדם שמח בפירות הקיץ, ואומר זה דרך משל כלומר, עברו הזמנים שחשבנו להיוושע בהם ולא נושענו (רד"ק).

עבר קציר - כאשר שלחנו לפרעה מלך מצרים ולא בא, אמרנו, כאשר יעבור הקציר יבוא, וכאשר לא בא, אמרנו, כאשר יכלה הקיץ - יבוא, ולא בא (רש"י). ועוד מדבר על נבוכדנאצר, כאשר בא וערך מצור בקציר, אמרנו, לא יהיה לו תבן לסוסים, וכן לא יהיו לו תאנים, וכל זה עבר ולא נושענו. ועוד, כי דרך האויבים לשים מצור בזמן הקיץ כאשר יש תבואה ופירות בשדות ויש להם אוכל לחיילים וכאשר נגמר האוכל - הולכים להם, וכן מסתלקים מחמת החורף, אולם כאן ימשיך המצור גם אחרי שיעברו הזמנים האלו וזהו שאומר: "עבר קציר כלה קיץ ואנחנו לא נושענו שהאויב לא נסתלק" (מעם לוועז).

ז. **מי יתנני במדבר מלון אורחים** - משל למה הדבר דומה, לעובר

אִישׁ מִרְעֵהוּ מחבירו **הַשְׂמִירוֹ** מלגלות לוֹ סודותיו **וְעַל-כָּל-אֶחָ** אפילו הטוב שבניהם **אֶל-תִּבְטְחוּ בִּי**
כָּל-אֶחָד עֲקוֹב יַעֲקֹב מרמה ומעקב דרכו לפני אחיו **וְכָל-רֶעַ** וידיד תשמר ממנו, כי **רָכִיל יִהְיֶה יֶלְדְּ** ילד וידיד
עליך רכילות (מ"ד): **וְאִישׁ כָּל אִישׁ בְּרֵעֵהוּ יִהְיֶה לּוֹ** מלעג **וְאִמָּת לֹא יִדְבְּרוּ** כי **לְמָדוֹ הִרְגִּילוּ לְשׁוֹנָם**
דִּבֶּר-שֹׁקֶר הָעֵנָה נִלְאָו כאילו נתעייפו כבר מלענות ולעקם הדברים כי הרבה עוות עשו (מ"ד): **הַ שְׁבִתָּךְ** כאילו אתה
יושב **בְּתוֹךְ מִרְמָה [ח]** ולא נפרד ממנה כי היא מקיפה אותך **בְּמִרְמָה** ובגלל עסקם במרמה **יִמָּנְוּ** נמנעו ולא רצו
לדעת-אותי **נָאִם-יְהוָה (מ"ד):** **לִכְן כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת הִנְנִי צוֹרֶפֶם** ביסורין להסיר
מהם סיג העוון וכמו שמזככים כסף וזהב **וּבַחֲנֻתִּים** אם ישארו סיגים **כִּי-אֵיךְ אֶעֱשֶׂה** להניחם ברעתם, הרי צריכים להיות
עם קדוש **מִפְּנֵי שֶׁהֵם נִקְרָאִים בַּת-עַמִּי (רד"ק):** **דִּיבּוֹרָם [לשון"ר] דומה לַחֵץ שָׁחוּט** ההורג מרחוק, כי **לְשׁוֹנָם**
מִרְמָה שֹׁקֶר דִּבָּר שהרי **בְּפִיו שָׁלוֹם אֶת-רֵעֵהוּ יִדְבֹּר (רד"ק)** ובקרב לבו **יִשְׁמִים אֶרְבּוֹ**
מארב על רעהו (מ"ד): **חֹכִי הָעַל מַעֲשִׂים כֹּאֲלֶה לֹא-אֶפְקֹד** אשגיח בָּם להפרע מהם **נָאִם-יְהוָה אִם** וכי
בְּגוֹי בַעַם אֲשֶׁר-כָּזָה שְׁעוֹשִׂים דְּבָרִים כֹּאֲלֶה לֹא תִתְּנֶנָּם אנקום ואפרע **נַפְשִׁי [ט] כְּרַצוֹנִי (ת"י):** **טַעַל**
חֹרֶבֶן הָהָרִים שלא צמחו **אֲשָׁא בְּכִי וְנָהִי** קול יללה וקִינָה **וְעַל-נָאוֹת** המדור שבמִדְבָּר שהיו מקום מרעה,
אֲשָׁא קִינָה בִּי נִצַּתִּי נהיו שממה **מִבְּלִי-אִישׁ עֹבֵר וְלֹא שָׁמְעוּ** עוד שם **קוֹל מְקִנָּה** כי האויב
לקחם, וגם הרבה **יַמְעוֹף הַשָּׁמַיִם וְעַד-בְּהֶמָּה נִדְּרוּ** ממקומם **וְהָלְכוּ** להם (מ"ד): **וְנִתַּתִּי**
אֶת-יְרוּשָׁלַם לְגִלְגַּי [ו] שֶׁל אַבְנִים מִהַבְתִּים וְהַחֲמוֹת שִׁיהֲרִסוּ (רד"ק), ושם יהיה **מַעוֹן** מדור לַתְּנִינִים [מִן נַחַשׁ שֶׁדִּרְכָם
לִשְׁכּוֹן בְּגִלְי אַבְנִים] וְאֶת-עָרֵי יְהוּדָה אֶתֵּן שְׁמָמָה מִבְּלִי יוֹשֵׁב [יא] כִּי כֹלָם יִלְכוּ בְּגִלּוֹת (מ"ד):

עיונים והארות

בו, לא כל שכן בכם. והוכיחם ירמיה בלשון אלה, כמו שהוכיחם משה רבינו בלשון אלה (דברים א, א): "אלה הדברים", על שאמרו (שמות לב, ח): "סרו מהר... ויאמרו אלה אלוהיך ישראל", וכן אומר ירמיה (ב, לד): "לא במחצרת מצאתים כי על כל אלה". ועוד "אלה" עולה בחשבון כחשבון "איכה" (שלושים וששה כל אחת). אמר להם משה, אם אתם עוברים על שלושים ושש כריתות (עבירות שחייבים עליהן כרת), עתיד ירמיה לעמוד ולקונן עליכם ב"אלה" (הפסוק שלנו) וב"איכה", זו הקינה "איכה ישבה בדד..." (מעם לועז).

י. **ירושלים לגלים** - רואים מהפסוק הזה, כי החורבן פגע הרבה בירושלים יותר מכל ערי יהודה, כדברי הרמב"ן הקדוש באגרתו ששלח מירושלים "כי רבה העזובה וגדל השממון, וכללו של דבר, כל המקודש מחבירו - חרב יותר מחברו, ירושלים חריבה יותר מן הכל..." ולכן כתוב (כאן): "ונתתי את ירושלים לגלים מעון תנים" - אך "את ערי יהודה" - לא יהיה להם רק שממה מאין יושב (מעם לועז).

יא. **ואת ערי יהודה אתן שממה** - אמרו חכמינו זכרונם לברכה: כל מה שהיה בירושלים לטובה נהפך לרעה. כי מעולם לא הזיק נחש ועקרב בירושלים כמובא בפרקי אבות (ה, ז). ועכשיו: "ונתתי את ירושלים לגלים מעון תנים",

ה. **שבתך** - אפשר לבאר כוונת הכתוב בדרך משל. לאיש אחד שבא לבקש נדבה מאדם עשיר, וזה היה על עניין גדול. ענה לו העשיר, ידוע תדע שכל אנשי העיר חושבים עלי שאני עשיר, וזאת טעות בידם, אולם לך אגיד את האמת. למעשה אינני כלל וכלל עשיר, רק ההכרח אלצני להתנהג כאחד הגבירים, כדי שאוכל לקבל הלוואות מאנשים ויאמינו בי המלווים, אם כן איך אוכל לתת לך נדבה? ענה לו האיש שבא לקבל ממנו נדבה, עליך לדעת, גם על ידי מתן נדבה גדולה יוכל האדם לקנות שם כשם הגדולים וירגישו בו, כי הוא נאמן רוח. אולם כל ההשתדלות והעמל שעמל לדבר על לב העשיר כדי לתת לו את הנדבה, עלו בתוהו (לא הצליחו לשכנעו). וזהו שאומר הנביא: "שבתך בתוך מרמה" - רוצה לומר, שבתך בתוך היפה והמהודר והמרוהט... הכל במרמה, כי אתה רוצה לרמות בזה את הציבור, כדי שיחשבו עליך שאתה גביר בין הגבירים, אך במרמה מאנו (סרבו) דעת אותי, בדבר הנוגע אלי בעבודתי, כמו לתת צדקה, מאנו דעת אותי, ולא ירצו להתנהג במרמה (אם כן עליהם לתת צדקה בכל מצב, ומתוך שלא לשמה בא לשמה) (פתח השער).

ט. גם בגוי אחר - אם היו בו כל הדברים האלה הייתי מתנמם

מִי-הָאִישׁ הַחֶכֶם יִבֵּן ^{(מדעתו (רד"ק))} **אֶת-זֹאת** ^{(ומי הנביא (רש"י))} **וְאֶשֶׁר דִּבֶּר פִּי-יְהוָה אֵלָיו**
וַיִּגְדֵּהוּ ^(שיקום ויסביר) **עַל-מָה אֲבָדָה הָאָרֶץ נִצָּתָה** ^{(נשארה שוממה (מ"צ))} **כַּמִּדְבָּר מִבְּלִי עֵבֶר:**
וַיֹּאמֶר יְהוָה ^(המקום בעצמו אמר) **עַל-עֲזֹבְכֶם אֶת-תּוֹרָתִי** ^{(יבן) שלא למדו את התורה} **אֲשֶׁר נָתַתִּי**
לְפָנֵיהֶם ^{(לא בשמים ולא מעבר לים היא (רד"ק))} ^(וכיוון) **וְלֹא-שָׁמְעוּ בְּקוֹלִי** ^(ללמוד התורה"ק, גם) **וְלֹא-הִלְכוּ בְּהַ**
לְקִיּוּם מִצְוֹתַי, ^{(שהרי מאור שבה מחזירים למוטב (מ"ד):} **וַיִּלְכּוּ אַחֲרֵי שְׂרָרוֹת** ^(מראה) **לִבָּם** ^(מה שליבם ראה וחמד)
וְאַחֲרֵי הַבְּעָלִים אֲשֶׁר לְמָדוּם ^{(הרגילום} **אֲבוֹתָם** ^{(מ"ד):} **יָד לָכֵן כָּה-אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת**
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי מֵאַכִּילֶם אֶת-הָעָם הַזֶּה לַעֲנָה ^{(עשב מר} **וְהַשְׁקִיתִים מִי-רֹאשׁ**
אֲרֶס נָחַשׁ (רש"י), ^{(דהיינו אביא עליהם צרות שונות ומשונות (מ"ד):} **טוֹ וְהַפְּצוֹתִים** ^{(אפזר אותם} **בַּגּוֹיִם** ^{(במקומות} **אֲשֶׁר לֹא**
יָדְעוּ ^{(ולא הכירו מעולם} **הַמָּה** ^{(וגם} **וְאֲבוֹתָם וְשַׁלַּחְתִּי אַחֲרֵיהֶם** ^{(אל המקומות אשר ינוסו} **אֶת-הַחֶרֶב**
עַד פְּלוֹתִי ^{(עד שאכלה ואשמיד} **אוֹתָם** ^{(מ"ד):} **טז כָּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת הַתְּבוֹנָנוּ** ^{(נתנו לב להבין (מ"ד))}
אֶל הַצְּרוֹת וְהַפּוֹרְעָנוּיִת הַקְּרִבִּים ^{(לבא} **וְקִרְאוּ** ^{(מעתה} **לְמִקְוֵנוֹת** ^{(נשים היודעות לקונן ולהספיד את המתים} **וּתְבוֹאִינָה**
וַיִּבְאוּ ^{(להספיד ולקונן (רד"ק))} **וְאֶל-הַחֶכְמֹת** ^{(שיודעות ע"י הספד וקִינָה לגרום שנשים אחרות יכבו (מ"ד))} **שִׁלְחוּ**
וּתְבוֹאֵנָה: ^{(וּתְמַהֲרָנָה וְתִשְׁנָה} **וְהַנָּשִׁים תְּמַהֲרָנָה** ^{(להרים קולם, וישאו} **עֲלֵינוּ** ^{(קול נָהִי קִינָה ויללה לְמַעַן יתעורר}
לְבַבִּנוּ ^{(וּתְרַדְנָה עֵינֵינוּ דְמָעָה וְעַפְעָפֵינוּ} ^(הוא אישון העין) **יִזְלוּ-מֵיָם** ^{(מצודות):} **יח כִּי קוֹל נָהִי**
וְנִשְׁמַע מִצִּיּוֹן אֵיךְ שִׁדְדָנוּ ^(עשקונו) ^{(איך נזרקנו מנחלתינו} **וּבִשְׁנוּ מְאֹד כִּי-עֲזַבְנוּ אֶרֶץ** ^{(לצאת}
לְגוֹלָה ^{(כִּי הִשְׁלִיכוּ מִשְׁכְּנֹתֵינוּ} ^{(את השוכנים בהם חוצה כמ"ש ולא תקיא הארץ אתכם (רד"ק, מ"ד):} **ט כִּי-שָׁמַעְנָה**

עֵינִים וְהָאָזְנוֹת

וכאשר היו בישובם (פרקי אבות שם): "ולא אמר אדם לחבירו צר לי המקום שאלין בירושלים" ועכשיו, "ואת ערי יהודה אתן שממה מבלי יושב", שלא יהיה מקום לישוב, שהכל חרב (מעם לוועז).

יב. על מה אבדה הארץ וגו', ויאמר ה' על עזבם את תורת - ראיתי בספר פרי מגדים על אורח חיים שנזדמן עתה בתורת שאלה בחלק משבצות זהב סימן מ"ז (ס"ק א') וז"ל, ארץ ישראל עתה רק מהלך יום אחד לאורכה ולרוחבה ששה ימים. כמו שכתב מהר"מ אלשיך בנביאים. והיינו כי באמת קטן הוא ארץ ישראל, רק בזמן שיש השראת קדושה מתרחבת, כמו שכתב מהר"מ אלשיך על פסוק (תהלים קכב, ג-ד) 'כעיר שחבורה לה יחדיו', ועדות, שהרי 'שם עלו שבטים' ועומדין צפופים ומשתחווים רווחים (אבות פ"ה מ"ה) וכו'. אם כן כל זמן שעסקו לשמוה, והתורה שמוותיו של הקדוש ברוך הוא (זהר ח"ב פז, א), והיה השראת שכינה בארץ ישראל נתרבח. ועתה שלא לשמה לשם גשמי, נסתלק הרוחני, וממילא נשאר רק הגשם שיעור קטן, והו' 'אבדה הארץ' ממש, עכ"ל.

תא ואחזי לך לא איתגלו ישראל אלא על ביטול תורה, שנאמר 'ויאמר ה' על עזבם את תורת', אמר הקב"ה בגליות הראשונות חזרו בזכות אברהם יצחק ויעקב, עכשיו הם חטאו בתורה שנתתי למשה ונקראת על שמו, שנאמר (מלאכי ג, כב) 'זכרו תורת משה עבדי', כד יתובין ויתעסקון בתורתו, בזכות משה אני גואלם. על כן נאמר בתורה (דברים לג, ד) 'תורה צוה לנו משה' כדי לשמרה ולעסוק בה, ואם לאו 'מורשה קהלת יעקב', 'מורשה' דא מסכנותא הוא, כמה דאתא אמר (שמואל א' ב, ז) 'ה' מוריש ומעשיר', מלמד דלא אתיא מסכנותא לברתיה דיעקב, אלא על דלא אתעסקו בפיקודין דאורייתא, עכ"ל.

וכתב הרמ"ז זלה"ה בהגהה, דאע"ג ד'על עזבם את תורת' כתיב בבית ראשון, מכל מקום נתנבא על חורבן שני, דאבדה הארץ לגמרי, עכ"ד.

ויאמר ה' על עזבם את תורת - אמרו בזהר חדש (ח"א טו, א), רבי יוסי בן חלפתא הוה יתיב קמיה דרבי יצחק,

נָשִׁים כי המספר והנהיג בנשים לרוב כי הן רכות הלב יותר מהאנשים (רד"ק) **דְּבַר-יְהוָה** שאמר שהפורענות מעודדת לבא, וכפל ואמר **וְתִקַּח אֶזְנְכֶם דְּבַר-פִּי וְלִמְדֶנָּה** תמדו את **בְּנוֹתֵיכֶם** לשאת **נְהִי וְאִשָּׁה** תלמד את **רְעוּתָהּ** [חברתה] **קִינָה** (מ"ד): **כִּי-עָלָה מָוֶת** האויב הממית **בְּחַלּוּנֵינוּ** דרך החלונות [אפי' שישבנו בערי המבצר] **כָּא בְּאַרְמוֹנֵינוּ** כלומר באה לנו הצרה פתאום שלא היינו נשמרים ממנה (רד"ק) א"נ לא הועלנו בכל התחבולות למנוע האויב, שהרי האויב בא **לְהַכְרִית עוֹלָל** [הקטנים] **מִחוּץ** מאחורי הבתים ששם שוחקים הקטנים, וכן הכרית ה**בְּחוּרִים מִרְחֻבּוֹת** ששם הם הולכים ומתפרחים תמיד (ע"פ מ"ד): **כֹּאמֹר ה' אֵל הַנְּבִיאִים: דְּבַר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כֹּה נָאִם אֲמַר יְהוָה וְנִפְלָה נִבְלָת פִּגְרֵי הָאָדָם יִפְלוּ עַל הָאָרֶץ בְּרָמֶן** כזבל **עַל-פְּנֵי הַשָּׂדֶה וּבְעֵמִיר** וכעומרי התבואה המושלכים **מֵאַחֲרֵי אָדָם הַקָּצֵר וְאֵין מְאֹסָף** ואין קובר אותם (רד"ק, מ"ד): **כֹּה אָמַר יְהוָה אֶל-יִתְהַלֵּל יִתְפָּאֵר הַחֶכֶם בְּחִכְמָתוֹ** [יג] כי לא יוכל להציל נפשו בחכמתו **וְאֶל-יִתְהַלֵּל יִתְפָּאֵר הַגִּבּוֹר בְּגִבּוּרָתוֹ** [יד] להציל נפשו בגבורתו **אֶל-יִתְהַלֵּל יִתְפָּאֵר עֲשִׂיר בְּעֲשָׂרוֹ** [טו] כי לא יציל נפשו בעושרו (מ"ד): **כֹּה אָמַר יְהוָה יִתְהַלֵּל יִתְפָּאֵר הַמֶּלֶךְ** [להתפאר] **בְּעֲצָמוֹ** במה שהוא **הַשִּׁבְלִי וַיֵּדַע אוֹתִי** מי שהוא חכם לידע **כִּי אֲנִי יְהוָה** ואין עוד מלבדי, ואני הוא ה**עֹשֶׂה חֶסֶד** לאוהבי ולשומרי מצוותי, ואני הוא העושה

עיונים והארות

שהגבורה שלו שנאמר (דברי הימים"א, כט, יא): "לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד, כי כל בשמים ובארץ, לך ה' הממלכה והמתנשא לכל לראש".

טו. אֵל יִתְהַלֵּל עֲשִׂיר בְּעוֹשָׁרוֹ – אל יתהלל אחאב בן עמרי, שהיו לו שבעים בנים, ובנה לכל אחד פלטין של שן, כיוון שמת, בטלו מלכותו ועושרו, אבל יתהלל הקב"ה שהעושר שלו, שנאמר (חגי ב, ח): "לי הכסף ולי הזהב נאום ה' צבאות". האדם יתהלל בעולם הזה בכרתה של תורה, שהיא מעשרת אותו ונותנת לו חיים בעולם הזה ולעולם הבא, (שנאמר משלי ג, טז): "אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד" ונותנת בו כוח שלא יבטל לעולם, שנאמר (ישעיה מ, לא): "וקוי ה' יחליפו כוח, יעלו אבר כנשרים ירצו ולא ייגעו, ילכו ולא ייעפו". (עיין מעם לועז).

טז. כִּי אִם בִּזְאת יִתְהַלֵּל הַמֶּלֶךְ – בתורה שנקראת זאת ככתוב (דברים ד, מד): "וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל". כי גם אהרון הכהן, בכניסתו לבית קודש הקודשים – חבילות חבילות של מצוות היו בידו. בזכות התורה, שנאמר (דברים ד, מד): "וזאת התורה". בזכות המילה, שנאמר (בראשית יז, י): "זאת בריתי אשר תשמרו". בזכות השבת, שנאמר (ישעיה נו, ב): "אשרי אנוש יעשה זאת". בזכות ירושלים, שנאמר (יחזקאל ה, ה): "זאת ירושלים בתוך הגויים שמתיה". בזכות השבטים, שנאמר (בראשית מט, כח): "וזאת אשר דיבר להם אביהם". בזכות יהודה, שנאמר (דברים לג, ז): "וזאת ליהודה". בזכות ישראל, שנאמר (שיר השירים ז, ח): "זאת קומתך דמתה לתמר". בזכות התרומה, שנאמר (שמות כה, ג): "וזאת התרומה". בזכות המעשרות, שנאמר (מלאכי ג, י): "ובחנוני נא בזאת". בזכות הקרבנות, שנאמר (ויקרא טז, ג): "בזאת יבוא אהרון אל הקודש".

יג. אֵל יִתְהַלֵּל חֶכֶם בְּחִכְמָתוֹ – וכן הוא אומר (קהלת ט, יא) "שבתִי וראה תחת השמש, כי לא לקלים המרוץ, ולא לגבורים המלחמה, וגם לא לחכמים לחם, וגם לא לנבונים עושר וגם לא ליודעים חן, כי עת ופגע יקרה את כולם", כמה מתנות טובות ניתנו בעולם, חכמה, גבורה ועושר. זכה באחת מהן, נטל חמדת כל העולם. אימתי? בזמן שהן באות מן הקדוש ברוך הוא ובאות מן התורה, אבל גבורתו ועושרו של בשר ודם – אינו כלום.

שני חכמים עמדו בעולם, אחיתופל מישראל ובלעם מאומות העולם, ושניהם נאבדו מן העולם הזה ומן העולם הבא.

שני עשירים עמדו בעולם, קורח מישראל והמן מאומות העולם, ושניהם נאבדו מן העולם, מפני שלא היתה מתנתם מן השמים.

אֵל יִתְהַלֵּל חֶכֶם בְּחִכְמָתוֹ – זה משה, שאף על פי שעלה למרום וקבל את התורה – לא הניח לו מן המיתה. אמרו על משה רבינו עליו השלום: בשעה שאמר לו הקב"ה: עלה ומות בהר (דברים לג, ג), אמר לפניו: רבונו של עולם: כתוב בתורתך (דברים כד, טו): "ביומו תתן שכרו", ואני הייתי פועל נאמן לפניך ארבעים שנה, ועכשיו תן לי שכרי. אמר לו הקב"ה, משה, רצונך ליטול שכרך בעולם הזה? אלא, כשם שאני משלם שכר לאברהם ליצחק וליעקב, שרצו לפני במצוות כסוסים ואני משלם להם לעתיד לבוא – כך גם אתה. אבל יתהלל הקב"ה שכל החכמה שלו, ברא את כל מעשה בראשית, וכתוב (ישעיה מ, כח): "ה' בורא קצות הארץ, לא ייעף ולא ייגע, אין חקר לתבונתו".

יד. וְאֵל יִתְהַלֵּל הַגִּבּוֹר בְּגִבּוּרָתוֹ – ואל יתהלל שמשון בן מנוח בגבורתו, כי כיוון שמת בטלה גבורתו. אבל יתהלל הקב"ה

מִשְׁפָּט להפדע מן הרשעים וְצִדְקָה בְּאֶרֶץ לְקַבֵּל אֶת הַשְּׁבִיִּים כִּי-בְּאֶלֶה חֲפְצֹתַי לָתֵת לְכָל אֶחָד כִּגְמוּלוֹ (מ"ד)
נֶאֱמַר-יְהוָה:

ביאור ההפטרה מנחה ט' באב

הקשר בין ההפטרה ליום תשעה באב

הפטרה זו מפטירין אותה במנחה של יום תשעה באב, כי מסופר בה שכל הצרות באו בגלל העוונות וא"כ כל החורבן והגלות שה מחמת העוונות, וגם קוראים בה שע"י התשובה הקב"ה יסלח ויכפר על עוונותינו וזה מענין הקריאה שמשוה ביקש שהקב"ה יסלח לישראל.

תוכן ההפטרה

הנביא פונה לישראל, שישובו אל ה' כי הצרות שבאו עליהם, הן בגלל עוונותיהם. ו**בורא** העולם בחסדו, אינו מבקש מהם שיקריבו לפניו עולות ושלמים, אלא דברים בלבד מבקש מהם והוא "וידוי דברים". שזה תחליף לקרבנות.

כמו כן מבקש מהם שיקבלו על עצמם, שלא יפנו לאשור ולמצרים לקבל את עזרתם, אלא יבטחו בה' יתברך שמו, וכשיחזרו בתשובה אמינית, הרי בורא העולם יסלח לעוונותיהם, אהבתו להם תתמיד ולא תיפסק ותהיה כטל שאינו נפסק לעולם.

עם ישראל ישתרשו באדמתם, שמם הטוב ישמע במרחקים, והם יסתופפו בצלו של הקב"ה. וכ**שיאמר** אפרים, מה לי לעבוד עוד אליילים, אז ה' יסמוך אותו ויחזק אותו. וה**נביא** אומר: מי שהוא חכם יתבונן בדברים אלה ויגיע למסקנה שדרכי ה' הם ישרים. ו**אז** ה' יכבוש את עוונותיהם, ימחוק אותם לגמרי, כאילו נזרקו למצולות ים, ויאמת ליעקב את ההבטחה שהבטיח ה' לאברהם.

הושע פרק י"ד פסוק ב' - י'. מיכה פרק ז' פסוק י"ח - כ'.

ב הושע אומר לישראל הקדושים **שׁוּבָה** [א] **יִשְׂרָאֵל** [ב] חזרו בתשובה **עַד** אֵל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי רואה אתה

עיונים והארות

בתשובה תחלה, חייך שבן בןך הושע פותח בתשובה, שנאמר שובה ישראל (יומא פ"ו, ב"ר פ"ד)

רבי יודא בר ר' סימון שובה ישראל עד ה' אלקיך, אפילו כפרת בעיקר. אמר ר' אלעזר בנוהג שבעולם אדם המבזה את חברו ברבים ולאחר זמן מבקש לרצות לו, הוא אומר אתה מבזה לי ברבים ומתרצה לי ביני וביניך, לך והבא אותם אנשים שבזיתני בפניהם ואני מתרצה לך, אבל הקב"ה אינו כן, אלא אדם עומד ומחרף ומגדף בשוק, והקב"ה אומר לו עשה תשובה ביני לביניך ואני מקבלך. (ילק"ש)

ב. **"שׁוּבָה** ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בעונך" - שואלים המפרשים מדוע היה צריך להוסיף - "כי כשלת בעונך"?

א. **שׁוּבָה** ישראל - א"ר לוי גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד, שנאמר שובה ישראל עד ה' אלקיך, ור' יוחנן אמר עד ולא עד בכלל... וארשב"ל גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כשגגות, שנאמר כי כשלת בעונך, והא עון מזיד הוא וקרי ליה מכשול. איני והא אמר רבי שמעון בן לקיש גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כזכויות, שנאמר ובשוב רשע מרשעתו וגו' עליהם חיה יחיה, לא קשיא, כאן מאהבה, כאן מיראה... אבל הקב"ה אינו כן, ודאי מתפייס בדברים, שנאמר קחו עמכם דברים ושובו אל ה', ולא עוד אלא שמחזיק לו טובה, שנאמר וקח טוב, ולא עוד אלא דומה כמי שבנה מזבח והקריב עליו קרבן, שנאמר ונשלמה פרים שפתינו... אמר לו הקב"ה לראובן, מעולם לא חטא אדם לפני ועשה תשובה, ואתה פתחת

שְׂשֻׁלָּהּ [ג] בְּעֹנֶךָ באו לך מכשולים וצרות בגלל עוונותיך (רש"י) ועוד אתה לא חטאת במרד, רק נכשלת ע"י המכשילים אותך והיית שוגג וכאנס ויש לך תקנה ע"י התשובה (מלבי"ם): **וְשׁוּבוּ אֶל-יְהוָה אֱמָרוּ אֱלֹהֵינוּ [לפניו] בְּתַפְלָה כָּל-תְּשׁוּאָה עֲוֹן דְּבָרֵינוּ** [ד] שתתוודו על עוונותיכם **וְקָח בְּמִקְוֵם טוֹב [ה] הַמַּעֲשִׂים הַטּוֹבִים שְׁעִשִּׂינוּ (רד"ק) וְנִשְׁלָמָה פָּרִים** שהיה לנו להקריב לפניך מחול נא עוונותינו **שִׁפְתֵינוּ** (רש"י) וי"מ שוידוי שפתינו יהיה רצוי לפניך כשור ע"ג המזבח (ת"י): ד עוד תתוודו לפנינו, ואמרו: **אֲשׁוּר | שְׁבַחְנוּ בּו עַד עַתָּה, יָדַעְנוּ כִּי לֹא יוֹשִׁיעֵנוּ כִּי אֵין בּו כַּח לְהוֹשִׁיעֵנוּ זֹלַתְךָ כִּי לֹא הִישׁוּעָה (רד"ק) וְעַל-סוֹם הָבָא מִמִּצְרַיִם לֹא נִרְפָּב** דהיינו לא נבטח על גבורת הסוסים של מצרים: **וְלֹא-נֶאֱמַר עוֹד אֱלֹהֵינוּ לְמַעַשְׂה יְדֵינוּ** לפסל שעשינו בידינו, אלא רק כך נבטח **אֲשֶׁר-בָּךְ לְבָדְךָ יִרְחֵם יְתוֹם** [שאתה מרחם על היתומים] (רש"י): ה כאשר יעשו כן וישוּבוּ בתשובה **אֲרָפָא מִשׁוֹבְתָם** אעלה ארוכה ומרפא ואסלח למשובתם ולמַרְדֵּם שִׁמְרָדוּ

עיונים והארות

לא בא. אחר הצהרים יצא העשיר לפגישה נוספת, והעני מגיע לקראתו. כשראהו מיהר אליו ואמר: "אם כבודו היה מלווני את הסכום האמור, הייתי יכול לבסס לי פרנסה מכובדת, הנה הזדמנה לידך מצוות כי ימוך אחיך והחזקת בו".

ענה העשיר: הלוא נדברנו להיפגש לפני הצהרים, והמתני לך. אבל לא נדון עכשיו על העבר - כעת עלי להיפגש עם מישהו. בוא אלי בעוד שעה, ואתן לך את המעות".

ואמנם, שעה לאחר מכן ישב העשיר בביתו והמתין לעני, שלא הופיע אף הפעם. למחרת בבוקר, כשהלך העשיר לתפילה - פגש שוב בעני, שאמר לו: "החנות עדיין להשכרה - לו הייתם מלווים לי את הסכום הדרוש". אמר לו העשיר: "ראה, אתמול המתנתי לך לפני הצהרים ואחר הצהרים, לא באת. תמיד אתה פוגש אותי ברחוב, באקראי, ואינך מטריח את עצמך לבוא ולקחת את הכסף. אותה, הוא, כי כל דבריו הם מן השפה ולחוץ, ולבך בל עימך. לו היית באמת זקוק למעות, היית מטריח את עצמך לבוא ולקבלם..."

המשיך החפץ חיים ואמר: אף אנו דומים לאותו עשיר, כאשר בכל יום ויום אנו מבקשים בתפילותינו "אבינו מלכנו... תחננו ותלמדנו... ותן בליבנו בינה להבין ולהשכיל, לשמוע ללמוד וללמד... והאר עינינו בתורתך", ובתפילת שמונה עשרה אנו מבקשים "חננו מאיתך דעה בינה והשכל", ולאחר התפילה "הוא יפתח לבנו בתורתו". והקב"ה ודאי נענה לבקשתנו ואומר: אין שום בעיה! יבואו לביתי לבית המדרש, ואאיר עיניהם באור התורה, כי הבא ליטרה - מסייעין אותו.

אבל מה שבאמת קורה, שאנו מבקשים את הבקשות, ואיננו מטריחים כלל את עצמנו לבוא ולקבלן!...

זהו שהנביא אומר: "קחו עמכם דברים ושובו על ה'" - אילו דברים ניקח? את דברינו שלנו, את בקשתנו ניקח, ונבוא עימם אל ה' שימלאן...

ה. וקח טוב - אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן, אלא הולכים אליו ריקנים וחוזרים מלאים שנאמר כל תשא עון וקח טוב, הם אמרו לו כל תשא עון, והוא אמר להם וקח טוב. (ילק"ש)

והביאור הוא, כי אילו היינו למדים רק מהפסוק שובה ישראל עד ה' אלהיך ותו לא, היינו חושבים שרק תשובה שנעשית על עבירות בשוגג התשובה מגעת עד כסא הכבוד, אבל עבירות שבמזיד אין התשובה מגעת לכסא הכבוד. לכן הוסיף ואמר "בעונך" משמע אפי' עונות שהן בחינת מזיד אם אדם חוזר בתשובה, היא מגעת עד כסא הכבוד. אבל צריך לקיים מש"כ "קחו עמכם דברים", שכל אדם צריך לקבל עליו איזה דבר, והקבלה והזכות הזאת תעזור לו שתשובתו תגיע לכסא הכבוד כמו למשל לקבל עליו ללמוד כל יום חצי שעה מוסר, או לא לדבר בבהכנ"ס.

"שובה ישראל עד ה' אלוך" - יש לשוב בתשובה עוד לפני שאתה מתייצב ביום הכיפורים לפני ה' אלוך. קודם כל עליך לערוך חשבון נפש ולדעת "כי כשלת בעונך" לאחר מכן "קחו עמכם דברים", תוכל לבוא ולבקש סליחה ומחילה בתפילות היום הקדוש ובידידיו, ו"אמרו אליו כל תשא עון". אם כה תעשו - "וקח טוב"...

ג. כי כשלת - אמר רבי סימאי משל לצור גבוה שהיה עומד על פרשת דרכים ובני אדם נכשלים בו, אמר המלך סתתוהו קימעה קימעה עד שיבא השעה ואני מעבירו מן העולם, כך אמר הקב"ה לישראל, בני, יצר הרע מכשול גדול הוא, אלא סתתוהו קימעה קימעה, לסוף אני מעבירו מן העולם, שנאמר והסירותי את לב האבן מבשרכם. אמר רבי יצחק בנוהג שבעולם אדם נכשל בעבירה והוא מתחייב עליה מיתת שמים, מת שורו, אבדה תרנגולו, נשברה צלוחיתו, נכשל באצבעו, מקצת נפש ככל הנפש.

ד. שאל הגה"ק בעל ה"חפץ חיים" זי"ע - מהו "קחו עמכם דברים", אילו דברים נקח? אלא הסביר זאת במשל: מעשה בעני אחד שפגש בעשיר וביקש ממנו הלוואה. הוא סיפר לו, שהציעו לו לשכור חנות שתוכל לפרנסו בכבוד, ואם יסכים העשיר להלוותו את הסכום הנדרש, ישקם את עצמו ויבסס את פרנסתו. נענה העשיר ואמר: "אין שום בעיה! ודאי אעזור לך, אבל עתה עלי לגשת למקום פלוני. בוא אלי עוד שעתיים, ותקבל את הכסף". העשיר מיהר לסיים את פגישתו כדי להיות בביתו בזמן הנקוב, הכין את הסכום האמור וחיכה לעני - והעני

בי עד עתה **אֱהָבָם** אוהב אותם אהבת **נְדָבָה** מלב טוב **כִּי שָׁב אִפִּי מִמָּוֶנִי** ואין לי כעס עליהם, כי שבו בתשובה (רד"ק): **וְאֶהְיֶה אֲהַבְתִּי תִהְיֶה כַּטֵּל לְיִשְׂרָאֵל** כמו הטל שאינו נפסק לעולם, עם ישראל **יִפְרָח** יעלה פרחים יפים ונאים **פִּשְׁוֹשְׁנָה** שפרחיה יפים **וְיָגֵד יִשְׂרָאֵל וּתְפַשְׁטוּ שָׂרָשָׁיו פִּלְבָּנוֹן** כשרשי עצי הלבנון (מ"ד): **וְיָלְכוּ** יתפשטו למרחוק **וְיִנְקוּתָיו** [ו] ענפיו הרכים (רד"ק) דהיינו יתרבו בניו (ת"י) **וְיִהְיֶה בְּיָת כַּעֲץ זֵית שְׁעָלָיו לְחַיִּים כָּל הַשָּׁנָה הוֹרֵו וּיֹוֹפִיו**, ר"ל שלא יפסק טובו כל הימים **וְיִרְיַח לוֹ וְיִהְיֶה רִיחוֹ נוֹדֵף** [ז] **פִּלְבָּנוֹן** כריח העצים והעשבים שבלבנון, והיינו שילך שמם הטוב למרחוק (רד"ק): **ח אֵלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יֵשְׁבּוּ לָאָרֶץ יִשְׂרָאֵל יֵשְׁבִי בְּצִלּוֹ** של האל יתברך **יִחְיֶה** את עצמם בכל עת במצוות האל יתברך והיו **כְּרִגָּן** [ח] המחיה את הבריות **וְיִפְרָחוּ וּתְפַשְׁטוּ כִנְפֵּן** שאף לאחר שלקטו פירותיו אינו נפסק ויבש אלא יפרח שנה אחרת [ו] **וְיִצְטָרְכוּ** ולא יצטרכו כל שנה לזורעו (רד"ק) **זְכָרוֹ** [ט] **כִּי־יִיָּן** הגדל ב**פִּלְבָּנוֹן** שהוא משובח ביותר (מ"ד): **ט אֲפֻרָּיִם** יאמר **מִה-לִּי לְמַה לִּי עוֹד** לעבוד **לְעַצְמָיִם** את האלילים כי יכיר שאין בהם ממש, ולכן **אֲנִי עֲנִיתִי** לו בתפילותיו **וְאֲשׁוּרָנוּ** ואביט ואשגיח עליהם בחמלה ואהבה **אֲנִי אֶהְיֶה כַּבְּרוֹשׁ רַעֲנָן** כעץ ברוש שאדם נסמך בענפיו לעלות עליו **מִמֶּנִּי פָּרִיגְךָ** כל פרי הצלחתך **נִמְצָא** לך ממני (ע"פ רש"י): **י עַתָּה כִּשְׁהַשָּׁלִים נְבֹאֲתוֹ, אִמֵּר מִי חָכָם בָּכֶם וְיִבֵּן אֱלֹהִים** יתבונן בתוכחות שאמרתי ויבין אותם (רד"ק) **נָבוֹן וְיִדְעָם** [שמבין דבר מתוך דבר וחקר בחכמה והגיע לכלל דעת שידע ידיעה ברורה (מלבי"ם)] **כִּי-יִשְׁרָיִם** הם **דְּרָכֵי יְהוָה** ונכוחים, שאין בהם עיקש ופתלתול **וְצִדִּיקִים יֵלְכוּ בָּם** כי יכירו וידעו כי כל דרכיו משפט, אף צדיק ורע לו רשע וטוב לו **וּפֹשְׁעִים יִפְשְׁלוּ בָּם** [י] כי יאמרו אין מנהיג לעולם, כי הצדיק יבואנו רע, והרשע יבואנו טוב, ולפיכך אינם שבים וילכו אחר תאוות ליבם וכשלו ויאבדו (רד"ק): **יח הַנְּבִיא מִיכָה מִשְׁבַּח אֶת ה' יִתְּן: (רד"ק) מִי-אֵל כְּמוֹד [יא] נִשְׂא עוֹן מוֹחַל וְסוֹלַח לְעוֹנוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעֹבֵר**

עיונים והארות

קא עביד. אלא משל לשני בני אדם זה אשתו ואחותו עמו וזה אשתו ואחותו עמו, אחד נזדמנה לו אשתו, ואחד נזדמנה לו אחותו... מי דמי אנו קאמרין חדא דרך, הכא שתי דרכים. אלא משל ללוט ושתי בנותיו, הן שנתכוונו לשם שמים וצדיקים ילכו בם, הוא שנתכוון לדבר עבירה ופושעים יכשלו בם (נזיר כ"ג).

ובהקשר לזה מסופר על אדם אחד שהיה גביר גדול, והיו לו אתרוג ולולב לנענע בו, אך הגביר הזה היה עם הארץ גדול מאד ולא ידע איך לנענע. וביום הראשון של סוכות הלך עם האתרוג והלולב לבית הכנסת בכבוד, וכאשר הגיע העת לנענע עם הלולב, הפך את הלולב למטה והיה מנענע בו... ויהי לצחוק לכל רואיו. ולמחרת לא בא עוד עם הלולב לבית הכנסת.

לאחר התפילה שאלו אותו מכיריו היכן האתרוג שלך? ענה להם בכעס, שמאד יחרה אפו על המנהג הזה שמחזיקים העולם לכבוד לנענע את הלולב... ענו לו מכיריו: שוטה שבעולם! הנה באמת הוא כבוד גדול לנענע את הלולב, אולם לך שאתה עם הארץ נחשב הדבר לבזיון... (פתח השער).

יא. מי אל כמוך - אמר רבא כל המעביר על מדותיו מעבירין

ו. **ילכו** יונקותיו - אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב עתידים בחורי ישראל שיתנו ריח כלבנון, שנאמר ילכו יונקותיו ויהי כזית הודו וריח לו כלבנון (ברכות מ"ג).

ז. **ורש"י** פירש שריחם הטוב הוא כקטורת שבבית המקדש הנקרא לבנון.

ח. **יחיו** דגן - דבר אחר יחיו דגן בתלמוד, ויפרחו כגפן באגדה, זכרו כיין לבנון, אמר הקב"ה חביבים עלי שמותן כיין המתנסך על גבי המזבח, ולמה נקרא שמו לבנון, על שם ההר הטוב הזה והלבנון. תני ר' שמעון בן יוחאי על שם שמלבין עונותיהם של ישראל כשלג, רב טביומי אמר על שם שכל לבבות בו שמחים. ורבנן אמרין על שם והיו עיני ולבי שם כל הימים. (ילק"ש)

ט. **ובת"י** ורש"י ביארו בענין אחר עי"ש.

י. **וצדיקים** ילכו בם - כגון אבות העולם, ופושעים יכשלו בם, אלו שמרדו עליהם, כגון נמרוד באברהם, ישמעאל ביצחק... אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן משל לשני בני אדם שצלו פסחיהם, אחד אכלו לשם מצוה ואחד אכלו לשם אכילה גסה, זה שאכלו לשם מצוה, וצדיקים ילכו בם, וזה שאכלו לשם אכילה גסה, ופושעים יכשלו בם. אמר ליה רבי לוי האי רשע קרית ליה, נהי דלא עביד מצוה מן המובחר, פסח מיהא

על-פֶּשַׁע [יב] אינו עומד על הפשע לשלם לאדם כגמולו, אלא הולך כאילו לא יראנו (מ"ד) **לְשִׁאֲרִית נַחֲלָתוֹ** לדור שישיארו בביאת הגואל **לֹא-הֶחְזִיק אוֹתוֹ לְעַד** עד עולם **אִפּוֹ** וכעסו, אלא מוחל וסולח **כִּי-חֲפִיץ חֶסֶד הוּא** וחסדו יגבר ויבטל כעסו כשיגיע זמן הגאולה (רד"ק): **יָשׁוּב יִרְחֲמֵנוּ כִּמְאֹז יִכְבָּשׁ עֲוֹנֹתֵינוּ** תופס וכובש עוונותינו שלא נענש עליהם **וְתִשְׁלֹךְ בְּמַצָּלוֹת בְּעוֹמֶק הַיָּם כָּל-חַטָּאוֹתָם** ולא יזכרו כלל (מ"ד): **כִּי תִתֵּן אֶמֶת בְּבִקְשָׁה** האמת לנו דברִיךְ שהבטחת **לִיעֲקֹב** שאמרת לו כי לא אעזובך **חֶסֶד** שהבטחת [יג] **לְאַבְרָהָם** שציוה לבניו

עיונים והארות

עליו למחול לכל מי שציערו, אם כן פנה לאשתו, "אין לך היכולת והרשות ממני ללכת לישון עד... שאת תבקשי "מחילה" משכנתך על אשר לא מחלת לה עד היום, וכי כמה לילות הלכת לישון בלא התפייסות עמה..."

היא נדמה מתשובת בעלה הרב, אך מה לעשות, הרב עמד בשלו כי עליה ללכת להתפייס עם שכנתה ויהי מה. עשתה רצון בעלה, ועל אף השעה המאוחרת בלילה, הלכה ודפקה בדלת השכנה והעירה אותה. אך ראה זה פלא, כששמעה השכנה על מטרת בואה של הרבנית, התמלאה בווה ונפלה על צוורה, בכתה ואמרה: האם את צריכה לבוא אלי להתפייס? הרי אני היא שחטאתי נגדך וצערתיך...

יג. חסד לאברהם - אמר להן ר"א לתלמידיו, בני אתם יודעים בשבחו של אברהם אבינו מיד אמרו לו תלמידיו לר"א יהי רצון שתודיע לנו. מיד פתח ר"א ואמר כתיב (מ"כ ז) תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם, זהו שנאמר ברוח הקודש ע"י דוד המלך ע"ה (תהלים א) והיה כעץ שתול על פלגי מים, כנגד מי אמר דוד מקרא זה לא אמרו אלא כנגד אברהם אבינו, שאנשי דורו שהוא דור הפלגה לא היו יודעים שמו של הקב"ה, ואשור היה יודע שמו של הקב"ה אבל לא היה מוחה בבני דור הפלגה מפני שהיה יודע אשור שלעתיד יצא מזרעו סנחריב מלך אשור שהוא בעצמו יהיה מחרף ומגדף כלפי מעלה ואם היה אשור מוחה בהם היו אומרים לו והלא זרעו של אותו האיש יהא מרגיז לפני הקב"ה והוא מוכיח אותנו. אבל כיון שנולד אברהם היה אברהם מודיע לכל הבריות שמו של הקב"ה והקנה אותו שמם וארץ שנאמר (בראשית יד) ויאמר אברם אל מלך סדום הרימותי ידי אל ה' אל עליון קונה שמם וארץ וכ"ו.

דבר אחר תתן אמת ליעקב חסד לאברהם וגו' רבי אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר, יתברך שמו הגדול של מלך מלכי המלכים הקב"ה שהוא מחבב את ישראל יותר ממלאכי השרת, שאין מלאכי השרת אומרים לפניו שירה למעלה עד שאומרים ישראל שירה תחלה למטה, שנאמר (איוב לח) בן יחד כוכבי בקר ואחר כך ויריעו כל בני אלהים, וכיון שמגיע ראש השנה, אומרים מלאכי השרת לפני הקב"ה, רבונו של עולם, מפני מה אתה עושה חסד עם אומה זו ואתה נושא להם פנים כמו אדם שעושה חסד עם חברו ונושא לו פנים ואומר להם הקב"ה, בזכות חסד אברהם אביהם אני נושא להם פנים, ואני עושה עמהם חסד. ואומרים המלאכים לפניו, למה אתה נושא להם פנים בשביל אברהם אביהם ואמר להם הקב"ה, בשעה שנתן לו לאברהם תרח אביו הרבה אלהות ואמר לו לאברהם לך ומכור אותם בשוק והלך אברהם ושבר אותם והיה מבטל לכל עבודת אלילים שבשוק מן העולם וקידש את שמי בעולם. (תנא דבי אליהו זוטא - פרק כה).

לו על כל פשעיו, שנאמר נושא עון ועובר על פשע, למי הוא נושא עון, למי שעובר על פשע. רב הונא בריה דרבי יהושע חלש. על רב פפא לשילוי ביה. חזא דחלשא ליה עלמא. אמר, עבידו לי זוודתא. לסוף אתפח וכו'. אמרו ליה מאי חזית, אמר ליה אין הכי הוה. אמר להו הקב"ה הואיל ולא מוקי במיליה לא תוקמון בהדיה, שנאמר נושא עון ועובר על פשע וכו'. (ילק"ש)

נושא עון - א"ר יוסי בר' חנינא נושא עונות אין כתיב כאן אלא נושא עון, הקב"ה חוטף שטר אחד מן העבירות והזכיות מכריעות. א"ר אלעזר ולך ה' החסד, ואי לית ליה את יהיב מדיחך. הא דעתיה דרבי אליעזר ורב חסד מטה כלפי חסד. רב הונא בש"ר אבהו אמר, הקב"ה אין לפניו שכחה, ובשביל ישראל נעשה שכחון, מה טעם נושא עון נשא כתיב, וכן דוד הוא אומר נשאת עון עמך כסית כל חטאתם סלה. וכן מיכה, בתחלה אמר להם דברים קשים, בפשע יעקב כל זאת וגו', ולבסוף אמר להם מי איל כמוך נושא עון וגו' (ספרי)

לשארית נחלתו - א"ר אחא בר חנינא אליה וקוץ בה, לשארית נחלתו ולא כל נחלתו, למי שמשים עצמו כשירים. בית הלל אומרים בינונים רב חסד מטה כלפי חסד, היכי עביד, רבי אליעזר אומר כובש, שנאמר ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו. רבי יוסי בר חנינא אומר נושא שנאמר נושא עון ועובר על פשע. תאנא דבי רבי ישמעאל, מעביר ראשון ראשון, וכך היא המדה. אמר רבא ועון עצמו אינו נמחק, דאי איכא רובא עונות מיחשב בהדיהו (ר"ה ט"ז).

יב. מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע - למי נושא עון? למי שעובר על פשע (ראש השנה יז).

ביאור דברי רבותינו הוא, שהשם יתברך מוחל על עוונותיו של איש אשר מוחל על פשעים שעשו לו. וכמו שמסופר על הגאון רבי יום טוב ליפמן זצ"ל אב בית הדין בקפוליא, ששכנתו פגעה קשות וביזתה את אשתו הרבנית, ואילו הרב לא ידע מכל הענין. החליטו ראשי הקהל להעניש את האשה, והיות וסמכות ניתנה מממשלת פולין לראשי הקהלות להטיל עונשים למפירי החוק והסדר הציבורי, רצו הפרנסים להשתמש בסמכותם ולהעניש את אותה שכנה חצופה. אך החלטת הפרנסים היתה צריכה אישור תחלה מרב העיר. ידעו הם כי בודאי לא יטה הרב אוזן קשבת לדבריהם, לכן דיברו עם הרבנית כי בליל שבת הקרוב בבוא הרב ממקום התבודדות לימודו ועיסוקי הרבנות אל ביתו, תספר לו הרבנית את כל אשר קרה לה ואת החלטת הפרנסים.

הרבנית הסכימה לדבריהם, ובחצות הלילה כשסיים חוק לימודיו סיפרה לו מכל הענין. כאן הפתיעה תשובת רבי יום טוב ליפמן: היות וכבר עברו כמה ימים מהמקרה, ואסור לאדם להעלות קללת חברו על מטתו, אלא קודם השינה

לשמור דרך ה' **אֲשֶׁר-נִשְׁבַּעְתָּ לְאֲבֹתֵינוּ מִיְּמֵי קֶדֶם** והוא לאחר עקדת יצחק שאמרת בי נשבעתי נאום ה'...
כי ברך אברכך מאוד וכו' וירש זרעך את שער אויביו (ע"פ רש"י):